

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, FILOZOFICKÁ FAKULTA
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**INTERFERENCE Z ČESKÉHO ZNAKOVÉHO JAZYKA DO
PSANÉ ČEŠTINY ČESKÝCH NESLYŠÍCÍCH**

**NEGATIVE TRANSFER FROM THE CZECH SIGN LANGUAGE INTO THE WRITTEN
CZECH OF THE CZECH DEAF PEOPLE**

Wanda Ziebikerová

Praha 2009

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Alena Macurová, Csc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných odborných zdrojů.

V Praze dne 31. 7. 2009

Wanda Ziebikerová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své diplomové práce, prof. PhDr.

Aleně Macurové, CSc., za pozorné přečtení prvopisu a cenné připomínky.

Dále bych chtěla poděkovat Mgr. Kateřině Červinkové-Houškové za poskytnutí slohových prací neslyšících studentů z jejích soukromých zásob.

Děkuji též vedení Střední zdravotnické školy pro sluchově postižené v Praze-Radlicích, vedení Střední školy pro sluchově postižené v Hradci Králové a vedení Střední školy pro sluchově postižené v Brně za možnost zadat test náležející k této práci studentům jejich škol.

ANNOTATION

This diploma thesis is dealing with interferences of the Czech Sign Language into the written Czech of the Czech deaf people, especially with the features of the creole languages, which, according to some theories, sign languages bear. The major part of this thesis is dealing with one feature of the creole languages, confusion of the verbs „to be“ and „to have“. All the features of creole languages were searched in written texts produced by Czech students from the 5th year of public schools for hearing-impaired.

The aim of this diploma thesis was to find out, if we can find these features and especially the confusion of the verbs „to be“ and „to have“ in the written Czech in the Czech deaf people, and if so, to describe them. Therefore the thesis is structured in this order:

First part of the diploma thesis introduces creole languages and their features in general, following part contains an analysis of written texts, in which were these features looked up (except for the confusion of „to be“ and „to have“).

To the verbs „to be“ and „to have“ are dedicated following three parts of this thesis. Since there are very few articles and monographs concerned with these verbs and any articles concerned with the theme of confusion of these verbs, the first part contains necessary analysis of the Czech grammars and school-books of the Czech language for foreigners, which had to be made in order to find out, what we exactly know of the function of these two verbs and their distribution. In the next part there are the results of the analysis of the written texts focused on the confusion of these two verbs. The last part of this diploma thesis contains a test of the distribution of the verbs „to be“ and „to have“ based on the results of previous analysis of the written texts.

The conclusion of the diploma thesis is, that certain features of the creole languages were found in the texts, including the confusion of the verbs „to be“ and „to have“. For their exact description see the whole thesis.

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá interferencemi z českého znakového jazyka do psané češtiny českých neslyšících, konkrétně rysy kreolských jazyků, které, podle určitých teorií, znakové jazyky nesou. Hlavní část této práce je zaměřena na jeden rys kreolských jazyků, a to zaměňování sloves „být“ a „mít“. Všechny rysy kreolských jazyků byly hledány v psaných textech neslyšících studentů pátého ročníku středních škol pro sluchově postižené.

Cílem této práce bylo zjistit, zdali můžeme v psané češtině českých neslyšících rysy kreolských jazyků a zejména záměnu sloves „mít“ a „být“ najít, a pokud ano, tyto jevy popsat. Proto byla práce strukturována následujícím způsobem.

První část seznamuje s kreolskými jazyky a jejich rysy všeobecně. Následující část obsahuje analýzu psaných textů neslyšících, ve kterých byly vyhledávány rysy kreolů kromě záměny sloves „mít“ a „být“.

Slovesům „mít“ a „být“ jsou věnovány následující tři části práce. Vzhledem k tomu, že existuje málo článků věnovaných oběma slovesům a žádné věnované záměně „mít“ a „být“, byla první část věnována nutné analýze mluvnice češtiny a učebnic češtiny pro cizince, pomocí které bylo zjišťováno, co víme o funkci těchto dvou sloves a jejich distribuci. V následující části se nacházejí výsledky analýzy textů neslyšících zaměřené na záměnu sloves „mít“ a „být“. Poslední část je věnována testu distribuce obou sloves, založeného na výsledcích předchozí analýzy psaných textů.

Z této práce vyplývá, že určité rysy kreolů včetně záměny sloves „mít“ a „být“ v textech neslyšících najít můžeme. Pro podrobnější popis odkazují ke své diplomové práci.

LIST OF THE KEY WORDS

Creole languages
Features of creole languages
Movement rules
Tense-Modus-Aspect Systems
Realized and unrealized complements
Articles
Relativization and subjekt-copying
Negation
Existential and possessive
Copula
Adjective as verb
Question words
Passive
„Better“ as auxiliary
Tag questions
Topicalization
Conditionals
Reduplication
Verb „to be“
Verb „to have“
„To be“ and „to have“ confusing
„To be“ and „to have“ in the grammar and school-books Czech for foreigners
Written Czech of the Czech deaf people – text analysis
„To be“ and „to have“ confusing – test

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV

Kreolské jazyky
Rysy kreolských jazyků
Přemísťovací pravidla
Systém ukazatelů času, způsobu a vidu
Realizované a nerealizované komplementy
Členy
Relativizace a kopírování subjektu
Negace
Existence a vlastnictví
Spona
Adjektiva ve funkci sloves
Tázací výrazy
Trpný rod
Tázací dovětky
Vytýkání
Vyjadřování podmínky
Reduplikace
Sloveso „být“
Sloveso „mít“
Záměna sloves „být“ a „mít“
Sloveso „být“ a „mít“ v mluvnících a učebnicích češtiny pro cizince
Psaná čeština českých neslyšících – analýza textů
Záměna sloves „mít“ a „být“ – test

OBSAH

Úvod.....	2
Kreolské jazyky – obecný úvod.....	3
Pidžiny a kreoly v souvislosti s ASL.....	4
Rysy kreolů (D. Bickerton).....	7
Rysy kreolů v ASL a Hawaiian Creole English (HCE) (S. Fischerová).....	13
Rysy kreolů – úvod k rozboru.....	17
<i>Rozbor rysů kreolu (D. Bickerton)</i>	18
<i>Rozbor rysů kreolu (S. Fischerová)</i>	28
“Být” x “mít” – odborné publikace.....	43
<i>Samostatné monografie a články</i>	43
<i>Mluvnice a syntaxe</i>	44
<i>Učebnice češtiny pro cizince</i>	76
“Mít” a “být” v textech neslyšících.....	89
<i>“Být” jako pomocné sloveso</i>	91
<i>“Mít” a “být” plnovýznamové a sponové</i>	95
<i>Záměna “mít” za “být”</i>	95
<i>Záměna “být” za “mít”</i>	113
<i>Záměna “být”, “mít” a dalších sloves</i>	127
<i>Shrnutí a závěr pasáže o “být” a “mít”</i>	129
Závěr práce celkově.....	136
Výsledky testování “mít” a “být”.....	138
Seznam literatury.....	170
Příloha – slovesa “být” a “mít” ve slovníku Slovesa pro praxi	

Tato práce je příspěvkem k tématu interferencí českého znakového jazyka do psané češtiny neslyšících. Jejím základem je dosud neprozkoumaný jev v psané češtině neslyšících, záměna sloves “mít” a “být”. Tento rys je považován za rys kreolských jazyků. V určitých interpretacích jsou za kreoly považovány i jazyky znakové (viz studie S. Fischerové dále). Tato práce si tedy klade za úkol zjistit, jaké rysy kreolů můžeme, v důsledku interference českého znakového jazyka do psané češtiny, v textech neslyšících objevit, a zejména pak zjistit, do jaké míry neslyšící zaměňují ve svých psaných projevech slovesa “mít” a “být”.

V úvodu by bylo vhodné vysvětlit, co jsou kreolské jazyky, jak vznikají a jaké mají charakteristiky, a také souvislost kreolských jazyků a jazyků znakových.

Obečné informace o kreolech jsem čerpala z knihy Dereka Bickertona *The Roots of Language* (1981) s přihlédnutím ke studii Susan Fischerové *Sign Language and Creoles* (1978) a *Encyclopedia of Language and Linguistics* (1994), informace o kreolech a jejich souvislosti s jazyky znakovými ze studie Susan Fischerové *Sign Language and Creoles*.

KREOLSKÉ JAZYKY – OBECNÝ ÚVOD

Existence kreolů je přímým výsledkem evropské koloniální expanze v izolovaných oblastech. Společnost v těchto oblastech sestávala z vládnoucí minority původem z určitého evropského národa a většiny převážně neevropských dělníků, kteří měli různé mateřské jazyky.

V takovéto situaci se objevuje pidžin. Tento jazyk vzniká v situaci „nouze“, kdy se mluvčí různých jazyků potřebují mezi sebou domluvit, ale tento jazyk není ničím mateřským jazykem. Délka života většiny pidžinů je omezená - jejich existence se zpravidla omezuje na období prvních kolonistů. (Bickerton 1981, s. 5 a 8)

V pidžinu se projevují vlivy mateřského jazyka konkrétního mluvčího, silný vliv mívá superstrát, tedy jazyk vládnoucí evropské minority. Pidžiny mluvčích s různými mateřskými jazyky často liší ve fonologii, syntax také variuje v závislosti na mateřském jazyce mluvčího. Jako základ pro lexikum zpravidla slouží superstrát - vládnoucí jazyk. (Fischerová 1978, s. 313, *Encyclopedia of Language and Linguistics* 1994, s. 3178)

V pidžinech chybí některé rysy, charakteristické pro „normální“ jazyky, například ukazatele způsobu, času, vidu, vztažné věty, členy, zejména neurčité, apod. Věty sestávají z řetězců slov spojených paratakticky, slovesa jsou často vypouštěna. (Bickerton 1981, s. 14)

Kreol je jazykem dětí, které se narodily rodičům, dorozumívajícím se pidžinem.

Bickerton tvrdí, že první generace mluvčích kreolu mluví podle jazykových pravidel, pro které nejsou podklady v mluvě předchozí generace, hovořící pidžinem (Bickerton říká, že dítě, které se narodí rodičům, hovořícím pidžinem, nemůže vydedukovat pravidla pidžinu, a také se nemůže opřít o znalost svých rodičů, protože ti vědí o pravidlech onoho jazyka v podstatě totéž, co dítě), ale ani podle pravidel, která by obsahoval některý substrátový či superstrátový jazyk. Tato pravidla navíc navzájem nezávislé kreoly sdílejí. Proto dospívá k závěru, že kreol je „nově stvořeným jazykem“, jehož pravidla si dítě vytvoří samo, a to na základě vrozených mechanismů. (Bickerton 1981, s. 16-42)

Bickerton ovšem netvrdí, že by kreoly vznikaly naprosto z ničeho - připouští vliv předcházejícího pidžinu i přítomného superstrátu. Říká, že pokud bude mluvčích superstrátu velké množství, určité rysy majoritního jazyka se do kreolu promítnou - může docházet k procesu dekreolizace, jehož výsledkem je kontinuum přechodných variant mezi kreolem a superstrátem (tzv. postkreolské kontinuum). Kreoly samozřejmě podstupují i interní jazykové změny. (Bickerton 1981, s. 45-46)

PIDŽINY A KREOLY V SOUVISLOSTI S ASL

Studie Susan Fischerové upozorňuje na paralely mezi znakovými jazyky, pidžiny a kreoly.

V souvislosti s pidžiny mluví Fischerová o varietách znakového jazyka, které užívají ve vzájemném kontaktu neslyšící a slyšící. Poznamenává, že rysy pidžinu mají i „doma vytvořené“ znaky, též znakové systémy užívané na školách, kde je užití znakového jazyka zakázáno. (Fischerová 1978, s. 310)

V pasáži o původu kreolských rysů ve znakovém jazyce Fischerová zmiňuje „monogenetickou“ teorii, která vidí původ všech kreolů v jednom protokreolu. Tato teorie bývá aplikována i na vznik ASL - dnešní ASL měl vzniknout procesem kreolizace z původního amerického znakového jazyka a francouzského znakového jazyka, který přivezl Gallaudet na počátku 18. století. (Fischerová 1978, s. 315)

Zpravidla se rozlišují 3 úrovně postkreolského kontinua - akrolekt, mezolekt, basilekt. Akrolekt je standardní formě jazyka nejbližší, basilekt je jí podobný nejméně. Ve stadiu postkreolového kontinua budou mluvčí vystaveni oběma těmito varietám, tj. akrolektu i basilektu, a také vlivům standardního jazyka užívat mezolekt - varietu mezi basilektem a akrolektem, která má rysy obou, ale zároveň rysy specifické. (Fischerová 1978, s. 316-317)

Kreolů ve stavu postkreolského kontinua se začíná užívat v situaci diglosie – „vyšší“ varieta, tj. bližší standardnímu jazyku, se začíná užívat ve formálních situacích, basilekt hraje roli variety s nižším statusem. Fischerová zmiňuje Stokoa (1970), který za situaci diglosie považuje užití manuální abecedy na jedné straně a znakového jazyka na straně druhé. (Fischerová 1978, s. 316)

Fischerová považuje ASL za basilekt - varietu nejvíce vzdálenou angličtině, ale zdůrazňuje, že i ASL například zhruba sleduje anglický slovosled.

Za akrolekt, tedy varietu nejbližší mluvenému jazyku, považuje Rochesterskou metodu (hláskování pomocí prstové abecedy) a vizualizovanou angličtinu (SEE) (Fischerová 1978, s. 317)

Fischerová tvrdí, že ASL je kreolem ze dvou důvodů:

1) Jazyk neslyšících dětí ve školách ovlivňuje varieta, užívaná slyšícími učiteli, kterou je akrolekt.

2) Většina neslyšících dětí se rodí slyšícím rodičům. Velká část z nich bude proto používat v komunikaci s dětmi formu pidžinizované angličtiny ve znacích, ne ASL.

Neslyšící děti tedy podle ní znovu a znovu vytvářejí v konfrontaci s pidžinem svých rodičů a učitelů kreol - ASL. (Fischerová 1978, s. 329)

Fischerová se také dívá na znakový jazyk z hlediska sociolingvistického, přesněji z hlediska sociálního kontextu, ve kterém oba jazyky existují.

Říká, že kreoly i znakové jazyky jsou méně respektovány - jejich zejména monolingvální uživatelé mají nižší sociální status a obtížnější přístup k možnostem uplatnění v rámci většinové společnosti.

Oba typy jazyka jsou obvykle nahlíženy jako něco primitivního, jsou považovány za jazyky, které nemají gramatiku, za „majoritní jazyky s chybami“. Obvykle se tvrdí, že se v kreolech či znakových jazycích nedá hovořit o abstraktních pojmech. Ve školách je užití těchto jazyků zpravidla zakazováno s odůvodněním, že se jinak žáci nenaučí majoritnímu jazyku. Je obtížné tyto jazyky zachytit v psané podobě. Nerodilí uživatelé zpravidla soudí, že kreoly či ZJ je lehké se naučit.

Sami rodilí mluvčí kreolu či znakového jazyka si myslí, že tyto jazyky jsou vůči většinovému jazyku méněcenné, v konverzaci s nerodilým mluvčím se je budou snažit přiblížit většinovému jazyku do té míry, jak jim to jejich kompetence ve většinovém jazyce dovolí; i v interní konverzaci mezi rodilými mluvčími ZJ či kreolu pak může docházet k tomu, že se mohou snažit přiblížit k většinovému jazyku, pokud se budou snažit zdůraznit svůj dosažený stupeň vzdělání nebo budou hovořit o intelektuálních tématech.

Jakkoliv ale rodilí mluvčí těchto jazyků považují svůj jazyk za inferiorní vůči jazyku většinovému, považují jej zpravidla za znak příslušnosti ke komunitě. Neznámí lidé jsou přijati (nebo nepřijati) do skupiny na základě toho, zdali jazyk ovládají, či nikoliv. Mezi uživateli těchto jazyků jsou rozdíly v míře zvládnutí jazyka - perfektní ovládnutí jazyka bývá zároveň znakem vedoucí úlohy v komunitě. Kreolům i ZJ zpravidla chybí standardizace a kodifikace. (Fischerová 1978, s. 310-313)

Tato studie má poněkud oslabenou pozici v tom, že ASL prezentuje jako jazyk svým způsobem závislý na angličtině. Je považován za basilekt, tedy varietu nejvíce angličtině vzdálenou, ale např. sledující slovosled anglický. Tento názor ale Fischerová sama revidovala ve studii *Influences on word order change in ASL* (1975). Fischerová dále vyjmenovává rysy kreolu, které se shodují s rysy ASL. V následující pasáži proto pokračuji popisem jednotlivých rysů, které jsou dle Fischerové ASL a kreolům společné. Tyto rysy jsem se pokusila vyhledat v psané češtině neslyšících.

KONKRÉTNÍ RYSY KREOLŮ

V této pasáži vyjmenovávám jednotlivé rysy kreolů dle Bickertona a Fischerové, podle kterých jsem posléze rozebírala texty neslyšících. Z některých popisů rysů kreolu se mi nepodařilo získat dostatečné vodítko pro jejich vyhledávání, na tyto rysy v textu upozorňuji.

RYSY KREOLŮ (Bickerton)

1) Pravidla pro přemístění - kreoly přesouvají zdůrazňované členy na začátek věty.

Příklad z GC (Guyanese Creole):

A WAN UMAN JAN BIN SII.

It was a woman that John had seen. (Bickerton 1981, s. 51-56)

2) Systém ukazatelů času, způsobu a vidu (Tense-Modus-Aspect [TMA] Systems)

Většina kreolů vyjadřuje čas, modalitu a aspekt pomocí tří volných morfémů, umístěných před příslušným slovesem v tomto pořadí.

Morfém označující čas vyjadřuje příznak anteriority - předminulost pro akční slovesa a minulost pro stavová slovesa, morfém označující způsob vyjadřuje neuskutečnění, tedy označuje budoucí časy a kondicionály, aspektový morfém vyjadřuje nonpuntuálnost - průběhovost, durativnost, neaktuální násobenost. (Bickerton 1981, s. 58-59)

Tento rys jsem v textech neslyšících nehledala vzhledem k tomu, že se Bickerton zabývá spíše úlohou tohoto rysu v kreolských jazycích nežli jeho popisem. Uvádí příklady, ale neprezentuje ucelený systém. Jeho kniha není gramatika, je zaměřena spíše na dokazování toho, že zmíněné rysy kreolů jsou jazykovými univerzáliemi. Neposkytovala mi tudíž dostatek konkrétních příkladů oněch volných morfémů, aby bylo možné si vytvořit komplexní představu o nich – dozvídáme se například, že většina ukazatelů neuskutečnění je derivována ze sloves nebo pomocných sloves, například „go“, „will“, ale neexistuje ucelená tabulka výrazů „ireálnosti“,

„anteriority“ či „nonpuntuálnosti“, byť i pro jeden kreol. Situaci dále komplikuje fakt, že tyto morfémy se ještě mohou kombinovat (např. ukazatel „anteriority“ a „nonpuntuálnosti“ naznačuje durativní nebo habituální akce v předminulém čase apod.), užití jednoho může vylučovat užití druhého nebo naopak ho vyžadovat (užití ukazatele anteriority v jazyce Papiamentu vyžaduje zároveň užití ukazatele nonpuntuálnosti); pasáž o TMA systems formuluje Bickerton spíše polemicky, argumentuje vůči jiným způsobům pochopení jednotlivých tvarů u ostatních badatelů, zabývajících se kreolskými jazyky. Bližší informace k tomuto rysu jsem se pokusila získat v další knize Dereka Bickertona, *Dynamics of a Creole System* (1974) - zkusila jsem pospojovat k sobě v této knize uvedené příklady vyjadřování času, způsobu a vidu a udělat si tak přesnější představu o tom, jak konkrétně tyto morfémy vypadají a z jakých slov pocházejí, ale bohužel bez úspěchu, ani tato kniha nebyla gramatika. Protože nebylo možné získat přesnější informace o podobě jednotlivých morfémů, tyto rysy jsem nakonec v textech neslyšících nehledala. Výrazy naznačující čas, způsob a vid jsem hledala pouze podle vodítek, která poskytl článek Fischerové (viz dále).

3) Realizovaný a nerealizovaný komplement

Slovo „go“ jako komplementizér se nemůže objevit s odporovací spojkou, protože jeho význam vyjadřuje realizovanou akci. Naopak slovo „fi“ uvádí akce nerealizované.

Příklad z JC (Jamaican Creole):

IM GAAN FI FIED, BOT IM DUON BIED.

He went to wash, but he didn't wash.

*IM GAAN GO BIED, BOT IM DUON BIED. (Bickerton 1981, s. 59-62)

Na tento rys nahlíží Bickerton opět z hlediska strukturního, příklad z jamajského kreolu je ilustrativní, jeho záměrem bylo opět sledovat realizovanost či nerealizovanost akcí a spojitelnost ukazatelů realizovanosti a nerealizovanosti s jinými ukazateli. Opět tedy sleduje tyto ukazatele z hlediska jejich vnitřního významu

a jejich spojitelnosti s jinými výrazy, proto jsem tento rys při vyhledávání v textech neslyšících vynechala.

4) Členy - určitý člen je před předpokládaně specifickými (presupposed-specific) jmennými frázemi (NP), neurčitý člen před určitými specifickými (asserted-specific) NP a žádný člen není před nespecifickými NP.

GC

JAN BAI DI BUK

John bought the book (that you already know about)

JAN BAI WAN BUK

John bought a (particular) book.

JAN BAI BUK

John bought a book or books. (Bickerton 1981, s. 56-58)

Na tento rys se opět dívá Bickerton z hlediska strukturního, proto jsem tento rys v textech neslyšících nehledala.

5) Relativizace a kopírování subjektu

Relativizace. Tato oblast je u kreolů variabilní. Většina kreolů užívá vztažná zájmena, minimálně tehdy, když je hlava (head noun) také subjektem vztažné věty. V řadě kreolů se ale vztažné zájmeno v subjektové pozici nepoužívá.

HCE

DA GAI GON LEI DA VAINIL FO MI BIN KWOT MI PRAIS

The guy WHO is going to lay the vinyl for me had quoted me a price.

Kopírování subjektu. S relativizací souvisí také kopírování subjektu – kopie (zájmeno) může přímo následovat slovo, ke kterému se vztahuje, v případě výpovědních spojení obsahujících vztažnou větu vloženou je tato zájmenná kopie subjektu zařazena za celou vztažnou větu.

HCE

JAPAN GAIZ DEI NO GIV A GAENG, DO

Guys from Japan don't give a hang, though.

SAM FILIPINOZ WOK OVA HIA DEI WEN KAPL YIAZ IN FILIPIN AILAENZ

Some Filipinos WHO worked over here went to the Philippines for a couple of years.

(Bickerton 1981, s. 62-65)

6) Negace

Neurčité subjekty stejně jako neurčité konstituenty slovesné fráze musí být v záporných větách negovány spolu se slovesem.

GC

NON DAG NA BAIT NON KYAT

No dog bit any cat. (Bickerton 1981, s. 65-66)

K problému negace Bickerton uvádí tento jediný příklad. Jde o větu s negací totální. Pokud bychom výraz „non“ ve spojení „non dag“ a „non kyat“ jako „žádný“ a „na“ ve výrazy „na bait“ jako záporku ne-, patřící k přísudkovému výrazu, dostáváme českou větu „Žádný pes nekousl žádnou kočku“, česká negace se tedy zdá být stejná jako negace v kreolech. Pokud by se tento rys vyskytoval v českém znakovém jazyce jakožto jazyce kreolském, v psaných textech neslyšících by se nijak nepromítl - vzhledem k tomu jsme tento rys v češtině neslyšících nehledali.

7) Existence a vlastnictví

V mnohých kreolech je používán stejný výraz pro vyjádření existence (there is) a vlastnictví (have).

Papiamentu

TIN UN MUHE CU TIN UN YIU-MUHE

Have a woman who have a child-woman

„There is a woman who has a daughter“ (Bickerton 1981, s. 66-67)

8) Spona

Kreoly obecně tendují k nevyjadřování spony. (Bickerton 1981, s. 67-68)

9) Adjektiva jako slovesa

Ve velkém množství kreolů jsou adjektiva považována za slovesa (proto také nejsou připojována sponou).

GC

I WOK

He worked.

I WIIRI

He is tired. (Bickerton 1981, s. 68-69)

10) Otázky

V žádném kreolu není rozdíl v syntaktické struktuře mezi otázkami a oznamovacími větami.

GC

I BAI DI EG-DEM

He bought the eggs.

I BAI DI EG-DEM?

Did he buy the eggs? (Bickerton 1981, s. 70)

Bickerton uvádí jako příklad dvě otázky zjišťovací. U těchto otázek se ale čeština neliší od kreolů - učebnice češtiny pro cizince konstatují, že k vytvoření otázky zjišťovací stačí pouze změna intonace (např. Holá 2001, s. 19). Pokud by se tedy tento rys vyskytoval i v českém znakovém jazyce, tvorba zjišťovacích otázek v psané češtině neslyšících by nebyla nijak ovlivněna. Z tohoto důvodu jsme se tomuto rysu dále nevěnovali.

11) V doplňovacích otázkách jsou tázací výrazy buďto adaptované ze superstrátu, nebo bývají bimorfemické - první morfém je derivovaný ze superstrátového tázacího

výrazu. Často v kreolech existují dublety - slovo přijaté ze superstrátu a bimorfemická kreolová forma.

SC (Seychelles Creole), RC (Réunion Creole)

„Jak“ je vyjádřeno buď „koma“ (fr. „comment – „jak“) anebo „ki maner“ (fr. *„qui maniere“ – „jakým způsobem?“). (Bickerton 1981, s. 70-71)

12) Pasivní konstrukce v kreolech jsou velmi vzácné. (Bickerton 1981, s. 71)

RYSY KREOLŮ V ASL A HAWAIIAN CREOLE ENGLISH (HCE) (FISCHEROVÁ)

V rozboru jednotlivých jazykových jevů používá Fischerová příklady z ASL a srovnává je s jí nejbližším kreolem, Hawaiian Creole English (dále jen HCE).

Rysy kreolu vyskytující se v ASL jsou dle Fischerové tyto:

1) V ASL existují dva způsoby tvoření existenčních konstrukcí - jeden užívá výraz TRUE, druhý HAVE.

HAVE SOMEONE HOME?

Is anyone home?

HAVE HERD SIGHT-SEE+ER YONDER (ARC) BIG ISLAND.

There are lots and lots of tourists over on the Big Island (Hawaii).

HCE užívá pro konstrukce tohoto typu rovněž HAVE a také sloveso GET.

GET / HAVE PLENTY TOURIST BIG ISLAND-SIDE. (Fischerová 1978, s. 319)

2) ASL užívá pro vyjádření dokonavosti sloveso FINISH. HCE tento rys nemá, ale například guyanské a mauricijské kreoly ano. (Fischerová 1978, s. 320)

3) Užití slova / znaku „better“ (lepší) jako pomocného slova pro zdvořilý imperativ nebo výzvu.

ASL

BETTER YOU HOME NOW+!

You should go home right now.

HCE

MORE BETTER YOU DRINK 'UM FAST.

You should drink it quickly. (Fischerová 1978, s. 320)

4) Užití formy „yes“ s tázací intonací k vytvoření tázacího dovětku.

ASL

GOOD YES? (kývnutí hlavou + tázací výraz)

HCE

GOOD, YEAH?

It's good, isn't it? (Fischerová 1978, s. 320)

5) Kreoly mají málo způsobů pro vyjádření času, ale vlastní velmi propracovaný aspektový systém.

Většinou je čas označován časovými příslovci jako jsou

IN-FUTURE (=later), PAST, NOW.

V ASL a různých kreolech jsou 2 druhy gramatických mechanismů užívaných pro vyjádření aspektu: opisná "pomocná slova" a reduplikace.

ASL užívá pomocná slova

pro vyjádření pozitivního a negativního dokonavého vidu (FINISH, NOT-YET [LATE]).

pro pokračování do nebo z určitého bodu (SINCE, HENCEFORTH);

a pro vyjádření dvou druhů účinku (SUCCESS, HAPPEN).

Užívá reduplikaci pro naznačení pokračování, iterativnosti, habituálnosti.

Reduplikace je také užívána v pluralizaci jmen a některých adjektiv - totéž se děje například v západoindických kreolech. (Fischerová 1978, s. 320-321)

6) ASL nemá trpný rod. (Fischerová 1978, s. 321)

7) Přes nízký stupeň flexe není pořádek slov v kreolech a ASL úplně pevný. Změna pořádku slov je prostředkem topikalizace.

Subjektová substantivní fráze může být přesunuta na konec věty.

ASL

GO-THERE JAPAN, MOTHER.

HCE

SHE WENT JAPAN, MOTHER.

My mother went to Japan. (Fischerová 1978, s. 322)

8) Podmínkové věty v ASL nejsou uvedeny spojkou IF, ale častěji zvláštní intonací, podobající se otázce:

ASL

YOU WANT BECOME DOCTOR? (WELL), BETTER STUDY HARD.

If you want to become a doctor, you should study really hard.

HCE

YOU LIKE COME ONE DOCTOR? YOU GOTTA STUDY HARD.

Vztažné věty jsou uvozeny ukazovacím zájmenem THAT. Vztažné věty podmětne bývají uvozeny zdůrazňovacím SELF. (Fischerová 1978, s. 322-323)

9) ASL i HCE mají tendenci opakovat věty:

ASL

WHAT YOU WANT EAT, WHAT YOU WANT EAT?

HCE

WHAT YOU LIKE EAT, WHAT YOU LIKE EAT? (Fischerová 1978, s. 325)

Fischerová dále poukazuje obecně na další rysy kreolů zmiňované v pracích Taylora (1971), který hovoří o existenci všeobecného místního ukazatele, užití osobního zájmena pro třetí osobu plurálu jako prostředku pluralizace jmen a postpozici ukazovacích zájmen.

Dále zmiňuje Craiga (1971), který hovoří o devíti rysech kreolů, které jsou platné i pro ASL - neexistence pádu nebo rodu u zájmen, tzv. associate plurals (př. Mieri-dem značící Mary a její přátelé, což Fischerová srovnává s ASL a jeho HUSBAND TWO-OF-US, tj. my husband and me), užití reduplikace pro pluralizaci a habituálnost a jev, který nazývá „copying“ (lze nalézt v ASL ve větě ME CAN'T A-F-F-O-R-D, CAN'T - I absolutely can't afford it). (Fischerová 1978, s. 324)

RYSY KREOLŮ – ÚVOD K ROZBORU

Následující pasáž se zabývá rozbořem textů neslyšících, ve kterých jsem vyhledávala rysy kreolů zmíněné výše kromě sloves existence a vlastnictví, kterým je věnována samostatná kapitola.

Rysy kreolů byly vyhledávány v 55 maturitních pracích a předmaturitních cvičných slohových pracích pocházejících od 16 studentů 5. ročníků SPgŠ v Hradci Králové. Tyto práce měly rozsah cca 4-5 stran formátu A4. Materiál zahrnoval tyto slohové útvary: výklad (tématem bylo např. “Specifické vzdělávání sluchově postižených”), vypravování (témata se jmenovala např. “Skok do neznáma”, “Padaly hvězdy”), úvaha (tématem bylo např. “Neslyšící ve světě slyšících”, “Jaké to je neslyšet?”) a popis (např. “Nejlepší přítel”, “Moje rodné město”). Předností materiálu byla jeho rozsáhlost, pestrost slohových útvarů a s nimi souvisejícího užití různých stylů a jazykových prostředků. Vzhledem k tomu, že šlo o školní práce, nejednalo se o zcela spontánně vzniklé texty (ve srovnání např. s dopisy, SMS), nicméně míra spontánnosti jejich vzniku byla vyšší nežli v případě, že by zkoumané jazykové jevy byly záměrně elicitovány např. pomocí testových úloh.

Z textů byly excerpovány výše vyjmenované rysy kreolských jazyků, excerpované jevy byly posléze rozřazovány a souhrnně vyhodnocovány. Rozsáhlost materiálu a spontánnost jeho produkce byla i jistou nevýhodou – nešlo o materiál zaměřený na konkrétní jazykové jevy. Vzhledem k tomu, že počet nalezených rysů sám o sobě vypovídal o frekvencovanosti jednotlivých jevů, nešlo o problém zásadní.

Následující pasáže věnované příslušným rysům kreolu nalezeným v textech neslyšících jsou rozděleny do dvou oddílů. První oddíl zachycuje rysy kreolů, uvedené ve studii Dereka Bickertona, druhý oddíl se věnuje rysům kreolů podle Susan Fischerové. Rysy kreolů jsou uvedeny v pořadí, v jakém byly vyjmenovány v předchozí části této práce. Pokud se některé rysy vyskytovaly u obou autorů, upozorňuje na tento fakt záhlaví příslušného oddílu – je v něm uvedeno pořadové číslo, pod jakým byl příslušný rys veden při výčtu rysů kreolů dle Bickertona i Fischerové v předcházejícím oddíle této práce. Oddíly věnované příslušnému rysu obsahují vyhodnocení přítomnosti či nepřítomnosti tohoto rysu, příklady nalezených jevů, jejich popis a shrnutí výsledků excerpce. Číslice v závorkách před jednotlivými příklady značí pořadové číslo respondenta.

ROZBOR RYSŮ KREOLŮ (Bickerton)

1) PŘEMISŤOVACÍ PRAVIDLA - VYTÝKÁNÍ

V pasáži týkající se rysů kreolů dle Bickertona jde o rys číslo 1), u Fischerové o číslo 8), viz výše.

Podle Fischerové se v ASL objevuje vytýkání, a to takové, že subjektivá substantivní fráze se přesouvá na konec věty.

Podle Bickertona naopak je typickým rysem kreolů přesouvat členy věty, na které se klade důraz, na začátek věty.

V českém jazyce jakožto jazyce flektivním je na rozdíl od angličtiny užití výrazů a jejich uspořádání ve výpovědi určováno řadou okolností, dominantní roli v něm hraje záměr mluvčího a jeho výpovědní perspektiva. (PMČ, s. 646)

V důsledku situační zakotvenosti lze výpovědi různým způsobem modifikovat. Tyto výpovědní modifikáty mají povahu ustálených struktur. (PMČ, s. 570)

PROSTŘEDKY UŽÍVANÉ V ČESKÉM JAZYCE

Český jazyk užívá tyto způsoby výpovědní modifikace:

PARCELACE

Z hlediska písemného projevu můžeme mluvit o záměrné parcelaci, z hlediska projevu mluveného, kde mluvčí nemá vždy úplně jasnou perspektivu své formulace, můžeme mluvit o dodatečném připojování prvků. (Př. Představ si, že naše Marta utekla za Petrem v noci do Čejkovic. – Představ si, že naše Marta utekla za Petrem! V noci! Do Čejkovic!) (PMČ, s. 575)

PŘEDSOUVÁNÍ

Opak parcelace, předsouvání výrazů před výpověď s cílem je vytknout. (Př. Do Prahy, tam jezdím nerad.) (PMČ, s. 576)

OSAMOSTATŇOVÁNÍ

V češtině také existuje možnost osamostatnit vedlejší věty, infinitivní konstrukce a hlavní věty v postpozici. (PMČ, s. 577-579)

V textech neslyšících jsem se pokusila nalézt přesun zdůrazňovaných členů na konec i začátek věty (v souladu s Bickertonem a Fischerovou), taktéž jsem přihlížela ke způsobům české výpovědní modifikace.

PROSTŘEDKY VYTÝKÁNÍ NALEZENÉ V TEXTECH NESLYŠÍCÍCH:

PŘESUN ZDŮRAŽŇOVANÉ ČÁSTI NA KONEC VĚTY

Tento jev byl v textech neslyšících zaznamenán celkově 2x, a to v těchto větách:

(10) - Vůbec jsem neměla potuchu, o jakém tématu si povídali, což po tohle nejvíc toužím, jim rozumět.

(13) - Musela jsem to, tak brát jak je, ten svět.

PŘESUN ZDŮRAŽŇOVANÉ ČÁSTI NA ZAČÁTEK VĚTY

Přesun na začátek věty jsem objevila pouze jednou, a to v této větě:

(9) - Kroužek Schola, vytvořila to jedna věřící paní, je to sborové zpívání v kostelech.

DALŠÍ TYPY VYTÝKÁNÍ

U dalších vět bylo možné uvažovat o jakémsi shrnujícím vyjádření:

(12) - *Období puberty* v 10 letech už začínám jako puberta. (tj. že by se jednalo o jakýsi úvod nebo něco na způsob nadpisu: Období puberty: ...)

(12) - *Poslední dva dny* už pojedem domů, předem 2 dny učitelé připravovali závody na malém kopci. (Poslední dva dny: ...)

Tyto "nadpisy" měly i povahu větnou:

(4) *Jak to vzniklo vzdělávání pro sluchově postižené.* Nedávno ve Francii kněz Epée našel jednoho neslyšícího chlapce, který vůbec neuměl mluvit, ani nevnímal oběma ušima.

(4) - *Když začal otevírat ples.* Jako vždycky na vystoupení jsem měla trému.

(13) - *Když jsem nastoupila do první třídy do Hradce Králové pro sluchově postižené.* Byla jsem v šoku, protože děti na mě ukazovaly znakovkou ani sem jim nerozuměla, co říkají.

Dále se objevovaly konstrukce, které bychom mohli považovat za defektní pozůstatky ustálených spojení. V těchto případech bylo také možné, že výrazy “příklad” atd. nezapojené do žádné struktury jsou průnikem ze znakového jazyka.

(15) - *Příklad* řekne-li člověk tomu druhému nějaké slovo co toho člověka hodně uráží či ublíží. (Na příklad...)

(2) - *Na rozdíl*, že slyšící ve vzdělávání mají více informací, které získají než neslyšící. (Na rozdíl od toho...)

(3) - *Na závěru* to co na specifické vzdělávání pokračují filozofové výzkumovat při různých pokusech. (Na závěr bych chtěl říct / můžeme říci / můžeme dodat...)

Závěr: Rysy, které by přesně odpovídaly rysům kreolu popsaným Bickertonem a Fischerovou, se objevily v materiálu jen ojediněle, nicméně určitý typ vytýkání (zejména na začátek věty) se v textech neslyšících objevil.

2) Systémy ukazatelů času-způsobu-vidu (TMA) jsem nehledala, k tomu viz výše.

3) Realizované a nerealizované komplementy jsem v textech nehledala, k tomu viz výše.

4) Systém členů jsem v textech neslyšících nehledala, k tomu viz výše.

5) RELATIVIZACE A KOPÍROVÁNÍ SUBJEKTU

a) RELATIVIZACE

Prvním rysem kreolu, týkajícím se vztažných zájmen, který Bickerton zmiňuje, je chybějící vztažné zájmeno. Za věty s chybějícím vztažným zájmenem jsem považovala tyto:

(10) - Občas jsem zklamaná, když vidím neslyšící děti komunikují a dokonce svěřují neslyšícím rodičům. (Zde jsem předpokládala záměr autorky vytvořit vedlejší větu vztažnou "..., když vidím neslyšící děti, které komunikují...". Je ovšem možné, že autorka vynechala podřadící spojku "že" – "...když vidím, že neslyšící děti komunikují...".)

(1) - Už přijela rodina XXova nás omluvila. (která se nám omluvila...)

Za věty s chybějícím vztažným zájmenem jsem považovala i tyto věty:

(5) - Většina učitelů pracují ve speciálních školách, tak musí mít znalosti ze speciální pedagogiky - surdopedie (...) (Předpokládám konstrukci "Většina učitelů, kteří pracují ve speciálních školách, musí mít znalosti ..." - pak by zde byl ovšem nevyhovující důsledkový poměr, druhá možnost je, že autor chtěl použít větu "Většina učitelů pracujících ve speciálních školách musí ...")

(15) - Zážitek ze SPgŠ - V šest večer jsme měli večeři a pak schůzku s učiteli vypravovali co vše jsme dělali celý týden. (Předpokládám konstrukci "kterým jsme vypravovali, co vše jsme dělali..." - chybí zde ovšem i pomocné sloveso být.)

Nedá se ovšem říci, že by neslyšící vztažná zájmena pouze vynechávali. Nalezla jsem vedlejší věty, které vztažným zájmenem připojeny jsou, ale zájmeno je v nevhodném tvaru, neshoduje se se svým řídícím výrazem.

Příklady:

(14) - Neslyšící, *které* dříve měli velký problém, jak má komunikovat s pedagogy.

(14) - Ten tlumočnick, *která* překládá ze orální řeči do znakové řeči nebo překládá ze znakové řeči do orálního řeči.

(16) - Má dolní ulice, *které* se jmenuje Dolní Sklenov.

Dále jsem objevila věty, ve kterých je vztažné zájmeno přítomno, naznačuje ale vztah k jinému členu souvětí nebo ke slovu, které není součástí věty:

(5) - Má silný dopravní síť, moje velká opora je hokejisté Ústí nad Labem, *který* zatím vede první v první hokejové lize. (Vzhledem k tomu, že je užito zájmeno "který", po němž následuje sloveso v 3. os. sg., předpokládám, že zájmeno "který" se patrně vztahuje např. ke spojení "hokejový tým")

(7) - Postavili v roce 1929, *který* pokazil komunismus. (Takto to vypadá, že zájmeno "který" se vztahuje k roku 1929, autor ovšem hovoří o určité budově a jejím poškození v době komunismu. Tato věta by mohla vypadat takto: "V roce 1929 postavili budovu, která byla poškozena v době komunismu.", budova ovšem není rématem, nově se objevivší informací, která by byla rozvedena ve vztažné větě, autor o ní hovoří již delší dobu, takže by na místě byla spíše samostatná věta typu "Budovu postavili v roce 1929. V době komunismu byla poškozena." nebo souřadné spojení "..., ale v době komunismu byla poškozena" apod.)

Dále se objevovaly věty, v nichž byla vedlejší věta připojena vztažným zájmenem, ovšem nevhodným:

(1) - Za sebou vyřídili, ale měli přednost rodičům XXům, protože kdy sejdeme, v kolik hodin, *co* vezeme materiály, kde spíme, ... atd. (Zde jsem předpokládala, že autorka chtěla napsat "...jaké vezeme materiály...", je ale možné, že autorka měla na mysli vazbu "..., co vezeme za materiály ...").

Dalším rysem, který se objevoval v textech, byla záměna vztažných zájmen a příslovcí:

(4) - Uviděla jsem uplakanou mámu, *kde* tak nešťastně stála. (... mámu, která...)

(16) - Podle toho, *co* rodiče ovlivní a vychovává dětem, které jsou sluchově postižené. (Podle toho, jak rodiče ovlivňují a vychovávají děti, které jsou sluchově postižené.)

V textech se také objevovalo vztažné zájmeno místo spojky

(1) - Že jsem cítila v pohodě, která jsem měla dva měsíce (prázdniny). (... protože jsem měla dva měsíce [prázdniny])

(1) - Cítila jsem špatně, kteří jsem měla vysokou horečku (...). (...protože jsem měla vysokou horečku ...)

Z uvedených příkladů vyplývá, že vynechávání vztažných zájmen není v textech neslyšících tak obvyklým rysem. Neslyšící vztažná zájmena užívají, ale dělají v jejich užití výše zmíněné chyby, tedy chybují v jejich tvarech, zaměňují zájmena mezi sebou, zaměňují vztažná zájmena za příslovce, používají vztažná zájmena na místě spojky.

b) KOPÍROVÁNÍ SUBJEKTU

Dalším rysem kreolu je přítomnost zájmena, kopírujícího subjekt, ve větě spolu se subjektem, toto zájmeno přímo následuje za “svým” jménem.

Tento jev nebyl nalezen.

V textech jednoho respondenta byl objeven analogický jev - opakování zájmena vztahujícího se k předmětu, toto zájmeno své řídící jméno v jednom případě následovalo přímo:

(2) - *Spolužačce jí* zklamalo, že ostatní přátelé byli proti, protože si uvědomili, jak se dřív chovala, proto sama o tom přemýšlela.

(2) Mojí *spolužačce se jí* zdálo divné, hodně mi předstírala a začala mě žárlit.

V souvislosti se vztažnými větami vloženými uvádí Bickerton možnost vynechání vztažného zájmena ve větě vztažné s následným vložením zájmenné kopie za vztažnou větu. Tento rys se v textech neslyšících neobjevil.

Ve vztažných větách se naopak objevuje další příklad kopírování zájmena, kdy je ve větě přítomno “řídící zájmeno” vztažné, které se vztahuje ke jménu v hlavní větě, a v rámci vztažné věty je vzápětí zduplikováno pomocí ekvivalentního zájmena osobního:

(2) V 7. třídě jsem našla jinou kamarádku, *kteřou* jsem *jí* znala od malička, za 3 roky

jsme se rozpadly a za pět let jsme se scházely.

(2) A spolužačka měla svou lásku, *do kterého se do něj zamilovala*.

Závěr: Konstatovala bych, že rys příbuzný kreolu se v textech neslyšících vyskytuje.

6) Negaci jsem v textech neslyšících nevyhledávala, viz výše.

7) Slovesům existence a vlastnictví, tedy “mít” a “být” věnuji samostatnou kapitolu, viz dále.

8) CHYBĚJÍCÍ SPONA

Absence spony byla nalezena 3x, a to v těchto větách:

(12) - V dospělosti cítím také dobře, ale spoustu starostí dělám i všechno řešit problémy, ale *lepší v dětství*, protože žádné problémy neměly a nic nemyslí všechno dopředu a jen hrát.

(2) - *Zajímavé také*, že slyšící člověk má neslyšící rodiče a díky od dětství zná znakový jazyk a v budoucnosti mohou pracovat jako tlumočníky.

(16) - *Trochu jsem měla trému a nervózní*, nevěděla jsem, co bude dál.

V následující větě není jasné, zda chybí “mít” či být”:

(9) (Tématem je autorčina fenka) *V létě nejvíce ráda*, když je ve vodě a tím se lita osvěžena.

V následujících větách byla spona původně vynechána, ale autorka ji sama doplnila znakem pro vložení (tzv. “věčkem”):

(10) Momentálně říkám, že pro mně (je) lepší být sama s přáteli, které mohu věřit a nezáviset.

(10) Hlavně se snažím (být) opatrná k druhým, jinak by mně dost mrzelo, že jsem zbytečně urazila druhým.

Za věty s chybějící sponou považuji i následující věty. Tyto věty jsem původně měla zařazeny výše k jevu “vytýkání”:

(2) - *Moje velké přání*, že jsem chtěla užít na dovolené, ale mým největším přáním je svět. (Předpokládám větu: *Moje velké přání bylo, ...*)

(1) - *Moje největší přání* jsem byla šťastná. (Předpokládám větu: *Moje největší přání bylo, abych byla šťastná.*)

(10) - *Takové nebezpečné projevy*, že jsem rychle ztrácela důvěru a už nešlo odpustit i když jsem moc snažila. (Předpokládám větu “Byly to takové nebezpečné projevy...”, ale možno doplnit také např. “šlo o takové nebezpečné projevy” apod., doplnění zde není jednoznačné.)

Zde můžeme konstatovat, že rys kreolu “absence spony” se v textech neslyšících vyskytuje.

9) ADJEKTIVA JAKO SLOVESA

Adjektiva v kreolských jazycích fungují jako slovesa, proto nejsou připojována sponou. Tento rys koresponduje s rysem “absence spony”, adjektivum nepřipojené sponou vidíme výše ve větách od respondenta č. 12, 2, 16 a 10. Opět tvrdím, že tento rys kreolu se v textech neslyšících vyskytl.

10) Otázky jsem v textech neslyšících nevyhledávala, viz výše.

11) TÁZACÍ VÝRAZY V OTÁZKÁCH ZJIŠŤOVACÍCH

V textech neslyšících jsem žádné specifické tázací výrazy nenašla.

12) TRPNÝ ROD

U Fischerové je položka “Trpný rod” vedena pod číslem 7.

Trpný rod se v kreolských jazycích vyskytuje ojediněle (dle Bickertona) či vůbec (dle

Fischerové). Tomuto tvrzení by odpovídaly výsledky excerptce textů neslyšících - trpný rod se v nich vyskytoval velmi sporadicky, pokud vůbec. Tento jev mohl být dán povahou textů (vyprávění, úvahy). Pokud bychom přijali teorii, že psaná čeština neslyšících nese rysy kreolu, mohli bychom považovat výskyt trpného rodu za projev snahy přiblížit se češtině.

Pro teorii, že trpný rod je gramatickou kategorií neslyšícím cizí, hovoří fakt, že bývá chybně utvořeno opisné pasivum, nevhodné tvary mají také členy, závislé na slovese:

(3) - Proto v roce 90. léta 20. století se změnil zákon jako na základní škole pro sluchově postižené *přidán* ještě jeden rok navíc. (Zde chybí tvar slovesa být.)

(3) - Názorné metody *by pro neslyšící velice pochopeny*. (Zde chybí tvar slovesa být, agens odsunutý z pozice podmětu by měl být v instr. “neslyšícími”, nikoliv ve 4. pádu.)

(1) - Medvěd, které *byl napsán* I am boy. (Medvěd, na kterém bylo napsáno “I am boy” - agens je zde nevyjádřen a “medvěd” je patiens, tudíž není možné, aby se s ním slovesný tvar v trpném rodě shodoval.)

V některých případech bylo místo slovesa v trpném rodě použito slovesa v rodě činném. Zde ovšem mohli neslyšící mít záměr použít opisné pasivum, zvrtné pasivum, větu se všeobecným konatelem:

Příklady:

(7) - První *založil* tramvaj v Československu *byl* v Brně v roce 1869, taky první *založil* železnice v Československu v Brně v roce 1839. (Předpokládám záměr vytvořit konstrukci “byla založena” nebo “založili”.)

(14) Jak *rozděluje* mezi Neslyšící a Slyšící na celém světě? Jak komunikuje, spolupracuje mezi Neslyšící a Slyšící? (Předpokládám konstrukci “jak se rozdělují / dělí”)

(14) - Později v několika letech na světě *rozšířili* několik škol pro Neslyšící. (Předpokládám konstrukci “... se rozšířilo několik škol” “školy ... se rozšířily”)

(14) - První kochleární implantát *začal vyrábět* v Austrálii a rozšiřuje po celém světě. (Předpokládám konstrukci “se začal vyrábět”)

Naopak jsem objevila i nadbytečné užití opisného pasiva tam, kde mělo být sloveso v rodě činném:

(3) - Tyto školy *jsou používány* orální metodou, znakovanou češtinu a znakový jazyk. (Namísto “tyto školy používají...”, další možnost by byla “těmito školami jsou používány orální metoda, znakovaná čeština a znakový jazyk”, v tomto případě by ovšem byl chybný pád u agentu - nominativ místo instrumentálu).

Objevuje se také záměna opisného a zvratného pasíva:

(14) - V České republice *se škola založila* v Praze v roce 1786, dodnes se drží tato škola pro sluchově postižené.

V souladu s tvrzeními Bickertona a Fischerové se trpný rod vyskytoval v textech neslyšících sporadicky, nadto můžeme konstatovat, že respondenti, i když tvarů trpného rodu užili, dělali chyby v jeho tvorbě i užití. Zde bych tvrdila, že tento rys kreolu koresponduje s jevy nalezenými v textech neslyšících.

ROZBOR RYSŮ KREOLU (Fischerová)

1) TVORBA EXISTENČNÍCH KONSTRUKCÍ

Slovesům existence a vlastnictví se věnuji zvlášť.

2) a 5) LEXIKÁLNÍ VYJADŘOVÁNÍ ČASU A VIDU

Podle Fischerové má znakový jazyk bohatý vidový systém. Některá slovesa tvoří aspekt pomocí slovesa “finish”, většina časových vztahů je ale vyjádřena časovými adverbii jako “in-future”, “past”, “now”, aspekt se vyjadřuje pomocí “finish”, “not yet”, “since”, “henceforth”, “success” a “happen”.

Tato slova, popřípadě jejich významově příbuzné ekvivalenty, jsem se pokusila v textech neslyšících najít.

FINISH

Slovo “finish” má podle Anglicko-českého slovníku významy “dohotovení, konec, propracování, poslední úpravy”. To finish - dokončiti; dokončiti studium; přestati; skončiti (se); do- (*finish talking* domluviti); zabíti (*the blow finished him*); poplésti (*what he said finished me*); *he finished third in the 100 metres free style* skončil (byl) třetí v plavání na 100 metrů ve volném stylu (Osička-Poldauf 1970, s. 152)

Zde jsem se pokusila najít jakékoliv výrazy, které by nějakým způsobem omezovaly význam sloves ve smyslu ukončení činnosti. Zaměřila jsem se proto na výrazy “končit” a slova příbuzná. V souvislosti se slovem “končit” mě napadla také možnost, že by se v textech neslyšících mohl jako důsledek interference ze ZJ vyskytnout ekvivalent výrazu ČZJ, který česky znamená “hotovo” nebo “už” (Všeobecný slovník českého znakového jazyka 2004, A-N, s. 194 a O-Ž, s. 447), proto jsem se pokusila najít i tyto výrazy.

“Končit” a slova příbuzná

Slova příbuzná se slovem “končit” se vyskytovala pouze v takovém užití, které bych jako rodilý mluvčí českého jazyka označila jako nepříznakové. Dle mého názoru nemělo jejich použití žádnou souvislost s označováním slovesného času či vidu.

(13) Já sem mu řekla že má pravdu ale už sem to nemohla vydržet ale zůstala sem tu neboť by byla škoda to vzdát, i když brzy *skončím* školu.

(5) Už *konečně* vyšla v 50. léta v 20. století speciální pedagogika, která se považovala jako obor.

(5) *Nakonec* naše čekání trvalo dlouho 3 a půl hodiny.

“Hotovo”

Slovo “hotovo” se v textech neslyšících vyskytlo jednou, zde mi ovšem nebyl jasný jeho význam.

(1) Vždy jsem taky přerušila nemá hotovo vyprávět tečku.

“Už”

Zde jsem se pokusila nalézt další ekvivalent slova “končit”. Vyšla jsem z toho, že v českém znakovém jazyce existuje znak, který má význam “hotovo”, ale také “už”. Slovo “už” se objevovalo v textech neslyšících nápadně často, a v jeho užití se mi dařilo vysledovat určitá pravidla.

Perfektivizace ve smyslu “tvorba ukončeného děje”

Zde bylo v prvním případě užito slova “už” se slovesem nedokonavým, jež stálo na místě slovesa dokonavého, v druhém případě stojí “už” u slovesa “pohádat se”, tedy u dokonavého, ale slovo “už” bych považovala za jakýsi přídavný signalizátor ukončenosti děje (místo neexistujícího *dopohádali jsme se). U obou případů byla tedy jistá evidence toho, že slovo “už” přispívá k perfektivizaci obou sloves.

(12) - (Autorka vypravuje o svém studiu na ZŠ z pohledu studenta 5. ročníku SŠ) Neposlouchala jsem vychovatelku a toulala jsem se po škole. *Už končila jsem* v deváté třídě a přihlásila jsem školu do Hradce Králové. Už jsem přijatá. Období adolescence jsem nastoupila do střední pedagogické školy v Hradci Králové pro sluchově postižené, kde dodnes studuju.

(12) Začali jsme v restauraci hadát. *Už jsme pohádali* a odešli jsme z té restaurace.

“Už” ve spojení se slovesem v přítomném čase ve významu času minulého – pokus o perfektum - tvorbu minulého času

V dalších příkladech se mezi slovesy v minulém čase objevuje sloveso v přítomném čase doprovázené “už”. Je možné, že zde sloveso “už” má funkci nejen ukazatele dokonavosti, ale že označuje děj ukončený v minulosti, že jde o jakýsi pokus o tvorbu minulého času (perfekta) pomocí slova “už”. V prvním a pátém příkladu je ovšem možné, že autorka jen použila ustrnulou konstrukci (“už jsem přijatá”, “už je tma”), kterou zapomněla dát do minulého času.

(12) - (Autorka vypravuje z pohledu studenta 5. ročníku) Neposlouchala jsem vychovatelku a toulala jsem se po škole. Už končila jsem v deváté třídě a přihlásila jsem školu do Hradce Králové. *Už jsem přijatá*. Období adolescence jsem nastoupila do střední pedagogické školy v Hradci Králové pro sluchově postižené, kde dodnes studuju.

(5) - (...) řidič se otočil hlavou a vypověděl: “Co je s vámi?” Chlapci se tvrdili: “Můj kamarád je nemocný a má zraněnou nohu.” Řidič byl ukvapený a se řidil za volantem. Frčelo, frčelo, frr, frr... *Už* jsou přes město a teprve projelo do nemocnice. Vyndali z kamiónu zraněného a odvezli na ambulanci.

(12) - Večer sme šli do hospody. Tam sme užili a objednali něco dobrého na zub. Ráno *už* chystáme jet domů vlakem či busem. Rozloučili sme se studenty. Zbylo nám 4.

(4) - (Tématem je neúspěšný pokus autorky a jejího otce o přechod přes ulici, kterou zatopila řeka, když se rozvodnila). Táta mě musel uklidnit, protože neustále jsem brečela. Říkala jsem tátovi “nebýt tátu, už jsem dávno utopila”. Co dál... *Už* jsme v pasti. Táta se zeptal kolemjdoucímu “co budeme dělat?”

(12) - Zase jsem šla sportovat a uviděla jsem toho chlapa, který sme seznámili. Tak jsem zastavila za ním. Pozdravil mě a popovídali jsme všechno. *Už* je tma a musela jsem běžet domů. On chtěl mě doprovodit, ale sem odmítla.

Vztah “už” a dokonavosti

V souvislosti s “už” a jeho předpokládanou "perfektivizační" funkcí jsem se pokusila zjistit, zdali se “už” nepojí jen se slovesy ve vidu nedokonavém, která má za úkol “zdokonavovat”. Zjistila jsem, že tomu tak není.

Celkově bylo nalezeno 14 spojení už + sloveso vidu dokonavého oproti 8 spojení se slovesy vidu nedokonavého.

Příklady spojení “už” + dokonavé sloveso:

(5) - (Autor vypráví o klucích, kteří se ztratili). V lese objevili tři kluci, kteří zabloudili cestu. Bylo jim velká zima jakoby žijí v pralesích. *Už dlouho zůstali* a stále přemýšleli o tom, jakou cestu dostat do velkoměsta. Jeden z těch chlapců napadl, že půjdeme někam, aby se jim přinesla velká náhoda.

(16) - Odborný lékař *už zjistili*, že jsou neslyšící.

(11) - *Už mi došel* důchod, a jsem se opravdu cítila dospělost.

Příklady spojení “už” + nedokonavé sloveso:

(12) - *Už končila jsem* v deváté třídě a přihlásila jsem školu do Hradce Králové.

(12) - Tak *už* s ním *chodila* dlouho.

(12) - Tak *už jsem* s ním *měla* víc moc ráda.

Pozn. Další věty užívaly už + být (7 vět).

Nejasné užití “už”

Velmi často nebylo snadné odhalit, jaký význam “už” nese. Z takto nejasných příkladů vybírám následující.

(12) (Autorka se seznamuje s klukem, význam výrazu “byla jsem na první pohled u školy druhého kluka” je nejasný.) Tak *už* jsem byla na první pohled u školy druhého kluka. Tak *už* s ním *chodila* dlouho. (Rozešla se s ním, seznamuje se s dalším klukem) Postupně sme všechno sportovali společně a jezdili sme do Evropy a tak *už* seznámila s klukem. Tak *už* jsem s ním *měla* víc moc ráda. Tak *už* s ním *dodnes máme* rádi.

(15) - Byl to první kluk co jsem měla tak vážnej vztah. (...) Hrozně jsem ho milovala. Na každého jsem byla příjemná, usmívala se a každý *už* to poznal a přáli nám to. Každý den jsme se potkávali ve škole, venku atd..

(9) - V okolí mého vesnice jsou další vesnice a je výhodou že tam jsou něco co já potřebuji. Např. v Polešovicích je vinný sklep a kino, v Buchlovicích je zámek (...). Na vesnici *už* žiju od narození jako má matka tu žila i její matka, moje babička a prababička. Vesnice existuje od dob husitských bojů.

(4) - (Úvodní věty slohové práce) V našem území v roce 1989 *už* vzniklo demokracie. Když mi bylo 5 let. Vůbec si nepamatuju, že lidé byli rádi, že měli více svobody.

IN-FUTURE

“Future” znamená dle slovníku: Budoucí, budoucí čas (*future tense*), budoucnost (*you have a happy future before you* - máš před sebou šťastnou budoucnost), *the future life* posmrtný život, *in future* pro příště (= for the future); [...] *my future wife* moje nastávající (žena); *future delivery* pozdější dodávka. (Osička-Poldauf 1970, s. 166).

U tohoto výrazu jsem se pokusila v češtině neslyšících najít výrazy “v budoucnosti”, popř. také výrazy “budoucí”, “budoucnost” apod., které by nějakým způsobem naznačovaly změnu významu věty ve smyslu budoucího děje.

Opět zde byl jen jeden výskyt. Výraz “v budoucnosti” se vyskytuje ve větě spolu se slovesem, u něž není jasné, zda jde o sloveso ve způsobu oznamovacím či podmiňovacím (“by ... rádi zaměří”), jedná se ale rozhodně o sloveso dokonavé, jehož tvar sám o sobě naznačuje budoucnost (“zaměří”):

(17) - V budoucnosti by ve škole rádi zaměří na seznamování rodičů se správnou či špatnou výživu dítěte.

PAST

“Past” značí dle slovníku: Minulý; (udávší se) v minulosti *for some time past* (už po jistou dobu); *to be past* být tentam; [...]; *the past* minulost (jednotlivce též: a past); mimo; okolo; přes (v čase) - *he stayed past midnight; he is past eighty*; [...]; v

odpovědi na “what time is it?” a pod.: *a quarter past two* čtvrt na tři, *half past two* půl třetí, *seventeen minutes past two* čtvrt na tři a dvě minuty. (Osička-Poldauf 1970, s. 288)

Zde jsem hledala spojení sloves s výrazy jako “minulost”, popř. také “minulý” apod. Tyto výrazy se v textech neslyšících nevyskytly. Adverbia, která naznačovala minulý děj, se vyskytovala jen ve větách se slovesy, která měla správný tvar minulého času a pouze blíže specifikovala minulost:

(14) *Dříve* slyšící pedagogové nevěděli, jak má postupovat výuky pro neslyšící děti a mládeže.

(11) Co rád dělá bratr Tomáš? *Dávno* miloval cykloturistiku, nyní už ne a našel jinou zálibu - motorka, auto, cestování a těžká práce.

NOW

Dle slovníkové definice “now” značí: *Ted’*, zrovna *ted’*, *ted’ hned*, *and again*, *now and then* občas, čas od času, chvilkami; *before now* už dřív; *by now* zatím (už), *up to now* doposavad; *well now* počkejme, *now (that)* *ted’* když; (citosl.) nu tak; *now then* tak tedy, tak dále, dělej! (Osička-Poldauf 1970, s. 270)

U slova “now” jsem hledala výrazy typu “*ted’*, nyní” apod.

Zde byl nalezen jeden výskyt s tvarem dokonavého slovesa “zažít”, tedy “zažiju”, který naznačuje budoucí děj, místo nedokonavého “zažívat”, toto sloveso bylo spojeno s výrazem “*ted’*”, který budoucí význam zvoleného slovesného tvaru “zpřítomňoval”.

(16) *Ted’* já taky nějak *zažiju* různé věci. (Význam: *Ted’* také *zažívám* různé věci.)

Další užití slova “*ted’*” bylo v nesouladu s minulým tvarem “bylo” ve vedlejší větě časové, nicméně ve větě hlavní, ve které se “*ted’*” vyskytuje, je sloveso v přítomném čase:

(16) (Autorka hovoří o světelném zvonku) A teď už ho nepotřebuji, protože slyším zvonek, když bylo ticho.

V dalších větách je výrazů typu “teď, nyní” užito korektně:

(16) *Ted'* vyberu obor o znakovém jazyce. (Význam: Ted' si vyberu obor znakový jazyk.)

(5) *Nyní* situace zlepšuje, takže orální metoda se využívá u nedoslýchavých a znaková řeč u neslyšících i lidí se zbytky sluchu.

(13) *Ted'ka* sem v adolescenci - postupně dospívám, poznávám svět a různé lidé.

NOT YET

Dle slovníku značí “not yet” “ještě ne”. (Osička-Poldauf 1970, s. 503)

Spojení dvou samostatných slov “ještě” a “ne” nebylo nalezeno. Spojení příslovce “ještě” a zápornky “ne-”, spojené se slovesem, bylo nalezeno jen jednou. Smysl věty nebyl úplně jasný, z textu nevyplývalo, zdali autor hovoří o minulosti “v době komunismu ještě neexistovalo” nebo o přítomnosti “specifické vzdělávání ještě neexistuje, ale odborníci by je chtěli vytvořit”, takže případná role tohoto spojení ve vyjadřování aspektu či času je nejasná.

(5) - Protože v dosavadní době např. v komunismu specifické vzdělávání *ještě* neexistuje, ale odborníci by chtěli ji vytvářet a nakonec politika ho vůbec nezajímala jako diskriminace.

SINCE

Anglické slovo “since” má význam: Od (kdy; počítáno od nynějška; doprovázeno časem perfektním přítomným); od té doby (do nynějška; doprovázeno časem perfektním přítomným; událost, od níž počítáme, je vyjádřena minulým časem prostým: *he disappeared last week and has not been seen since*), po celou tu dobu, průběhem té doby, od té doby, co (mluvnický jako předešlé: *he has not been seen since he disappeared last week*); není-li příslušná doba počítána do nynějška, nýbrž k nějakému bodu minulému, je perfektní čas minulý; *it is a long time since ...* už dávno ...; *it is twenty years since he died* zemřel před dvaceti lety. (Osička-Poldauf 1970, s. 379)

Zde jsem hledala předložku “od” ve významu časovém. Všímal jsem si také výrazů s významem “od určité doby do...”. Jejich užití bych opět označila jako nepříznakové.

Příklady:

(6) *Od* historii do teď bylo zvykem vyučovat jednoduché předměty a stručné vysvětlení v úrovni mladší než odpovídající svým věkům.

(6) To funguje již *od* roku 1990, v tento době si dokonce uvažují zda to vrátíme do původní 9ti letou školní docházku.

(16) A v roce 1998 v České republice se byla o zákon o znakovém jazyce. To platí *dodnes*.

HENCEFORTH

Výraz “henceforth” dle slovníku značí “od nyníška, nadále”. (Osička-Poldauf 1970, s. 188). V textu jsme vyhledávali slova tohoto významu, také např. výrazy “pokračovat” atd.

Tato slova v textech nalezena nebyla.

SUCCESS

Slovo “success” dle slovníku značí: Zdar, úspěch; úspěšný člověk, herec apod, podařená věc; *to be a succes* (člověk:) mít úspěch, (věc:) po / zdařiti se, vyvésti se. (Osička-Poldauf 1970, s. 416)

Zde jsem hledala výrazy typu “úspěch”, “pověst se”.

V prvním příkladu se neshoduje sloveso “podařit se” se svým podmětem “to”, ale s tématem, ke kterému se text vztahoval, “podmětem” slovesa “podařit se” v tomto případě tedy jsou “metody vzdělávání SP”, z druhého příkladu není jasný podmět, tj. co se povedlo. V žádném příkladu ale sloveso “pověst se” či “podařit se” dle našeho názoru nefunguje jako pomocný výraz označující vid.

(3) (O metodách vzdělávání SP) Byly to výzkumovány, podařily se to.

(16) Lekař už povedlo a vyhláška pro neslyšící. (=Výzkum lékařů se povedl a vznikla vyhláška pro neslyšící.)

HAPPEN

Sloveso “to happen” značí: Přihoditi se, státi se (náhodou); *he happens to be here* náhodou je zde; *I happened to meet him* náhodou jsem ho potkal; *to happen on, upon* náhodou potkati nebo nalézt; *happening to be at L.* ježto jsem právě byl v L.; *as it happens he is free today* náhodou má dnes volno. (Osička-Poldauf 1970, s. 183)

Zde jsem hledala výrazy typu “stát se”, nebyl nalezen ale žádný příklad.

OSTATNÍ VÝRAZY SOUVISEJÍCÍ S VYJADŘOVÁNÍM ČASU A VIDU

V textech neslyšících se objevovalo několik výrazů, které jsem se rozhodla do této pasáže zařadit. Tato slova se v příkladech zmiňovaných Fischerovou nevyskytují, způsob jejich užití ale naznačoval jejich určitou funkci při tvorbě času a vidu, proto je zde uvádím.

Užití “začínat”

Sloveso “začínat” je sloveso významově pomocné, konkrétně fázové sloveso, vyjadřující způsoby slovesného děje. V textech neslyšících se objevovalo často, zaujalo mě konkrétně jakožto možný protiklad ke slovu “finish”. Jeho užití totiž připomínalo funkci protikladnou vůči “finish” (končit, hotovo, už), funkci “imperfektivizační”, a to v případech, kdy se pojilo se slovesy ve vidu dokonavém:

Příklady “začínat” + dokonavé sloveso:

(12) - *Začala jsem dostat* mobil, aby se mohla dopisovat.

(16) - *Začala jsem mámě říct*, pak mě nadávala, že nic nevím.

(16) - *Začala jsem s ním seznámit*.

(16) - *Začala mě vysvětlit* a nevěděla, že jsem neslyšící a nemohla jsem poslouchat, co povídali.

(3) - Lidé to *začínají pochopit* a respektují.

Užití “najednou”

Dalším příslovcem, které mi bylo nápadné svým užitím, bylo “najednou”.

Podle SSJČ je “najednou” přísl. 1. náhle, znenadání, pojednou, neočekávaně, nečekaně, nenadále: n. někdo zaklepal na okno; n. začalo pršet; to je n. starostí (s mírnou výčitkou)

2. zároveň, současně; (jedním) rázem, naráz: vykřikli všichni n.; nemůžeš n. chtít i nechťit; lekla se tolika lidu n. (= pohromadě); jakživ jsem neměl tolik peněz n.; vypil celou sklenici n. zaplatit všechno n. (SSJČ 1989, díl M-O, s. 204)

Je možné, že v obou případech měla autorka na mysli např. význam “neočekávaně”, nicméně na tento výraz upozorňuji, neboť se objevil v textech respondentky, která velmi často užívala “už”:

(12) - Úvaha na téma “Jak jsem poprvé pocítila tíhu dospělosti”.

(...) a tak už seznámila s klukem. Tak už jsem s ním měla víc moc ráda. Tak už s ním dodnes máme rádi. *Najednou* rodiče mi všechno oznámili, že bych měla hodně setřít, že musela jsem naučit hospodařit. Tak jsem rozhodla, že budu hospodařit.

(12) - Potom už blížilo okolo 16 hod tak museli sme zpátky do chaty až do Labské boudy. Večer jsme tam hráli nějaké hry. *Najednou* Kamil vymyslel hru - sochu.

Užití “poprvé”

Toto příslovce se opět v textech neslyšících objevovalo, když se hovořilo o jednorázových událostech. Je možné, že tento výraz má jakousi funkci “puntuálnosti”.

O příslovci “poprvé” říká SSJČ toto: Poprvé - přísl. v prvním případě; ponejprv(e): zazvonil p., podruhé, ale nikdo neotevřel; být p. v divadle; jde jen o p., pak si zvyknete. (SSJČ 1989, díl P-Q, s. 285)

Příklady užití:

(13) - Teďka sem v adolescenci - postupně dospívám, poznávám svět a různé lidé. Poprvé sem přišla na svět X. X. XXXX ani sem neznala svět. Myslela jsem si, že na světě jsem jen já a má rodina.

(13) Hádky, pomluvy, nenávisti a žárlivosti se pořád širily a širily a já jsem nebyla

schopná to, tak brát, protože takhle v rodině ještě neviděla. Poprvé nástup na střední školu. Tam už jsem pochopila, proč chodíme do školy, proč jsou problémy, pomluvy, protože už dospívám a vím o co jde.

(13) Úvodní věta práce “Nezapomenutelný zážitek ze SPgŠ”: Poprvé jsem nastoupila do 1. ročníku mezi studenty na, kterých jsem nebyla zvyklá.

OSTATNÍ

Postoj, na kterém se zakládá předchozí pasáž, tedy že určité adverbium má jistý vztah k tvorbě vidu či času slovesa, ovšem některá užití adverbii zpochybňují. V textech neslyšících se totiž objevují příslovce, u kterých není jasný vztah k ději - je možné, že užití adverbii se může řídit například tím, že neslyšícím není dostatečně jasný jejich význam.

Příklady:

(2) - Přišel nějaký muž, který chtěl jít do bankomatu a *rázem* si chtěl něco z kapes vytáhnout peněženku a co se potom stalo?

(3) - Hned ukázal a představil svou přítelkyni, kterou čeká miminko. Usmívali se jako celé štastne. *Jednou* jsem zeptal, jestli to nelitujou za tohoto dítěte. Řekli, že od začátku si litovali. Pak řešili si problémy a začali si rozhodnout, že se budou jít na svatbu.

(3) - Pak ubíhal jsem rychle na jiný vlak, který jede do Pardubic. *Zrovna* jsem nachal v prvním vlaku můj drahý mobil. Nevěděl jsem a ve vlaku jsem uvědomil “Áááá mobil?”.

Závěr: Můžeme konstatovat, že lexikální výrazy ve funkci ukazatelů vidu či času, zmiňované Fischerovou, se některé v textech neslyšících vyskytly, jiné ne, naopak se objevily další jevy. Rozhodně bych ale zatím nehovořila o uceleném aspektovém systému. Domnívám se, že tento jev by si zasluhoval další zkoumání.

3) “BETTER” JAKO POMOCNÉ SLOVO PRO IMPERATIV ČI VÝZVU

Dle Anglicko-českého slovníku je “better” druhý stupeň adjektiva “good” “dobrý”, tedy “lepší”, může také značit “více” (“love better...”) (Osička-Poldauf 1970, s. 44)

Slovo “better” hraje dle Fischerové roli pomocného slova pro zdvořilý imperativ nebo výzvu.

V textech neslyšících se tato konstrukce vyskytovala ve své “obvyklé” neimperativní formě.

Př.

(15) - Možná *by bylo lepší*, kdyby tajil a to by ublížilo jen jemu (...)

(12) - V dospělosti cítím také dobře (...), ale *lepší* v dětství, protože žádné problémy neměly a nic nemyslí všechno dopředu a jen hrát. (Zde je též vynecháno sloveso “být”.)

Ve významu imperativu či výzvy ve formě samotného slova “lepší” se tato konstrukce vyskytla celkem 5x v textech 2 respondentů:

(1) – “*Lepší*, maminko, zavolej strejdo!”

(1) - Maminka litovala: “*Lepší* se starat doma, aby mohla lepší.” (“Bylo by lepší, abys zůstala / měla bys zůstat doma, aby se tvůj zdravotní stav mohl zlepšit”, pozn. W.Z.)

(16) *Lepší* někdo z rodiny ochotně tlumočí neslyšícímu dítěti, aby dostávalo informaci důležitou.

(16) - Proto *lepší* chodí aspoň kurzu znakového jazyka, aby mohli spolu komunikovat znakovou řečí.

(16) - *Lépe* posbírají informaci o surdopedii, než nevědí s ním dělat.

4) TÁZACÍ DOVĚTEK “ANO”

Tázací dovětek “ano?” se v textech vyskytl jen jednou, tato věta ovšem zní správně i z pohledu českého jazyka.

(16) – “Tak příště se musíš skrývat mě před tvým bráchou, ano?”

6) a 7) – Trpný rod a systém vytýkání byl popsán výše, v oddíle popisujícím rysy kreolu podle Bickertona.

9) VYJÁDŘENÍ PODMÍNKY FORMOU OTÁZKA + VĚTA

Tento jev (otázka + oznamovací věta) se v textech neslyšících vyskytl 2x. Nebyla zde ovšem vyjádřena podmínka:

(8) Neslyšící prezident či prezident NATO? To ne, chápeme, že zde žijí hodně slyšících než neslyšících, prozatím bojujeme to, abychom nám umožnili komunikovat, slyšící o nám vědí, tolerantní, důvěrné.

(16) A vysoká škola pro sluchově postižené? V ČR zatím nemá, ale pokud vím, že filozofická fakulta v Praze (čeština v komunikaci neslyšících) přijímá přednostně neslyšícím studentů, také JAMU v Brně.

10) OPAKOVÁNÍ VĚTY

Tento rys jsem v textech neslyšících nenašla, další rys, o kterém Fischerová hovoří v souvislosti s reduplikací, je reduplikace pro pluralizaci, iterativnost a habituálnost.

Reduplikace

V textech se objevily tyto příklady reduplikace, asi nejpravděpodobnější interpretací je, že sloveso bylo reduplikováno pro naznačení iterativnosti:

(5) - Jeden se začal hádat s druhým, oba spolu *prali, prali a navíc prali*.

(16) - Davídek *běžel a běžel* k telefonu a pokoušel se zavolat starému pánovi.

V textech se objevovaly také reduplikace, kterou by bylo ovšem možné užít i v češtině při expresivním vyjádření:

(6) - *Každý, každý* den slovo v prostředí, kde jsou slyšící často připomínáme a otravujeme: Promiňte, já jsem neslyšící.

(13) - Také jsem nechápala proč vlastně děti musí chodit do školy a furt se *učit a učit*.

ZÁVĚR

Můžeme říci, že určité rysy kreolských jazyků se v psaných textech neslyšících vyskytly.

Tento závěr ovšem znehodnocuje fakt, že

a) v této práci nebyly vyhledávány všechny rysy kreolů (příčemž mezi nevyhledanými rysy je např. zásadní systém morfémů označujících čas-způsob-vid dle Bickertona). Tento jev zapříčinila částečně povaha mých zdrojů (zejména Bickerton, který se zaměřoval spíše na fungování jednotlivých jevů a méně na jejich popis, a také polemiku s názory ostatních lingvistů, bádajících v oblasti kreolů), částečně fakt, že jsem neměla dostatečné vodítko (např. v pasáži “slovosled otázek” Bickerton uvedl jako příklad pouze dvě otázky zjišťovací), částečně tím, že nebylo jasné, jak by se dotyčný jev, pokud by se vyskytoval v českém znakovém jazyce a promítal se posléze do psané češtiny, lišil od téhož jevu v češtině, pokud by se vůbec lišil (negace).

b) nemohu tvrdit, že nalezený rys odpovídá tomu, co měli Bickerton či Fischerová na mysli (např. pasáž “přemísťovací pravidla / vytýkání” - vzhledem k tomu, že čeština má oproti angličtině volný slovosled, umožňuje přesouvání zdůrazňovaných členů, tudíž jsem vyhledala v textech neslyšících veškeré jevy, které souvisely s vytýkáním, ale netvrdím, že ač byla nějaká substantivní fráze přesunuta na konec či začátek věty, je to rys kreolu.)

b) v rámci nalezených některé rysy odpovídají, jiné ne (např. trpný rod - o něm Bickerton tvrdí, že se u kreolů nevyskytuje; v textech neslyšících se vyskytoval sporadicky, nicméně vyskytoval se, nadto jsem v jeho užití objevila chyby, které mezi rysy kreolu uváděny nejsou, to samé se stalo i u vztažných zájmen - Bickertonově popisu odpovídala jedna věta, ale ještě se v užití vztažných zájmen vyskytovaly jiné jevy, mezi rysy kreolu nezařazené, totéž ve výrazech vyjadřujících čas a vid)

d) existují rysy, které nebyly nalezeny (složené tázací výrazy, vyjádření podmínky formou otázka + ozn. věta)

e) nebo rysy, u kterých mám jen několik dokladů (vztažná zájmena).

Problémem byl také fakt, že jsem se snažila nalézt rysy kreolů v psané češtině neslyšících, což znamenalo, že jsem byla nucena “přeskočit” průzkum těchto jevů v několika dalších jazycích. U všech popsaných rysů kreolu by bylo vhodné prostudovat jejich fungování v angličtině, dále v kreolech, abychom pochopili, čím se tento jev v kreolech odlišuje od svého anglického ekvivalentu, dále tyto rysy najít v ASL a prověřit, zdali to, co platí pro ASL, je platné pro ČZJ, a také ověřit, zdali jevy psané češtiny jsou opravdu interferencí z ČZJ, nebo jsou např. jen důsledkem nedostatečné znalosti českého jazyka.

(Tak nemám např. potvrzeno, že výraz ASL "finish", o kterém mluví Fischerová, je ekvivalentní výrazu ČZJ "hotovo, už" a posléze českým slovům "končit, už, hotovo", které jsem hledala v textech neslyšících apod.)

Z výše zmíněných důvodů můj závěr zní, že určité rysy kreolů v textech neslyšících vysledovat můžeme, ale tvrdit na základě toho, že je jisté, že český znakový jazyk patří k jazykům kreolským, je předčasné.

“BÝT” X “MÍT” – ODBORNÉ PUBLIKACE

Nyní se dostávám k dalšímu rysu kreolů, kterému bych se chtěla věnovat podrobněji, a to k záměně sloves “být” a “mít”.

Výchozím bodem tohoto zkoumání se stalo tvrzení, že “neslyšící zaměňují ‘mít’ a ‘být’ v psaných textech”, z čehož je vysuzováno, že “neslyšící nejsou schopni rozlišit mezi existencí a vlastnictvím”. (U těchto tvrzení bohužel nemohu uvést zdroje, jedná se o, abych tak řekla, “obecně rozšířený názor”, šířený ústním podáním, nikoliv písemnou formou.)

Vzhledem k těmto tvrzením bylo klíčové zjistit, zdali my, rodilí mluvčí českého jazyka, máme v užití těchto sloves jasno. Tuto otázku jsem se pokusila v této práci zodpovědět prozkoumáním lingvistických příruček.

V rámci tohoto bylo zjišťováno:

- a) zdali existují samostatné monografie či články srovnávající distribuci “mít” a “být”
- b) zdali je užití těchto sloves srovnáváno v mluvnicích
- c) zdali je užití těchto sloves srovnáváno v učebnicích češtiny pro cizince – tento zdroj byl zvolen na základě předpokladu, že učebnice pro cizince se budou věnovat i výkladu jevů českého jazyka, které rodilým mluvčím připadají samozřejmé; rozdíl mezi “mít” a “být” se zdá patřit do této skupiny.

a) SAMOSTATNÉ MONOGRAFIE A ČLÁNKY

Samostatné monografie a články, které by se věnovaly problematice srovnávání “mít” a “být”, jsem nenalezla. Existují pouze články, které se věnují určitým jevům v rámci jednotlivých sloves - Dokulil, M.: Byl jsem se koupat, naši byli vázat. (NŘ 1949); Ertl, V.: “Je voják”, či “je vojákem”? (NŘ 1922); Kořenský, J.: Funkce českých sloves “být” a “mít” ve větněsémantické struktuře “situace” (state of affairs). (JČ 1972); Mrázek, R.: Valence slovesa “byť – býti” s předložkovými pády (Filologické studie II, Sborník ped. fak. KU 1970); Piřha, P.: K sémanticko-syntaktické charakteristice slovesa “mít” (SlavPrag 1972); Trávníček, F.: K vazbám “byl jsem se koupat” (NŘ 1950).

b) MLUVNICE A SYNTAXE

Abych zjistila, co říkají o obou slovesech, prošla jsem celkem 6 mluvnic a syntaxí – Trávníček, Fr.: Mluvnice spisovné češtiny I, II (1951); Havránek, B. - Jedlička, A.: Česká mluvnice (1981); Mluvnice češtiny II (1986) a III (1987), Šmilauer, Vl.: Novočeská skladba (1966), Grepl, M. - Karlík, P.: Skladba spisovné češtiny (1986) a Příruční mluvnice češtiny (1995). Z dalších příruček jsem užívala valenční slovník Slovesa pro praxi (1997).

Pasáže věnované specificky rozlišení “mít” a “být” obsahují Skladba spisovné češtiny Grepla a Karlíka (konkrétně je slovesu “mít” věnována pasáž na stranách 243-246, slovesu “být” oddíl na stranách 248-253) a Mluvnice češtiny III (konkrétně na stranách 23, 31-32 a především na stranách 212-220 [sloveso „být“] a 226-230 [sloveso „mít“]. Velmi podstatný pro moji další práci byl valenční slovník Slovesa pro praxi, který tato slovesa nesrovnává, ale obě detailně třídí a popisuje.

Následující část práce obsahuje výtah z pasáží, věnovaných v těchto třech knihách slovesům “mít” a “být”. Pro moji práci bylo podstatné prověřit, zdali je popis konstrukcí obou sloves a jejich srovnání v jednotlivých knihách natolik komplexní, aby tyto pasáže mohly tvořit teoretický základ mé práce, na jehož podkladě bych mohla konstatovat: "Zde je možné ‘být’ za ‘mít’ zaměnit, zde ne", a dále podle těchto pasáží posuzovat jevy, které naleznu v textech neslyšících. Následují příslušné pasáže Skladby spisovné češtiny, Mluvnice češtiny III a slovníku Slovesa pro praxi, za každou je můj komentář. Po rozboru těchto textů následuje rozbor zbývajících mluvnic a zbytku Skladby spisovné češtiny a Mluvnice češtiny III (tedy mimo ony oddíly přímo věnované “mít” a “být”).

Tento oddíl mé práce má sloužit zároveň jako jakýsi úvod k “mít” a “být” - jedná se vlastně o celkový pohled na obě slovesa, snaží se podat čtenáři informaci o tom, co vše o slovesech “mít” a “být” víme.

GREPL, M. - KARLÍK, P.: SKLADBA SPISOVNÉ ČEŠTINY (1986)

Skladba spisovné češtiny byla velice přínosná v tom smyslu, že hovoří o obou slovesech po stránce teoretické, srovnává tato slovesa z hlediska jejich významu.

SLOVESO “MÍT”

Ve Skladbě spisovné češtiny je pasáž o slovese “mít” je zařazena jako specifický pododdíl kapitoly “Slovesný přísudek”. Grepl a Karlík praví toto:

PŘÍSUDKOVÁ FUNKCE SLOVESA “MÍT”

“Toto sloveso je obdobně jako sloveso být velmi frekventované, a i když ho oddělíme od mít jako slovesa modálního, i značně polysémní (polyfunkční): od přísudkové funkce jako slovesa plnovýznamového je při jeho postupném sémantickém vyprazdňování plynulý přechod až k funkci sponové.

Funkci přísudku plní ‘mít’ jako plnovýznamové sloveso vyjadřující vztah přináležitosti. Nejvýraznější modifikace jsou tyto:

a) přináležitost ve smyslu právního vlastnění konkrétních předmětů - pouze v tomto svém významu je sloveso ,mít‘ plně nahraditelné slovesem ,vlastnit‘. [...]

b) přináležitost ve smyslu dispozice držitele užívat nějaký předmět. Př. *Doktor Crha má služební auto.* [...]

c) přináležitost ve vztahu části a celku - v těchto větách je význam slovesa ,mít‘ dost oslaben, proto jsou často ekvivalentní s větami s ,být‘, které obsahují sponově-jmenný přísudek s významem kvalifikačním:

Můj strýc nemá nohy // Můj strýc je beznohý. [...]

d) přináležitost ve smyslu sociálních vztahů, př. *Mám bratra.* [...]

e) přináležitost abstraktní entity (psychosomatického stavu, pocitu, vlastnosti, relace apod.) Př. *Mít hlad, mít přání* atd. [...]

Řada těchto spojení se lexikalizovala (*mít možnost, mít dojem*[...]); v těchto spojeních se význam ‚mít‘ oslabuje, blíží se sponě - lexikalizované výrazy typu *mám strach, že...* hodnotíme jako typ slovesně jmenného přísudku. Od spojení, kde je ‚mít‘ plnovýznamovým slovesem, se tyto výrazy liší zejména tím, že jako slovesně-jmenný přísudkový výraz implikují další valenční pozici:

Př. *Mám strach.* x *Mám strach, aby se mu něco nestalo.* [...]

Nejbližší sponovému slovesu má mít v případech typu *mít talent, kouzlo, půvab, šarm...* [...]

Př. *Ten student má talent.* x *Ten student je talentovaný.*[...]

Za sponu se obvykle pokládá ‚mít‘ ve strukturách typu *Ivánka máme nemocného* [...].

Těmto větám odpovídají věty se sponovým slovesem ‚být‘:

Př. *Ivánek je nemocný.* x *Ivánka máme nemocného.* [...]

Ani jako sponové sloveso není ‚mít‘ úplně sémanticky vyprázdněné, zachovává si rys posidence. [...] (Za plně ekvivalentní považuje Grepl větu s ‚být‘ s vyjádřeným příznakem přivlastňování - *Náš Ivánek je nemocný.*, pozn. W.Z.)

Sloveso ‚mít‘ může být také protějškem ‚být‘ zástupného, které se už považuje za slovesný přísudek. Je tomu tak ve větách, v nichž je sloveso ‚mít‘ rozvito nějakým adverbiálním výrazem s významem místním nebo časovým.

Př. *Petr má syna v nemocnici.* x *Petrův syn je v nemocnici.* [...]

Za sponu naproti tomu lze považovat sloveso ‚mít‘ ve spojení s participiém trpným. Těmto konstrukcím odpovídají konstrukce se slovesem ‚být‘ a participiém trpným tvořeným od dokonavých sloves.

Př. *Mám ten problém už vyřešen.* x *Ten problém je už vyřešen.* [...]

V určitých konstrukcích (většinou hovorových) neobsahuje sloveso ‚mít‘ sémantický příznak vlastnění, je tedy úplně významově prázdné. V těchto případech je sloveso ‚mít‘ slovesem ‚být‘ zcela nahraditelné bez jakýchkoliv podmínek a omezení. Zde má sloveso ‚mít‘ platnost skutečné spony.

Př. *To máš těžké.* x *To je těžké.*

Máme horko. x *Je horko.* [...]“ (Konec citace.)

(Grepl-Karlík 1986, s. 243-246, zkráceno)

SLOVESO „BÝT“

Pasáž o slovese „být“ je zařazena do kapitoly "Přísudek slovesně-jmenný". Grepl a Karlík o slovese říkají toto:

PŘÍSUDKOVÁ FUNKCE SLOVESA „BÝT“

„Sloveso ‚být‘ se podobá slovesu ‚mít‘ v tom, že je značně polyfunkční, resp. polysémní. [...]

Sloveso ‚mít‘ ve větě plní ve formě VF funkci přísudku jako každé plnovýznamové sloveso. Na základě postupného sémantického vyprazdňování se v určitých větných strukturách blíží svou funkcí formálnímu slovesu a vlastní sponou, s ‚být‘ plně ekvivalentní se stává až jako sloveso sémanticky zcela prázdné.

‚Být‘ se chová opačně. Svou sémantickou prázdnotí je předurčeno k tomu, aby ve větě plnilo funkci spony. Může však vyjadřovat také zcela obecný sémantický příznak existence, který je zpravidla konkretizován až syntakticko-sémantickou strukturou, v níž se ‚být‘ vyskytuje. V takových případech se ‚být‘ stává výrazem zastupujícím v přísudkové funkci plnovýznamové sloveso.

Stane-li se sémantický příznak existence dominantním, hodnotíme ‚být‘ jako skutečně plnovýznamové sloveso, jako tzv. *verbum existentiae*, které samo plní funkci slovesného přísudku.

„Být“ jako spona

Jmennou část přísudku při sponě ‚být‘ tvoří tyto výrazy:

a) adjektiva. Př. *Milan nebyl spokojen*. [...] Přídavné jméno je při sponě ‚být, bývat‘ vždy v nominativu. V přísudku se vyskytují adjektiva ve tvaru složeném i jmenném.

b) substantiva. Př. *Petr je kuřák*. [...]

c) adverbia a adverbialní výrazy v pádech předložkových i prostých.

Př. *Dům je na spadnutí*. [...]

- d) predikativa. Př. *Otci bylo nevolno.* [...]
- e) infinitiv. Je přísudkem především při infinitivním podmětu. Kromě toho je přísudkem infinitiv sloves smyslových vjemů se sponou ‚být‘ ve větách typu *Je vidět Sněžka.* Př. *Je kam jít.* [...]
- f) vedlejší věta. Př. *Obloha byla, jako by ji vymetl.* [...]

Z hlediska významového je možné přísudky se sponovým ‚být‘ rozdělit v zásadě do dvou skupin.

1. přísudek s významem kvalifikace

Nositeli vyjádřenému v podmětové pozici se predikuje nějaká vlastnost:

Př. *Tvůj nápad je mi k smíchu.*

Můj bratr je nemocen. [...]

Též ve větách, v nichž je nositel zařazován do nějaké třídy:

a) *Petr je učitelem.* [...]

b) *On je lenoch.* [...]

c) *Kočka je savec.* [...]

Kvalifikace se může týkat dějů a stavů. Podmětový výraz má pak primárně podobu vedlejší spojkové věty:

Př. *Je udivující, co všechno o tom bylo napsáno.* [...]

Zvláštní typ představuje hodnocení dějů nebo stavů z hlediska nutnosti nebo možnosti jejich platnosti [...]:

Př. *Je třeba, abychom se neustále učili. // Je třeba se neustále učit.* [...]

2. Přísudek s významem stavu

Označuje stavy okolního světa a tělesné a duševní stavy lidí. Jmenný základ tvoří obvykle predikativum (stavové příslovce). Tyto sponově-jmenné přísudky nepřipouštějí valenční pozici podmětu, zakládají tedy větné struktury bezpodměté.

V rámci predikátů stavů je možno rozlišovat několik významových tříd: predikáty

atmosférických stavů (*Je ošklivo [...]*), predikáty stavů okolního prostředí (*Je tam čisto.[...]*), predikáty psychosomatických stavů (*Je mi smutno.[...]*), predikáty stavů časových (*Jsou prázdniny.[...]*), predikáty stavů místních (*Do Prahy je daleko.*).

Ke slovesům plnovýznamovým se sloveso ‚být‘ blíží ve větách s příslovečným výrazem místním nebo časovým. [...] Sloveso ‚být‘ se zde nepovažuje za sponu, má funkci zástupnou: lze je zpravidla nahradit i několika slovesy plnovýznamovými.

Př. *Byl dlouho v nemocnici (léčil se, ležel...)* [...]

Zástupnost je ovšem poněkud problematická, hodně záleží na věcném významu příslovečného výrazu. [...]

Zástupnou funkci má sloveso ‚být‘ také ve strukturách typu *Je (bude, byl) z něho dobrý učitel.* (Odpovídají mu např. slovesa ‚stát se‘, ‚vytvořit se‘, ‚vyklubat se‘, ‚vyrůst...‘)

Oslabená je sponová funkce ‚být‘ také ve strukturách s výrazy posesívními: *Ta zahrada je našeho souseda.* [...] Sloveso ‚být‘ se tu svým významem blíží slovesům ‚patřit‘, ‚náležet‘.

Ve větách typu *Jsou pomeranče., Salát už není.* [...] proniká u slovesa význam dispoziční, jsou tedy ekvivalentní s větami typu *Pomeranče jsou k dostání.* [...]

‚Být‘ jako plnovýznamové sloveso

Plnovýznamovým slovesem s významem existence je sloveso ‚být‘ ve strukturách typu *Strašidla nejsou., Jsou ještě dobří lidé.* [...]

Z hlediska sémantického lze rozlišovat dvě modifikace tohoto základního existenčního významu:

a) existence//neexistence jednoprvkové množiny nebo druhu. Př. *Čerti nejsou!* [...]

b) Kvantifikace jisté množiny jako parciální. Vlastní sdělení o ní vyjadřuje atribut (větný nebo nevětný). Př. *Jsou lidé, kteří ani spát nemusí.* [...]

Ve strukturách s dějovým substantivem v pozici podmětu vyjadřuje přísudkové sloveso ‚být‘ existenci stavů a dějů: *V USA je velká nezaměstnanost.*“ (Konec citace.) (Grepl-Karlík 1986, s. 248-253, zkráceno)

KOMENTÁŘ K POPISU ZAMĚNITELNOSTI KONSTRUKCÍ SLOVES “MÍT” A “BÝT” - SKLADBA SPISOVNÉ ČEŠTINY

Následující pasáž je mým komentářem k oddílu předchozímu. Zde jsou výsledky mých zjištění:

MÍT PLNOVÝZNAMOVÉ

Už v této pasáži se objevují věty nahraditelné konstrukcí užívající “být”:

Mám doma dvě knihy z Mahenovy knihovny.; Moje hodiny mají tři ručičky. (Grepl-Karlík 1986, s. 243). Ekvivalenty s “být”, tj. věty typu *U mě doma jsou dvě knihy z Mahenovy knihovny. Na svých hodinách jsou tři ručičky.*, ale autoři neuvádějí.

Sami autoři upozorňují na zaměnitelnost slovesem “být” ve větách s “mít”, které označují vztah části a celku: *Můj strýc nemá nohy.* x *Můj strýc je beznohý.* Podobná situace dle autorů nastává tehdy, když je výraz označující přivlastňovanou entitu rozvit přívlastkem: *Eva má modré oči.* x *Eva je modrooká.* (Grepl-Karlík 1986, s. 244)

V pasáži “Přináležitost ve smyslu sociálních vztahů” autoři uvádějí věty typu *Mám bratra horníkem.* (Grepl-Karlík 1986, s. 244). Na možnost záměny s “být” pomocí vět typu *Můj bratr je horník* autoři opět neupozorňují.

V pasáži “Přináležitost abstraktní entity” se opět otevírá možnost záměny typu *Mít talent.* x *Být talentovaný.* O možnosti zaměnit slovesem “být” sloveso “mít” autoři hovoří. (Citují: “Nejbližše sponovému slovesu má ‘mít’ v případech typu ‘mít talent, kouzlo, půvab, šarm...’. Srov. *Ten student má talent // je talentovaný.*; Grepl-Karlík 1986, s. 245)

MÍT SPONOVÉ

Za sponu pokládají autoři "mít" v konstrukcích typu *Ivanka máme nemocného.*, kde je opět možná blízká konstrukce (*Náš Ivánek je nemocný.* O ekvivalenci těchto konstrukcí autoři hovoří. (Grepl-Karlík 1986, s. 245)

Upozorňují rovněž na možnost záměny "mít" a zástupného "být": *Petr má syna v nemocnici.* x *Petrův syn je v nemocnici.* (Grepl-Karlík 1986, s. 245)

Dále hovoří o slovese "mít" ve spojení s trpným participiem - *Ten problém máme vyřešen.* x *Ten problém je vyřešený.*, nebo o možné zaměnitelnosti konstrukcí typu *Je horko.* x *Máme horko.* (Grepl-Karlík 1986, s. 246)

Celkově můžeme konstatovat, že v případě "mít sponového" autoři možnost záměny "mít" za "být" zmiňují.

BÝT SPONOVÉ

V pasáži věnované slovesu „být“ se autoři vztahům „mít“ a „být“ už příliš nevěnují. Přesto jsem zde objevila konstrukce modifikovatelné na konstrukce se slovesem „mít“:

Pasáž „Přísudek s významem kvalifikačním“ nabízí např. tyto věty: *Můj bratr je nemocen.*, *Můj syn je voják.* (Lze změnit na *Mám bratra nemocného.* *Mám syna vojákem.*) (Grepl-Karlík 1986, s. 249-250)

Pasáž "Přísudek s významem stavu" opět obsahuje věty, v nichž je možné užít „mít“: *Je ošklivo.* *Jsou prázdniny.* Na zaměnitelnost slovesa „být“ slovesem „mít“ v konstrukcích typu *Máme ošklivo.* *Máme prázdniny.* ale autoři neupozorňují. (Grepl-Karlík 1986, s. 250-251)

BÝT BLÍŽÍCÍ SE SVÝM VÝZNAMEM SLOVESU PLNOVÝZNAMOVÉMU

Zde najdeme věty užité v pasáži o slovese „mít“, např.: *Dveře byly dokořán*, ovšem bez srovnání s konstrukcemi s „mít“. Upozorňuje se zde na konstrukce „být“ s významem posesivním, opět bez možnosti srovnání s konstrukcemi s „mít“. Př. *To zelené pero je Petrovo.* Dále se zde hovoří o „být“ v konstrukcích s významem dispozičním ve větách typu *Pomeranče jsou.*, opět bez srovnání s konstrukcemi s „mít“. (Grepl-Karlík 1986, s. 251-252)

BÝT PLNOVÝZNAMOVÉ

Zde nacházíme věty, opět transformovatelné do konstrukcí s „mít“ ve významu „být, existovat“: *Jsou lidé, kteří ani spát nemusí. (Máme lidi, kteří ani spát nemusí.)* Tuto možnost ovšem autoři nezmiňují. (Grepl-Karlík 1986, s. 252-253)

ZÁVĚR: Autoři se snažili určitým způsobem popsat možnosti zaměnitelnosti těchto sloves, ale učinili tak zejména v pasáži týkající se „mít“, ani tam ovšem důsledně. Pasáž věnovaná „být“ už byla od srovnání s „mít“ oproštěna prakticky úplně. Vzhledem k těmto skutečnostem bych konstatovala, že Skladba spisovné češtiny se možnosti záměny obou sloves věnuje, ale neposkytuje tak přesné srovnání obou sloves, které bych pro svou práci potřebovala.

MLUVNICE ČEŠTINY III (1987)

Mluvnice češtiny III se oběma slovesům věnuje převážně z hlediska formálního: třídí jednotlivé větné vzorce, ve kterých se “mít” a “být” objevuje, a v případě slovesa “mít” uvádí jejich vztah ke konstrukcím se slovesem “být”.

O slovesech “mít” a “být” se zde hovoří v těchto pasážích:

Predikát. Větné struktury základové a rozvité

V kapitole „Predikáty syntetické a analytické“ je zmíněn predikát se slovesem „být“ a jeho fázovými a modálními modifikacemi jako jeden ze dvou typů analytických predikátů. Dále je mu věnován samostatný odstavec, kde se dozvídáme, že je spona nositelem aktualizacních kategorií větných a vyjadřuje významový vztah mezi subjektem a predikativem jen velmi obecně. Dále se jsou specifikovány větněčlenské funkce infinitizovaného sponového predikátu a sponového predikátu ve tvaru přechodníkovém. (MČ III 1987, s. 23)

Sémantické třídy predikátů. Sémantické pole participantů.

V této kapitole jsou zmíněna slovesa „mít“ a „být“ jako příklady predikátů nedějových, je zde řečeno, že většinu dalších konstrukcí s nedějovými predikáty lze parafrázovat pomocí výrazů se slovesy „mít“ a „být“, která jsou v této skupině nejfrekventovanější (př. *Tvaroh se vyznačuje snadnou stravitelností - Tvaroh je snadno stravitelný*).

Dále se uvádí, že participanty jsou těmito nedějovými predikáty uváděny zejména do relací

- a) přináležitosti a sounáležitosti (*Karel má hodinky.*)
- b) lokalizace (*Otec je na zahradě.*)
- c) kvalifikace (*Petr je vysoký.*)
- d) temporální (*Schůze bude ve čtvrtek.*)
- e) uspořádání (*Petr je větší než Eva.*)
- f) identity a ekvivalence (*Eva není taková jako ty.*) (MČ III 1987, s. 31-32)

Samostatnou pasáž mají obě dvě slovesa v oddíle “Typy základových větných struktur”. Mluvnice češtiny III třídí větné vzorce na vzorce bez subjektu a se subjektem, vzorce se subjektem třídí na vzorce s predikáty jednovalenčními, dvojvalenčními a trojvalenčními. Gramatické větné vzorce sloves “mít” a “být” jsou uvedeny zvlášť.

Vzorce s predikáty „být“ / „mít“

Zde Mluvnice češtiny III říká, že se jedná o početnou skupinu vzorců, v nichž jako formálně gramatický predikát mohou fungovat tato dvě slovesa, máme tedy co činit s jinak se nevyskytující syntaktickou polysémií. Tu umožňuje značná míra lexikálně sémantické neurčitosti, „vyprázdněnosti“. Avšak mezi vzorci, které tato slovesa zakládají, existují i těsné strukturní vztahy.

Dále hovoří o tom, že funkci sémantického predikátu plní celé spojení „být + predikativ“. „Za sponu se ovšem nepovažuje být ve všech funkcích, zejména ve vzorcích 2.4-7 se chápe jako plnovýznamové sloveso, u vzorců 2.2 lze uvažovat o „oslabeném existenčním významu“. Jde ovšem o otázky těžko řešitelné, zde dáváme přednost tomu, že se mechanicky nazývá člen, který tvoří s „být“ sémantickou jednotu, predikativem.“ (MČ III 1987, s. 212)

Sloveso „být“

MČ III vyjmenovává tyto vzorce:

B1 - Vzorce bez subjektu

B1.1 VF být 3 sg n - ADV / prep S // jako když / jako kdyby Sent // jako prep Sent

Je pěkně. [...] Večer bylo, jako když už má / jako kdyby už mělo sněžit / jako v lednu. [...]

B1.2 Vf být 3 sg n - ADV / prep S // jako když / jako kdyby Sent // jako Sd / ADVLoc "kde"

Není Vám nevolno? [...] Bylo mu, jako když do něho nůž vrazí. [...]

B1.3 Vf být 3 sg n - ADV // jako když /jako kdyby Sent // jako Sd - Sd - Sg / že Sent / ADVCaus

[...] *Otci bylo Jany líto.* [...]

B1.4 Vf být 3 sg n - Inf

Je vidět hory. [...]

B1.5 Vf být 3 sg n - relat + Inf

Bylo co pít. [...]

B2 - Vzorce se subjektem

B2.1 Sn - Vf být

(1) *Sněžný muž není.* [...] (2) *Jsou lidé, kteří vůbec nesportují.* [...]

Věty typu (1), vypovídající o existenci jednoprvkové množiny nebo druhu, jsou vzácné. Běžný typ (2) je synonymní s větami typu *Někteří lidé nesportují.*

B2.2 Sn - Vf být - ADVloc / ADVTemp

(1) *Včera byl vítr, ale mlha byla těž.* [...] (2) *Z věže je krásný rozhled.* [...] (3) *Byl začátek ledna.* [...] (4) *Bylo po žních.* [...]

B2.3 Q + Sn / ADVQuant - Vf být - Sd / ADVLoc / ADVTemp

(1) *Řediteli bylo vloni padesát.* [...] (2) *Je tomu už dávno.* [...] (3) *Ke skalám bylo odtud daleko.* [...]

B2.4 Sn - Vf být - ADVLoc "kde"

Ta kniha je v levé zásuvce. [...]

Sloveso „být“ má v tomto vzorci blízko k slovesům plnovýznamovým, proto se též považuje za zástupné (plní funkci specifitějších predikátů (*Kniha leží ...*) [...]

B2.5 Sn - Vf být - ADVLoc / ADVTemp / ADVDur

Přednáška bude ve velké posluchárně. [...]

Zde má sloveso „být“ opět plný věcný význam, takže je možné ho substituovat slovesy jako „konat“, „uskutečnit se“ apod.

B2.6 Q + S - Vf být

(1) *Letos bylo málo jablek. [...]* (2) *Hráčů bylo jen deset. [...]* (3) *Mnoho dobrých knížek není. [...]* (4) *Pomeranče nejsou, ale banány jsou. [...]*

Pro celý tento typ zhruba platí možnost substituce slovesem „mít“.

B2.7 Sn - Vf být - z Sg

Z Marty je hezké děvče.

I zde je „být“ významově samostatné (lze je nahradit slovy „stát se“, „změnit se“...)

B2.8 Sn - Vf být - Sn / Si

(1) *Řím je hlavní město / hlavním městem Itálie. [...]* (2) *Částice jsou nejméně probádány slovní druh / nejméně probádaným slovním druhem. [...]* (3) *Ivan Olbracht byl Kamil Zeman.* (4) *Kdo je to? To je má sestra.* (5) *[...] Autor / autorem této knížky je mým nejlepším přítelem / můj nejlepší přítel.* (6) *Ředitel podniku je též velitel / velitelem útvaru civilní obrany.* (7) *[...] Hepatitida je infekční žloutenka. [...]* (8) *Kružnice je geometrické místo bodů majících od středu stejnou vzdálenost.*

B2.9 Sn - Vf být - Adj / S / ADV / Inf / Sent

Otec je zdrav. [...] *Náš dům je na spadnutí. [...]*

Tento vzorec zakládá většinu typů vět s tzv. přísudkem jmenným se sponou.

B2.10 Sn - Vf být - Adv / S - S_d

Ty boty jsou mi dobře. (MČ III, s. 212-220)

Sloveso „mít“

O slovese „mít“ říká Mluvnice češtiny III toto, cituji:

„Sloveso ‚mít‘ se svým syntaktickým fungováním podobá slovesu ‚být‘. Je rovněž značně polyfunkční, takže na jeho valenčním poli se zakládá větší počet formálně i významově odlišných typů vět, a jde také o velmi frekventované sloveso se statickým významem. Na rozdíl od ‚být‘ je však nemůžeme většinou považovat za složku věty, která plní jen formální funkci, která je významově ‚vyprázdněná‘: zatímco u ‚být‘ lze jen rozpaky mluvit o invariantním významu existenčním, u ‚mít‘ se většinou výrazně

uplatní obecný význam přináležitosti, často přímo vlastnění v úzkém smyslu slova. Další významy jsou okrajové nebo se navrstvují na propozice primárně vyjadřované jinak.

Mezi ‚mít‘ a ‚být‘ je vedle toho důležitý vztah: v mnoha případech lze význam vzorců s ‚mít‘ interpretovat pomocí dvou propozic, z nichž propozice začleněná má význam kvalifikace, lokalizace nebo (v širokém pojetí) existence, tedy význam, který se vyjadřuje především větami, kde pozici Vf zaujímá ‚být‘. Nadřazená propozice má význam přináležitosti, nebo v zájmu subjektu (ten je z významu přináležitosti odvoditelný [...]).

Vztah přináležitosti můžeme ovšem vyjádřit nevětně, přivlastňovacím zájmenem, adjektivem nebo atributivním genitivem posesivním, takže mezi větou s ‚mít‘ a větou s ‚být‘ je přímý vztah transformační: *Jitka má kožich z nutrie.* - *Jitčin kožich je z nutrie.* (fakt, že výpověď zakládají dvě propozice, ukazuje souvětná realizace: *Jitka má kožich, který je z nutrie.* - *Kožich, který má Jitka, je z nutrie.*). Tyto dvě věty se ovšem neliší jenom tím, kterého slovesa je užito jako verba finita, nýbrž též rozdílný umístěním vyjádření vlastníka a vlastněné entity. [...]

U slovesa ‚mít‘ lze v rámci obecně pojatého vztahu přináležitosti rozlišit tyto významové vztahy:

- a) vlastnění (v užším smyslu, zejména právním). [...] Př. *Bedřich má chatu a auto.*
 - b) dispozice (držitel má objekt k užívání, ale nemusí být jeho vlastnictvím)
Př. *Podívej, mám lopatu, můžeme si proházet ve sněhu cestu.*
 - c) celku a části [...] – Př. *Komise má předsedu a dva nebo čtyři další členy. Ryba má žábry, kterými dýchá.*
 - d) společenské sounáležitosti [...] - *Evžen má přítelkyni Soňu.*
 - e) nositele k abstraktní entitě, jako je jeho stav, fyzická nebo psychická reakce, pocit apod. Př. *Mám hlad.* [...] *Ta věta nemá žádný smysl.*
- Spojení ‚mít‘ a komplement lze zpravidla parafrázovat pomocí jiných statických predikátorů, např. ‚hladověť‘, ‚být nesmyslný‘.

Dále lze v užití ‚mít‘ ještě rozpoznat význam zájmu subjektu [...] - Př. *Včera jsme měli hezky.* Tento postoj se však v celkovém významu věty promítne spíše jen jako významový odstín než jako složka, kterou lze vyvozovat ze samostatného

propozičního základu.

Zároveň s významem zájmu se může uplatnit i význam účasti subjektu, zejm. ve vzorcích, kde jde o výskyt děje. Př. *Mám co pít* (na rozdíl od *Je co pít*, kde se nevylučuje, že subjekt nebude pít.)

Tyto odstíny budou v následujících větných vzorcích označeny jako ZÁJEM.

V okrajových případech má sloveso „mít“ i význam další, v 1.5 dokonce význam dějový. Lze jej chápat jako zastupující významy konkrétnější [...].“ (Konec citace) (MČ III 1987, s. 224-226, kráceno)

Vzorce s „mít“:

M1. Vzorce zakládající se na jedné propozici

M1.1 Sn - Vf mít - Sak

(1) *Milan má vlčáka.* [...] (2) *Knihovna bude mít též archiv mikrofilmů.* [...] (3) *Kmen měl zkušeného vůdce.* [...] (4) [...] *Mám jediného přítele, Pavla.* (5) *Nemáš hlad?* [...]

V těchto vzorcích jde o význam příslušnosti různého typu. [...]

M1.2 Sn - Vfmít - Sak - od/z Sg

Eva má tu knihu od přítele.

Zde jde o výsledný stav získání objektu, [...] predikát má význam „dostat, získat“.

M1.3 Sn - Vf mít - za to, že Sent

[...] *Máte za to, že naše práce je zbytečná?*

Tato konstrukce je synonymní s „domnívat se“.

M1.4 (1) *Má každého hned za přítele.* [...] (2) [...] *Bedřich má za manželku Evinu sestru.*

Jde o významy (1) mentálního vlastnění, [...] (2) společenské sounáležitosti [...]. U významu (2) je zpravidla možná transformace na větu s významem identifikace, tj. B2.8. - *Bedřichova manželka je Evina sestra.*

M1.5 Sn - Vf mít - k tomu, aby Sent / k Sd

Měl žáky k lásce k vlasti. [...]

Zde má predikát význam „nutit, přesvědčovat“.

M2 Vzorce zakládající se na dvou propozicích

M2.1 Sn - Vf mít - ADV Qual

Včera jsme měli hezky. [...]

Zde význam odpovídá významu konstrukce ZÁJEM + BÝT B1.1 (*Bylo hezky.*).

M2.2 Sn - Vf mít - relat + Inf

Mám co pít. [...]

Význam této konstrukce lze převést na význam ZÁJEM + BÝT B1.5 (*Je co pít.*)

M.2.3 Sn - Vf mít - před Si / po Si

Měli po zábavě. [...]

Význam konstrukce je ZÁJEM + BÝT B2.4 (*Bylo po zábavě.*)

M2.4 Sn - Vf mít - Sak + ATR

Máme lidi, kteří vůbec nesportují. [...]

Význam: ZÁJEM + BÝT B2.1 (*Jsou lidé, kteří vůbec nesportují.*)

M2.5 Sn - Vf mít - Sak + ATR

(1) *Galerie má několik obrazů od Slavička.* (2) *Musíš mít pero a sešit na poznámky.*

(3) [...] *Máš klobouk nakřivo.* [...] (4) *Eva má již dospělého syna.* [...] (5) *Dědeček*

měl pevné zdraví. [...] (6) *Když se Pavel narodil, měl skoro čtyři kila.*

Tyto věty mají význam přináležitosti M1 + kvalifikace B2.9 (*Tvůj klobouk je nakřivo.*

Evin syn je již dospělý.)

M2.6 Sn - Vf mít - Q + S / ADV

Ke skalám máte odsud ještě daleko. [...]

Význam: ZÁJEM + BÝT B2.3 (*Ke skalám je odsud ještě daleko.*)

M2.7 Sn - Vf mít - Sak / ADV

Včera jsme měli středu. [...]

Význam: ZÁJEM + BÝT B2.2 (*Včera byla středa.*)

M2.8 Sn - Vf mít - Sak - ADVLoc "kde"

(1) *Nemáš-li kabát tady, musí být ve skříni.* (2) *Vstupenky budete mít u uvaděčky.* (3) *Jirka měl ruce za zády. [...]* (4) *Máme od středy otce v nemocnici.* (5) *Naše sousedka má na bytě studenta. [...]* (6) *Karel má už zkoušku za sebou.*

Význam: přináležitost M1.1 + lokalizace BÝT B2.4 (*Není-li tvůj kabát tady..., Otec je v nemocnici* atd.) Tohoto typu se používá v obrazných spojeních, ale v takových případech není přímočará parafráze s „být“: (*Student je na bytě u naší sousedky*, nikoliv **Sousedčin student je na bytě*) (MČ III 1987, s. 226-230)

KOMENTÁŘ K POPISU ZAMĚNITELNOSTI KONSTRUKCÍ SLOVES „MÍT” A “BÝT” - MLUVNICE ČEŠTINY III.

Zde jsem se opět pokusila zjistit, zdali výčet vzorců a jejich srovnání je dostatečně komplexní. Zjistila jsem tyto nesrovnalosti:

I) Mluvnice češtiny III. uvádí možnost srovnání konstrukcí jednoho slovesa se druhým pouze u slovesa “mít”, u slovesa “být” možnost náhrady slovesem “mít” nezmiňuje. (MČ III 1987, s. 212-219, 226-230)

II) MÍT

I u vzorců “mít” zakládajících se na jedné propozici, u kterých mluvnice neuvádí možnost záměny s “být”, je možné přeformulování s mírně pozměněným významem, srov. výše příslušné vzorce.

Příklady:

M1.2 *Babička má malý důchod z Francie.* x *Babiččin malý důchod je z Francie.*

M1.4 *Má každého hned za přítele.* x *Je hned každému přítelem.* (MČ III 1987, s. 226-227)

III) BÝT

I u konstrukcí s “být”, které pasáž o slovese “mít” nezmiňuje jako nahraditelné opačným slovesem, bych považovala za možnou záměnu s “mít”. Nejčastěji se mi objevovala opět možnost záměny s “mít s významem ‘být, existovat’” (definice ze slovníku Slovesa pro praxi 1997, s. 101).

BÝT 1.2 *Nad horami bylo jasno.* x *Nad horami máme jasno.*

Kam oko pohlédne, je bílo. x *Máme bílo, kam oko pohlédne.*

(MČ III 1997, s. 213)

BÝT 2.5 *Tvá práce bude všem na očích.* x *Tvou práci budou mít všichni na očích.*

Přednáška bude ve velké posluchárně. x *Přednášku budeme mít ve velké posluchárně.* x *Profesor XY bude mít přednášku ve velké posluchárně.*

BÝT 2.6 *Pomeranče nejsou, ale banány jsou* x *Pomeranče nemáme, ale banány máme.*

BÝT 2.7 *Z toho, co slíbil, nakonec nebylo nic.* x *Z toho, co slíbil, jsme nakonec neměli nic.* (MČ III 1997, s. 217-218)

ZÁVĚR: Vzhledem k tomu, že se mi podařilo přeformulovat určitým způsobem do vět užívajících opačné sloveso i věty založené na vzorcích, u nichž Mluvnice češtiny III možnost záměny neuvádí, domnívám se, že Mluvnice češtiny III stále nedostatečně definuje konstrukce, které je možné, a především konstrukce, které v žádném případě není možné konstrukcemi užívajícími druhé sloveso zaměnit.

SLOVESA PRO PRAXI (1997)

Tento slovník uvádí u heslového slovesa výklad slovesného významu, který je spojen s větným vzorcem, jeho explicitní podobou, analýzou obsazení valenčních pozic a příkladovou částí.

Příklad:

BÝT

I. "Existovat v čase a prostoru, 'absolutně' trvat"

Val 1 - VF

Někdo / něco - je

Val 1: S nom [omn]

Myslím, tedy jsem. Žádní Slováci nejsou, řekli mi Maďaři, to je jen několik pastevců v horách.

Pro sloveso "být" uvádí 22 významů v členěných strukturách, 7 významů ve strukturách predikativních.

U slovesa "mít" je uvedeno 27 významů.

Pasáže věnované oběma slovesům viz příloha.

KOMENTÁŘ K ZAMĚNITELNOSTI KONSTRUKCÍ "BÝT" A "MÍT" - SLOVESA PRO PRAXI

Věty uvedené jako příklady obou sloves jsem ve valenčním slovníku prošla a pokusila se je transformovat do vět s opačným slovesem. Mým předpokladem bylo, že tam, kde hrají slovesa roli plnovýznamovou, záměna možná nebude.

Objevily se ale například tyto problémy:

SLOVESO "BÝT"

PROBLÉM PERSPEKTIVY

U vět užívajících slovesa "být" a "mít" jsem si povšimla faktu, že při užití každého

slovesa se poněkud mění perspektiva, s níž autor výroku nahlíží na obsah věty. I u plnovýznamového “být” je pak možná určitá perspektiva, při které je možná záměna s MÍT XXIII “‘mít’ ve vyjádřeních frazémové povahy s významem ‘být, existovat’” (Svozilová a kol. 1997, s. 101)

Příklad

BÝT I. “existovat v čase, prostoru, ‘absolutně’ trvat” – NĚKDO / NĚCO – JE

Jsou nemoci, se kterými si medicína neví rady. (Svozilová a kol. 1997, s. 27)

Tuto větu můžeme vztáhnout k “nám”, “lidstvu” a říci

Máme nemoci, se kterými si medicína neví rady.

.....

Byl naléhavý úkol sjednotit naši zahraniční akci. (Svozilová a kol. 1997, s. 27)

Vzhledem k tomu, že se “zahraniční akce” někomu přivlastňuje (“naši akci”), je možné užít všeobecný podmět “my” a říci:

Měli jsme naléhavý úkol sjednotit naši zahraniční akci.

PROBLÉM MOŽNOSTI VLASTNĚNÍ

Dalším zajímavým aspektem, podle kterého se řídila zaměnitelnost obou sloves, byla možnost / nemožnost vyjádřit vlastnictví jevů mimojazykové reality, o nichž se hovoří - záleželo na tom, jakých jevů mimojazykové reality se věta týká. Některé jevy bylo možné jiným “přivlastnit” lépe, jiné hůře, a tak se u téhož gramatického vzorce objevovaly věty hůře či lépe transformovatelné:

BÝT VI. “nacházet se v něj. stavu, podobě, poloze apod.” NĚKDO / NĚCO – JE – V NĚJ. STAVU / NĚJAKÝ

Manželka je v jiném stavu. X Muž byl v těžkém šoku. (Svozilová a kol. 1997, s. 28)

První větu nebylo možné transformovat, zatímco u druhé věty byla možnost transformace na *Muž měl těžký šok*.

PROBLÉM ŠÍŘKY VÝZNAMU OBOU SLOVES A PŘEFORMULOVÁNÍ POMOCÍ PŘIDANÝCH / VYNECHANÝCH ČLENŮ

Dalším jevem, na němž závisela možnost transformace věty užívající jednoho slovesa do věty používající slovesa opačného, byl fakt, že slovesa „mít“ a „být“ jsou významově nesmírně široká, a tak můžeme s určitou nadsázkou říci, že větu s jedním slovesem můžeme hladce změnit na větu se slovesem opačným. V těchto transformacích se mohou například objevovat členy, které jsou „navíc“, bylo by proto dobré definovat, užití kterých členů spadá ještě do kategorie přípustné transformace .

BÝT VIII. „rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost někoho / něčeho“

Práce je mou jedinou radostí a útěchou. x možná transformace: *Práci mám jako jedinou radost a útěchu.*

Dnešní ulice je džungle. x možná transformace: *Dnešní ulice má charakter džungle.*
(Svozilová a kol. 1997, s. 28)

SLOVESO “MÍT”

Zde se opět objevil problém, že je možné věty s jedním slovesem transformovat do věty se slovesem opačným. Nedokázala jsem uspokojivě definovat, kterou větu by bylo možné považovat za transformovatelnou a kterou nikoliv, pouze jsem shledávala “bližší” či “vzdálenější” verze.

Příklady “bližších” přeformulování:

MÍT II. “dostat, získat” - *Tu knihu mám od Emila.* x *Ta kniha je od Emila.*

MÍT III. “vlastnit něco někde, přechovávat” - *Kníže Schwarzenberg má zámky v jižních Čechách.* x *Zámky knížete Schwarzenberga jsou v jižních Čechách.*

MÍT IV. “vlastnit, držet za nějakým účelem” - *Tady máš na hraní vařečky.* x *Tady jsou na hraní vařečky.* (Svozilová a kol. 1997, s. 99)

Příklady “vzdálenějších” přeformulování:

MÍT I. “držet jako svůj majetek, vlastnit něco předmětného, ovládat”

Jako každý stát světa jsme měli a máme devizové rezervy.

x

Jako u každého státu světa i u nás jsou devizové rezervy.

Má váš bratr auto? x *Je váš bratr vlastníkem auta?* (Svozilová a kol. 1997, s. 99)

ZÁVĚR: Valenční slovník Slovesa pro praxi pojednává o každém slovese zvlášť. Z jeho pročítání a porovnávání jednotlivých konstrukcí mi opět nevyplynulo, kde tato slovesa s jistotou zaměnit lze, a kdy nelze. Možnosti transformace se objevovaly u kategorie, u které jsem to nepředpokládala (plnovýznamové “být”), věty začleněné do stejné kategorie vykazovaly různou míru transformovatelnosti (např. některé věty užívající BÝT VI. nebylo možné změnit na věty užívající “mít”, jiné ano [*Manželka je v jiném stavu.* x *Muž byl v těžkém šoku.*]), velkou roli hrálo to, že obě slovesa jsou významově velice široká, a tedy možnosti transformací vět s jedním slovesem na věty se slovesem opačným byly značné. Domnívám se, že pro další zkoumání by bylo zapotřebí provést jakousi kategorizaci obou sloves a jimi tvořených vazeb právě z hlediska transformovatelnosti vět užívajících jednoho slovesa za druhé. V rámci tohoto by bylo např. vhodné stanovit, jaké transformace jsou ještě transformacemi a jaké již nepřipustným opisem (problém vynechaných / přidaných členů), stejně tak stanovit, zdali např. věty typu *Jsou nemoci, se kterými si medicína neví rady.* x *Máme nemoci, se kterými si medicína neví rady.*, které se mírně liší perspektivou, jsou opravdu ekvivalentní. Je velice pravděpodobné, že při určování transformovatelnosti konstrukcí tvořených “mít” a “být” se objeví i další problémy, které bude nutné vzít v úvahu.

OSTATNÍ MLUVNICE A SYNTAXE

V této pasáži uvádím výsledky rozborů zbývajících mluvnic a syntaxí, ve kterých se již nevyskytovala žádná obsáhlejší pasáž, věnovaná oběma slovesům. Slovesa „být“ a „mít“ jsem v nich vyhledala vždy nejprve pomocí rejstříku, pokud k těmto slovesům odkazoval, a dále pak pomocí prostého pročitání všech textů. Snažila jsem se vyhledat pasáže, v nichž byla o slovese „mít“ či „být“ nějaká zmínka z hlediska funkce - tj. nevšímal jsem si těchto sloves, pokud byla uvedena v příkladech ilustrujících výklad gramatických jevů apod.

MORFOLOGIE

V pasážích věnovaných morfologii se zmiňuje úloha slovesa „být“ jakožto pomocného slovesa při tvorbě času minulého času ostatních sloves, při tvorbě budoucího času nedokonavých sloves (např. Trávníček 1951, s. 1376-1377, Havránek-Jedlička 1986, s. 225, PMČ 1995, s. 311-315), při tvorbě tvarů opisného pasiva (např. Havránek-Jedlička 1986, s. 236, PMČ 1995, s. 323-324, MČ II 1986, s. 155 a 415), při tvorbě tvarů kondicionálu minulého (např. Trávníček 1951, s. 1376-1377, Havránek-Jedlička 1986, s. 249-252), tvorba všech zmíněných tvarů je rovněž zachycena v Mluvnici češtiny II (MČ II 1986, s. 424-426). Havránek-Jedlička zmiňuje též úlohu slovesa „být“ při tvorbě antepreterita (Havránek-Jedlička 1986, s. 252). Pasáže věnované kondicionálu přítomnému zmiňují původ volného morfu „bych“ z aoristu slovesa „být“ (Havránek-Jedlička 1986, s. 255)

V pasážích o „být“ jako pomocném slovese se také zpravidla hovoří o slovese „být“ jako o nositeli kategorií osoby, čísla, způsobu a času (např. Havránek-Jedlička 1986, s. 245-246, PMČ 1995, s. 311-315, MČ II 1986, s. 158 a 413)

Tvarům sloves „mít“ i „být“ se mluvnice zpravidla věnují v pasážích věnovaných slovesným třídám. Zde jsou vyjmenovány jednotlivé tvary obou sloves, zmiňují se výjimky (např. koncovka -s v 2. os. j.č., tvar „není“ v záporu 3. os. j. č. tvary „seš“, „sme“ apod.) (např. Havránek-Jedlička 1986, s. 299-301, PMČ 1995, s. 332-334, MČ II 1986, s. 493-494)

Obě slovesa bývají zmíněna v pasáži věnované vidu jako příklad imperfektiv tantum. (např. Havránek-Jedlička, s. 229, MČ II, s. 183)

Sloveso „být“ jako pomocné je zmíněno také v pasážích věnovaných pořadí příklonek (např. Trávníček 1951, s. 871, 876-877)

V kondicionálu préterita je zmíněna možnost posilování významu vzdálenější minulosti připojením činného přičestí slovesa „býval“ (*byl bych býval prosil*) a pravidelné užití participia od bývat u plnovýznamového slovesa „být“. (MČ II 1986, s. 424-426)

Mluvnice ve výkladu o slovesných třídách a jednotlivých tvarech tam zmíněných sloves „mít“ a „být“ hovoří i o slovech od nich odvozených (tvar „jmění“ od „mít“, slovesa „pomět se“ a „přimět se“ zmiňuje MČ II 1986, s. 493, u slovesa „mít“ hovoří o předponových slovesech „dobudu“, „nabudu“ a pronikání tvarů „přibude“ apod.; předponové tvary a jejich obecněčeskou podobu „přibude“ x „přibude“, „nabude“ x „nabyde“ zmiňuje též Havránek-Jedlička 1986, s. 299-301)

Ve výkladu o participiálních konstrukcích je zmíněn tvar perfekta přezens „mám uvařeno“. (Havránek-Jedlička 1986, s. 266, MČ II 1986, s. 174)

Mezi modálními slovesy se zpravidla zmiňuje také sloveso „mít“. (MČ II 1986, s. 168, Havránek-Jedlička 1986, s. 221-222)

V pasáži o přítomném citovém v Trávníčkově mluvnici je zmíněna úloha tvarů „budu, budeš...“ ve strukturách typu „bude to pravda“ ve významu „je to asi pravda“ (Trávníček 1951, s. 1392)

Sloveso „být“ se zmiňuje též v pasáži o ztrátě povahy slovesných tvarů (vznik výrazu „bud“ „vezmi si buď to nebo ono“ z výrazu „budiž“) (Trávníček 1951, s. 1440)

SYNTAX

Mluvnice i syntaxe sdělují, že slovesa „mít“ a „být“ jsou neplnovýznamová, gramatická, tudíž nejsou větnými členy, že se spojují s jinými slovy významovými a vytvářejí s nimi přísudek (Grepl-Karlík 1986, s. 229, Havránek-Jedlička 1986, s. 336)

SLOVESO „BÝT“

Všechny mluvnice mají samostatnou pasáž o sponě a přísudku sponově-jmenném. Jako příklad spony je uváděno sloveso „být“. Zmiňují, že úlohou spony je verbalizovat přísudek, vyjádřený jmenným výrazem. (Grepl-Karlík 1986, s. 241, Trávníček 1951, s. 626-627, Havránek-Jedlička 1986, s. 357-360) Šmilauer upřesňuje, že za sponu považujeme i obměnu modální a fázovou: *Zima začala být nepříjemná.* (Šmilauer 1966, s. 155)

Skladba spisovné češtiny doplňuje, že „Takto vznikají v jazyce nové infinitivy, odpovídající infinitivům čistě slovesným: *být žárlivý / žárlit*. Také syntakticky se oba typy infinitivů chovají stejně: mohou být ve větě podmětem, předmětem, přívlastkem.“ (Grepl-Karlík 1986, s. 241)

„Být“ plnovýznamové a zástupné

Někteří autoři poukazují při výkladu spony zároveň na „být“ plnovýznamové:

„...dějové, významové je ‚být‘ v míře zcela omezené, a to znamená-li ‚jsem‘, ‚trvám‘, ‚existuji‘, na př. *Bůh je, není*. ... Tvary ‚být‘, ‚byl‘, ‚budu‘... byly původně dokonavé a znamenaly ‚státí se‘, ‚stal se‘, ‚stanu se‘...“ (Trávníček 1951, s. 760)

„Sloveso ‚být‘, ‚bývat‘ má také svůj vlastní věcný význam ‚trvat, existovat‘, a pak má platnost slovesného přísudku.“ (Havránek-Jedlička 1986, s. 357-360)

Příruční mluvnice říká, že plnovýznamovým slovesem s významem existence je „být“ ve větách typu:

- a) *Bůh je!* - (ne)existence jednoprvkové množiny nebo druhu
- b) *Jsou vraždy, které zůstanou navždy neobjasněné.* - (ne)existence podmnožiny

vyčleněné restriktivním přívlastkem

c) *Byl jednou jeden král a ten měl tři syny* - prezentace nějakého objektu na scéně, jeho uvedení

d) *V některých evropských zemích je vysoká nezaměstnanost.* (PMČ 1995, s. 396-399)

Příruční mluvnice češtiny upozorňuje na ‚být‘ zástupné:

Zmiňuje, že přísudkové plnovýznamové sloveso může být někdy zastoupeno slovesem ‚být‘. Takové vyjádření považuje za méně určité, protože ‚být‘ může ve větě zastupovat několik významově různých sloves:

Bratr byl dlouho v nemocnici. x Bratr se léčil / ležel / zdržel dlouho v nemocnici.

Je zde řečeno, že zvláště často zastupuje ‚být‘ významové sloveso ve větách s příslovečným určením místa, a zástupnou funkci má rovněž ve větách typu *Stávka učitelů přece jenom bude* (= uskuteční se).

Za přísudek považuje ‚být‘ rovněž ve větách typu *To kolo je našeho Petra.* - tyto věty je možno vyložit jako důsledek elize přísudkového substantiva. (PMČ 1995, s. 396-399)

Krátkou pasáž věnuje významu slovesa „být“ také Šmilauer ve své Novočeské skladbě:

V kapitole „Přísudek slovesně jmenný“ se popisuje konstrukce přísudku verbonominálního pomocí spony „být“ a části jmenné. V odd. „Vyjádření slovesné části“ je řečeno, že slovesnou část tvoří sloveso „být“, označující trvání v čase.

Jsou zde zmíněny další významy slovesa „být“

a) Být zástupné (*Otec je doma* - tj. pracuje, leží...)

Být dispoziční (*Ve sklepě je pivo*)

b) Být existenční - ve významu trvat, existovat (*A jsou lidé, kteří si kolem sebe postavili celou středověkou hradbu.*) (Šmilauer 1966, s. 155)

Je zmíněno, že spojení jména v přísudku nemusí být vyjádřeno sponou a že v této situaci (v přísudku jmenném beze spony) „být“ absentuje. (Havránek-Jedlička, s. 357-360)

Mluvnice též hovoří o možnostech nevyjadřování spony nebo pomocného slovesa při opakování atd. (*já jsem to neudělal x já to neudělal*) (Trávníček 1951, s. 859)

Dalším tématem, zmiňovaným v souvislosti se sponou a se slovesem „být“, jsou jednočlenné věty.

Mluvnice zmiňují formu těchto vět („být“ + příslovce, infinitiv či jméno) i jejich významové členění (Trávníček 1951, s. 626-627, Havránek-Jedlička 1986, s. 340, Šmilauer 1966, s. 116-125)

Jmenná část přísudku

Dále se mluvnice věnují jmenné části přísudku.

Skladba spisovné češtiny říká, že ve spojení se slovesem „být“ se objevuje přídavné jméno vždy v nominativu, ve tvaru jmenném i složeném. Dále hovoří o podstatném jménu v nominativu a instrumentálu a o významových rozdílech v jejich užití, jméno v genitivu, přisuzujícím vlastnost. Dále říká, že ve spojení se sponou „být“ se stávají přísudkem i příslovce a příslovečné výrazy a infinitiv, dále hovoří o spojení „být“ s vedlejšími větami spojkovými a vztaznými. (Grepl-Karlík 1986, s. 253-259)

Šmilauer zmiňuje v souvislosti s adjektivy, že se sloveso „být“ pojí s adjektivem v nominativu, adjektivum v instrumentále se vyskytuje pouze pokud je sloveso „být“ v infinitivu. (*To mi nebrání býti spokojeným.*)

Dále sděluje, že pokud se do slovesa „být“ vkládá význam jiný (,stávat se‘, ,zdát se‘), je instrumentál pravidlem (*Jeho opice začala býti zlou a rvavou.*)

Autor také hovoří o ojediněle se vyskytující vazbě dvojího dativu - pokud je podmětem (předmětem) věty spojení „být“ + adjektivum ve tvaru jmenném a je-li v ní osobní předmět v dativu, nabývá adjektivum též dativu (*Není dobré člověku býti samotnému.*) Dále hovoří o tom, že infinitiv je u spony „být“, je-li podmětem infinitiv nebo „to“ (*Život prožít není pole projít pluhem.*) (Šmilauer 1966, s. 165)

Česká mluvnice zmiňuje sloveso „být“, „bývat“ v souvislosti s tím, že pokud je přídavné či podstatné jméno přísudkem s touto sponou, bývá v 1. pádě, pokud se zdůrazňuje, že se podmět něčím stal, je v 7. pádě. (Havránek-Jedlička 1986, s. 362)

Česká mluvnice zmiňuje v pasáži týkající se shody ve větách jednočlenných, že v těchto větách má sloveso „být“, „bývat“ tvar 3. os. j. č., v minulém čase bývá ve středním rodě, ale je-li jmenný výraz povahy substantivní, mívá někdy tvar shodný s tímto substantivem. (Havránek-Jedlička 1986, s. 366)

Příruční mluvnice se věnuje slovesu „být“ v pasáži o jmenné části přísudku v těchto souvislostech:

Odd. Přísudkové přídavné jméno

U přísudkového přídavného jména je řečeno, že když je význam predikátoru modifikován slovesy typu „zdát se“, „jevit se“, tak se infinitiv slovesa „být“ může vypustit: *Zdalo se (být) pravděpodobné, že...* (PMČ 1995, s. 399)

Dále je řečeno, že formu instrumentálu může mít adjektivum i tehdy, plní-li slovesně-jmenný predikátor ve větě jinou funkci než přísudku, tj. je-li sloveso ve tvaru infinitivu. (PMČ 1995, s. 400)

Odd. Přísudkové podstatné jméno

Zde se hovoří o spojení slovesa „být“ s nominativem nebo instrumentálem substantiva.

Je zde řečeno, že sloveso „být“ ve větách, ve kterých jde o přímé ztotožnění něčeho s něčím, v nichž se užívá nominativ, není složkou slovesně-jmenného přísudku, ale je samo přísudkem s významem identifikačním (*Tato budova / toto je Palác šlechticů.*) (PMČ 1995, s. 403)

V pasáži o přísudkovém genitivu se zmiňuje knižní konstrukce *Ten člověk je vysoké postavy*, k níž je zmíněna stylisticky neutrální forma *Ten člověk má vysokou postavu*. (PMČ 1995, s. 405)

Odd. Infinitiv

Zde je řečeno, že predikátory s formou „být“ + infinitiv neexistují, ve funkci přísudku se ale mohou vyskytnout syntaktické konstrukce typu „je“ + infinitiv“ u sloves smyslového vnímání. Tyto možnostní konstrukce zakládají větné struktury bezpodmětové - zde je řečeno, že „být“ má proto tvar neshodný (*Je / bylo vidět Sněžku*), ale v hovorové češtině se tato konstrukce může měnit na podmětovou, v níž má sloveso „být“ tvar shodný (*Je / byla vidět Sněžka*) (PMČ 1995, s. 409)

Dále se zde zmiňuje archaická konstrukce „je“ + infinitiv“ jako výrazový prostředek vyjádření nutnosti (*Všem lidem jest umříti.*) (PMČ 1995, s. 410)

Jako živý prostředek je zde označena konstrukce typu „je“ + vztažné zájmeno“ nebo „zájmenné příslovce + infinitiv“ (*Je co jíst.*). Zde se uvádí, že těmto strukturám odpovídají struktury s „mít“, v nichž je v podmětové pozici vyjádřena osoba, která je na ději nějak zainteresována (*Není se čím umýt - Nemám se čím umýt*). (PMČ 1995, s. 410)

Dále je zde řečeno, že ve větách typu *Loupiti není koupiti* považujeme za přísudek pouhé sloveso „být“, má zde význam „neznamená“ nebo „není totéž co“. (PMČ 1995, s. 410)

Ostatní větné členy

V pasáži „Základní členy větné“ hovoří Česká mluvnice o vyjadřování podmětu, kdy se podmět, známý z kontextu, musí vyjádřit, je-li vynecháno sloveso „být“ v 1. osobě minulého času. (Havránek-Jedlička 1986, s. 357)

Skladba spisovné češtiny říká, že podmětový výraz může mít podobu pasivního infinitivu („být“ + trpné participium). (Grepel-Karlík 1986, s. 239)

V pasáži věnované doplňku říká Trávníček, že k doplňkům se obvykle počítají adjektiva a substantiva s infinitivem „býti“ závislým na významovém slovese (Trávníček 1951, s. 775)

SLOVESO MÍT

„Mít“ jako přísudek

Česká mluvnice zmiňuje v oddíle týkajícím se přísudku sloveso „mít“ jako pomocné sloveso způsobové. (Havránek-Jedlička 1986, s. 357)

Přísudkové jméno ve spojení se slovesem „mít“

Hovoří se také o tom, že přísudkové adjektivum je v akusativu, tvoří-li jeho slovesnou část místo slovesa „být“ sloveso „mít“: *Petr má matku nemocnou.* (PMČ 1995, s. 400)

Ostatní větné členy

Šmilauer zmiňuje v oddíle „Předmět - Infinitiv a přičestí“ tvorbu vazeb typu „mám co číst“, kde je řečeno, že tyto vazby se skládají z určitého slovesa „mám“, „vím“, „je“, nepřízvučného „co“ a infinitivu. (*Není se tomu co divit.*) (Šmilauer 1966, s. 241)

Česká mluvnice hovoří v pasáži „Předmět“ o slovese „mít“ v souvislosti s tím, že infinitiv po modálních slovesech nechápeme jako předmět. (Havránek-Jedlička 1986, s. 371)

V kapitole „Předmět“, odd. „Infinitiv a přičestí“ říká Šmilauer, že infinitiv splývá ve složený větný člen s modálními slovesy, mezi nimi je jako příklad uvedeno sloveso „mít“. (Šmilauer 1966, s. 237)

V kapitole „Doplňek“, oddíl „Vyjádření doplňku“ říká, že mj. po slovese „mít“ (další jsou „vidět“, „spatřit“, „nechat“ apod.) se vyskytuje slovanský akuzativ s infinitivem (*Pan Bayer měl vlasy viset přes límec.*) (Šmilauer 1966, s. 351)

Pasáže, v nichž bylo „být“ a „mít“ srovnáváno (v mluvnících a syntaxích vyjma Skladby spisovné češtiny a Mluvnice češtiny III)

Příruční mluvnice češtiny v pasáži týkající se spony, kde se upozorňuje na zástupnou funkci „být“, říká, že věty typu *Mařatický chleba už není* jsou protějškem vět s přísudkem „mít“ - *Mařatický chleba už nemáme*. (PMČ 1995, s. 396-399)

Příruční mluvnice češtiny rovněž hovoří v pasáži „Syntax“, odd. „Věty bezpodměté - Stavby prostorové“ o tom, že stavovým bezpodmětovým větám s „být“, které nevyžadují dativní konstitutivní člen, částečně konkurují stavové podmětové věty s „mít“ - v nich může být vyjádřen ten, koho se stav popisovaný slovesně-jmenným predikátorem týká: *Je tu chladno* x *Máte tu chladno*. *Máš tu chladno*. *On tu má chladno*. (PMČ 1995, s. 396)

Je zde poznamenáno, že věty obsahující predikátor „‘mít‘ + adjektivum“ jsou ekvivalentní s větami obsahujícími predikátor „‘být‘ + adjektivum“ pouze tehdy, pokud je ve větě s predikátorem „‘být‘ + adjektivum“ vyjádřen (nebo alespoň vyplývá ze situace) sémantický rys přivlastňování (*Petrova matka je nemocná* x *Petr má matku nemocnou*.) (PMČ 1995, s. 400)

V kapitole „Předmět“, odd. „Infinitiv a příčestí“ Šmilauer zařazuje do skupin slovesa dle modálnosti děje, např. modalita „míti vůli“ v sobě zahrnuje spojení typu „mít odvahu“ „být žádostiv“, tj. zahrnuje konstrukce s „mít“ a „být“ do určitých větších skupin. Jde zde ovšem o určitý význam těchto sloves ve vztahu k objektu, netýká sloves „mít“ a „být“ přímo, dalšími slovesy v modalitě „míti vůli“ jsou například slovesa „chtít“, „ráčít“ atd. Nemohla jsem ovšem považovat sousloví „mít odvahu“ a „být žádostiv“ za významově ekvivalentní (*být odvážný* x *mít žádost*) ve smyslu, který bych potřebovala pro tuto práci, proto na toto zařazování konstrukcí upozorňuji, ale dále se mu nevěnuji. (Šmilauer 1966, s. 237-240)

MODÁLNÍ FUNKCE SLOVES MÍT A BÝT

O této funkci obou sloves se zmiňuje pouze Skladba spisovné češtiny a Mluvnice češtiny III.

Zde je zmíněna úloha modálních sloves (mezi nimi i „mít“) a analytických modálních a hodnotících výrazů typu „mít zájem“, „být žádoucí“ apod. ve vyjadřování komunikativních funkcí výpovědi. (Grepl-Karlík 1986, s. 40-110)

Konstrukce „být“, „mít“ a „dostat“ + trpné participium uvedeny jako formy vyjádření sekundární diateze. Dále se mluví o tom, že syntaktické konstrukce „být“ + trpné participium“ se používá k deagentizaci typu agens - patiens, konstrukce „mít“ + trpné participium“ k deagentizaci typu patiens - recipient. Struktury s „mít“ mají vždy rezultativní význam, proto se spojení s „mít“ často chápe jako náběh k analytickému slovesnému tvaru a označuje se jako tzv. slovanské perfektum. Konstrukce s „mít“ je možné užít také pro dekauzativizaci (*Prach pokryl Petrovi obličej - Petr má / měl obličej pokrytý prachem.*) (Grepl-Karlík 1986, s. 154-172, MČ III 1987, s. 236-260)

Sloveso „mít“ a konstrukce užívající sloveso „být“ řadí Grepl-Karlík mezi modální specifikátory, pomocí kterých se vyjadřují modální významy nutnosti, možnosti a záměru. Do téže kategorie řadí tyto konstrukce i Mluvnice češtiny III (Grepl-Karlík 1986, s. 172-173, MČ III 1987, s. 280-305)

ZÁVĚR: Z mluvnic a syntaxí, které jsem procházela, mají pouze Skladba spisovné češtiny a Mluvnice češtiny III samostatnou pasáž věnovanou srovnání „mít“ a „být“, vynikající pomůckou při dalším rozboru prací neslyšících mi byl slovník Slovesa pro praxi. V těchto textech jsem ale prozatím nenašla dostatečně přesné srovnání sloves „mít“ a „být“. Ostatní mluvnice a syntaxe zmiňují obě slovesa nahodile, v souvislosti s jinými probíranými gramatickými jevy, srovnávají konstrukce užívající obě slovesa jen ojediněle. Ani ony mi neposkytly dostatečné informace o vztahu obou sloves.

V této pasáži rozebírám učebnice češtiny pro cizince - opět jsem se zde pokusila nalézt pasáže, které by se věnovaly srovnávání těchto sloves.

c) UČEBNICE ČEŠTINY PRO CIZINCE

Slovesa “být” a “mít” jsem hledala ve 4 učebnicích češtiny pro cizince – Rešková, I. a kol.: Communicative Czech (Elementary Czech) (1995), Trabelsiová, H. a kol.: Do You Want to Speak Czech? (1.díl) (2002), Holá, L.: Czech Step by Step (2000), Parolková, O. – Nováková, J.: Czech for Foreigners (1998).

V češtinách pro cizince jsou slovesa “mít” a “být” nejfrekventovanější, ale hovoří se o každém zvlášť.

PASÁŽE, V NICHŽ BYLO “MÍT” A “BÝT” SROVNÁVÁNO

Přímá srovnání “mít” a “být” se objevuje ojediněle.

V učebnici Communicative Czech (dále jen CC) se tato slovesa v určitém srovnání objevují v lekci 2. Nachází se tam cvičení 8 – “Tvořte věty s posesivními zájmeny”, kde je úkolem transformovat věty s “mít” do vět užívajících sloveso “být”. (*Mám dobrého kamaráda. x To je můj dobrý kamarád.*) (Rešková 1995, s. 35)

V lekci 3, jejímž tématem je nakupování, se mezi větami ve vstupním textu objevují věty s “být” a jejich analogie s “mít” ve významu 'být, existovat' - *Máme tady Hrabala, Kunderu a Klímu. - Je tady “Žert” a “Směšné lásky”.*

Ve cvičení “Tvořte dialogy v obchodě” se ve vzorovém dialogu objevuje věta s “být”, uvedená v závorce za větou s “mít”, vysvětlující význam věty s “mít” - *Kde máte banány? (Kde jsou banány?)* (Rešková 1995, s. 53)

V lekci 5, v pasáži “Vyjádření pocitů” jsou uvedeny konstrukce *mám rád / a, máme rádi / y + akusativ, jsem rád, ž ..., jsem rád, když...* (Rešková 1995, s. 74)

Ve slovníčku k lekci 5 se zmiňují konstrukce *mít hlad / žízeň* přeložené do angličtiny jako *to be hungry / thirsty*. (Rešková 1995, s. 80)

V učebnici Czech for Foreigners (dále jen CFF) se žádné pasáže, které by srovnávaly užití “mít” a “být”, nevyskytují.

V učebnici Do You Want to Speak Czech? (dále jen DYW) se srovnání těchto dvou sloves objevuje poprvé v lekci 2, kde se zároveň se spojením *mít rád* probírá spojení *být rád*. (Trabelsiová 2002, s. 50)

V lekci 11, v pasáži věnované telefonování je upozorněno na dvě možnosti *Je obsazeno. x (Pan Kučera) má obsazeno*. (Trabelsiová 2002, s. 273)

V lekci 12 se ve cvičeních na užití tvarů lokálu objevují tyto věty: *Auto je v garáži. x Auto mám v garáži*. (Trabelsiová 2002, s. 285)

V lekci 15 je slovníček užívaných spojení obou sloves, kde najdeme například spojení *Je to tak. To není možné. To je omyl.*, od slovesa “mít” například *Mám nápad. Mám toho dost*. Jsou zde též uvedena spojení *Máte pravdu x To je pravda*.

V učebnici Czech Step by Step (dále jen CSS), lekce 7, se hovoří o vyjadřování *to like / love* v češtině, jsou zde uvedena spojení *být rád, že ... a mít rád*. (Holá 2000, s. 85)

Lekce 5 probírá sloveso “chtít”, proto lekce obsahuje cvičení na doplňování “mít”, “být” a “chtít”. (Holá 2000, s. 57-68)

V lekci 18 se probírají předložky se 6. pádem, také ve spojení se slovesy. Objevuje se spojení “být závislý na”, “záviset na”, ale nevyskytuje se tam jejich protějšek (“mít závislost na...”). (Holá 2000, s. 182)

MÍT A BÝT - GRAMATIKA

Výklad o tvarech sloves “být” a “mít” je podáván ve všech učebnicích, obě slovesa jsou prvními, se kterými se studenti seznamují.

Indikativ prézenta

Sloveso “být”

V gramatické sekci CC 1. lekce je vyčíslováno sloveso “být” v přítentu oznamovacího způsobu v singuláru i plurálu i se svými tvary v negaci, CFF upozorňuje na užívání stejných tvarů i v otázce (*Jsem. Nejsem. Jsem? Nejsem?*), DYW hovoří o formě “seš” v 2. os. sg., uvádí též negaci, totéž uvádí i CSS. Všechny učebnice uvádějí časování slovesa “být” hned v 1. lekci. (Rešková 1995, s. 17, Parolková-Nováková 1998, s. 6, Trabelsiová 2002, s. 26-27, Holá 2000, s. 18)

Sloveso “mít”

Toto sloveso se objevuje později, u CC a DYW je to ve 2. lekci, v rámci výkladu o časování sloves 5. třídy, v CFF v lekci 3, u CSS v lekci 5. V DYW se objevuje toto sloveso i se svojí negací. (Rešková 1995, s. 31, Parolková–Nováková 1998, s. 24, Trabelsiová 2002, s. 45, Holá 2000, s. 61)

Budoucí čas

V CC se studenti setkávají s budoucím časem v 9. lekci, v DYW v 6. lekci, v CFF v 10. lekci, v CSS v lekci 8. Učebnice zmiňují tvorbu budoucího času nedokonavých sloves pomocí budoucích tvarů slovesa “být”, DYW a CSS uvádí nejprve samostatně budoucí tvary slovesa “být” a teprve posléze je dává do souvislosti s tvorbou budoucího času nedokonavých sloves. (Rešková 1995, s. 144, Trabelsiová 2002, s. 138-139, Parolková–Nováková 1998, s. 118, Holá 2000, s. 96)

Vid dokonavý x nedokonavý

V CFF je výklad o budoucím čase spojen s výkladem o vidu, kde se mezi příklady imperfektiv tantum vyskytují slovesa “být” a “mít”. (Parolková–Nováková 1998, s. 117)

Minulý čas

V CC se objevuje výklad minulého času v lekci 6, v CFF v lekci 3, v DYW v lekci 7, v CSS v lekci 8.

Studenti jsou seznámeni s tvorbou minulého času pomocí tvarů pomocného slovesa “být” a participia minulého. DYW a CSS uvádí sloveso “být” v minulém čase přímo

jako vzor a zvlášť participium slovesa “mít”, v CC, CFF jsou uvedena zvlášť činná participia obou sloves. CFF a CSS uvádějí i negaci minulých tvarů. DYW upozorňuje, že v krátké odpovědi se pomocného slovesa “být” neužívá (*Napsal jsi to? - Nenapsal.*). CSS a DYW zde zmiňují, že pomocné sloveso patří ve větě na druhé místo, CFF tuto informaci zmiňuje v lekci 4. (Rešková 1995, s. 86, Parolková-Nováková 1998, s. 24, Holá 2000, s. 92, Trabelsiová 2002, s. 162-166)

Imperativ

V CC se studenti učí tvorbě imperativu v 10. lekci, DYW v 11. lekci, v CSS v 26. lekci. V CC je mezi nepravidelnými slovesy je zmíněn imperativ “bud’!” a “měj!”, DYW zmiňuje všechny tvary, tj. “bud’, bud’me, bud’te” i “měj, mějme, mějte”, CSS jen tvary “bud’, bud’te” a “měj, mějte”. CFF tyto tvary ve výkladu imperativu vůbec neuvádí. (Rešková 1995, s. 168, Holá 2000, s. 248, Trabelsiová 2002, s. 260)

Kondicionál

S kondicionálem se studenti seznamují v DYW v lekci 9, v CSS v lekci 20. V CSS je vyčasováno být přímo jako vzorové sloveso. Studenti se seznamují s tvary volného kondicionálového morfu, v CFF jsou v tabulce spolu s nimi zaneseny také tvary “kdybych, kdybys” a “abych, abys”. V DYW a CFF je zmíněno pořadí kondicionálového morfu v rámci věty, v DYW se studenti seznamují s tvary “abych, abys...” v lekci 13. CSS zmiňuje tvar “bysme”. (Trabelsiová 2002, s. 213 a 307-308, Holá 2000, s. 198-201)

Trpný rod

Trpnému rodu se věnuje CSS v lekci 26. Studenti se zde učí tvořit opisné pasivum, tedy se seznamují s funkcí slovesa být při jeho tvoření. Jeho přítomné, minulé a budoucí formy jsou v tabulce připojeny k participiu trpnému. (Holá 2000, s. 251)

Mít jako modální sloveso

CSS v lekci 19, DYW v lekci 4 a CC v lekci 5 probírají modální slovesa, mezi nimi zmiňují též sloveso “mít”. V DYW je sloveso “mít” uvedeno přímo v tabulce. Je spojeno s infinitivem a vyčasováno, a to i v negaci. (*Mám jít, máš jít..., nemám jít, nemáš jít...*)

V CFF se v lekci 4 vyskytuje cvičení “Doplňte správné tvary ‘mít’ a ‘muset’ podle

smyslu". (Holá 2000, s. 190, Trabelsiová 2002, s. 89, Rešková 1995, s. 71, Parolková–Nováková 1998, s. 42).

Gramatická shrnutí

V CFF nalezneme pomocné “být” a kondicionálový morf v závěru knihy, v tabulce tvoření minulého času a kondicionálu všech probíraných slovesných tříd, v DYW jsou uvedena obě slovesa - je u nich uveden aspekt, 1. os. sg., 3. os. pl., imperativ, minulý čas a ekvivalent slovesa v angličtině, CSS uvádí slovesa “mít” a “být”, jejich přítomné tvary, minulé participium a ekvivalent v angličtině. (Parolková–Nováková 1998, s. 152-153, Trabelsiová 2002, s. 369, Holá 2000, s. 273.)

KONSTRUKCE MÍT A BÝT + PÁD APOD.

Obě slovesa jakožto studentům nejznámější jsou využívána ve větách, sloužících při výuce dalších gramatických jevů - především pádů a předložkových spojení:

NOMINATIV

V CC, lekci 1 se sloveso “být” objevuje ve větách s probíraným nominativem substantiv a adjektiv (*Jaký je dům? Dům je velký.*), číslovky "jeden" (*To je jeden dům.*) a posesivních zájmen (*To je můj slovník.*) Stejný jev se objevuje v CFF, lekce 2, i DYW, lekce 1 i CSS, lekce 3. (Rešková 1995, s. 15-26, Parolková–Nováková 1998, s. 10-20, Trabelsiová 2002, s. 23-38, Holá 2000, s. 35-44)

GENITIV

Sloveso “být” je užito v cvičeních na novou látku - genitiv substantiv, adjektiv (*Čí je ten sešit? Mého kamaráda.; Co je nového?*) a číslovek (*Kolikátého je dnes? Dnes je devátého ledna.*) (např. CC, lekce 6). Ve výkladu o genitivu plurálu se pracuje s větami s numerativem typu *Bylo pět hodin.* (DYW, lekce 9). Ve výkladu o genitivu se objevuje konstrukce “být + genitiv posesivní”: *Ten svetr je maminky.* (CSS, lekce 13) (Rešková 1995, s. 81-100, Trabelsiová 2002, s. 203-226, Holá 2000, s. 136-144)

Sloveso “být” je užito v příkladech ve výkladu o předložkách s genitivem:

Škola je u pošty. (DYW, lekce 5), Jana je u Petra (DYW, lekce 8), Laura je z New Yorku. (CFF, lekce 2), Prsten je ze zlata. (CSS, lekce 14). Objevují se též vazby s

“mít”: *mít něco ze života* (CSS, lekce 14, fráze k zapamatování). (Trabelsiová 2002, s. 101-128, Parolková–Nováková 1998, s. 10-20, Holá 2000, s. 145-152)

DATIV

BÝT

Ve výkladu o dativu jsou uvedeny tyto konstrukce s “být” a dativem přivlastňovacím:

BÝT B) IV. NĚKOMU - JE - NĚJAK – “být’ je složkou významu ‘mít něj. tělesné n. duševní pocity’” – *Jak ti je? Je mi špatně.*

BÝT B) III. NĚKOMU/NĚČEMU - JE - NĚKOLIK ROKŮ, “být’ je složkou významu ‘mít něj. věk’” – *Kolik ti je let? Je mi 20 let.*

“Být” ve frazému “být líto” – *Je mi to líto.* (DYW, lekce 7, CSS, lekce 22) (Trabelsiová 2002, s. 153-176, Holá 2000, s. 213-222)

AKUZATIV

MÍT

Při výkladu akuzativu se hojně používá slovesa “mít”.

CC má v lekci 2 cvičení na spojování slovesa “mít” ve tvaru “mám” se 4. pádem substantiv a adjektiv v singuláru, v lekci 4 je sloveso “mít” užito ve výkladu o akusativu plurálu (*Má dobré přátele.*), totéž procvičuje i DYW v lekci 2. V CSS v lekci 5 jsou studenti jsou pomocí vět se slovesem “mít” vyučováni tvarům 4. pádu substantiv, adjektiv a zájmen osobních a přivlastňovacích v singuláru i plurálu i předložkám s akuzativem. (Rešková 1995, s. 27-40, 56-66, Trabelsiová 2002, s. 39-58, Holá 2000, s. 57-68)

V rámci výkladu o předložkách s akuzativem se objevuje spojení

To je pro tebe. (DYW, lekce 3) (Trabelsiová 2002, s. 59-78)

Jsem pro tradiční rodinný model. (CSS, lekce 5) (Holá 2000, s. 57-68)

LOKÁL

Sloveso “být” je ve větách s tvary 6. pádu u slov s místním významem *Jsem na poště, na univerzitě...* (CC, lekce 4, CFF, lekce 5, DYW, lekce 2) (Rešková 1995, s. 56-66, Parolková–Nováková, s. 44-58, Trabelsiová 2002, s. 39-58)

INSTRUMENTÁL

V CC, lekce 11 se probírá instrumentál. Instrumentál ve spojení se slovesem “být” u názvů povolání není v oddíle, věnujícím se gramatice, výslovně zmíněn, ale objevuje se u předepsané odpovědi ve cvičení na tvorbu otázek k odpovědím (*Otázka:? Odpověď: Můj dědeček byl inženýrem.; Otázka:? Odpověď: Chce být právníkem.*) V DYW, lekci 10 je ve výkladu o funkcích instrumentálu zmíněn instrumentál po slovesech “být”, “stát se” ve větách typu *Chci být učitelem*. Vazbu “být” + označení profese v instrumentálu zmiňuje i CSS, lekce 24. (Rešková 1995, s. 182, Trabelsiová 2002, s. 227-256, Holá 2000, s. 231-238)

Věty užívající sloveso “být” najdeme jako příklady ve výkladu o předložkách, pojících se s instrumentálem. Př. *Boty jsou pod postelí*. (DYW, lekce 10) (Trabelsiová 2002, s. 227-256)

CSS, lekce 24 probírá vazby typu *být nadšený čím, být spokojený s*.

CSS, lekce 22 - V pasáži “Slovesa a adjektiva s instrumentálem” se objevují vazby *být známý výrobky ze skla, být hotový s prací*. (Holá 2000, s. 213-222, 231-328)

OSTATNÍ

Obě slovesa se objevují i v konstrukcích ve výkladu o neohebných slovních druzích.

Příklady

“Být” + příslovce - *Tam je Karlův most*. (CFF, lekce 3) (Parolková – Nováková 1998, s. 21-32)

Slovesa “být” je užito ve cvičeních na adverbia “ještě / ještě ne”, “už / už ne” (Doplňování: *Hana už je / ještě není v kavárně.*) (CC, 4. lekce) (Rešková 1995, s. 62-63)

Slovesa “být” se užívá v konstrukcích s časovým příslovcem: *Kdy je konference?* (CSS, lekce 2) (Holá 2000, s. 39-58)

“Mít” + příslovce - Ve cvičeních na neurčitá zájmena a příslovce (*Máš něco? Ne, nemám nic.*) (CC, lekce 4) (Rešková 1995, s. 63)

“BÝT” A “MÍT” - VZORCE

V učebnicích češtiny pro cizince se objevují struktury užívající “mít” a “být” hned zpočátku.

VZORCE S “BÝT”

BÝT VIII. - NĚKDO - JE - NĚKDO - “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní”,
Já jsem Angličan. Já jsem fotograf. (CFF, 1. lekce) (Parolková–Nováková 1998, s. 4-9)

Pan Kubát je profesor na fakultě. (DYW, lekce 2) (Trabelsiová 2002, s. 39-58)

BÝT IX. - NĚKDO - JE - NĚJAKÝ – “mít nějakou vlastnost”
Dům je velký. (CC, 3. lekce) (Rešková 1995, s. 41-54) *Jejich syn je už velký.* (DYW, 2. lekce) (Trabelsiová 2002, s. 39-58)

BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE – “nacházet se někde, být umístěn, situován”
v souvislosti s probíraným 6. pádem se objevují konstrukce
Kostel je na náměstí. Tam je Karlův most. (CC, lekce 4) (Rešková 1995, s. 56-66)
Petr je ve škole. (DYW, 1. lekce) (Trabelsiová 2002, s. 23-38)
Jeho manželka je teď doma. (DYW, 2. lekce) (Trabelsiová 2002, s. 39-58)

Postupně se používané věty obohacují dalšími členy, z úvodního textu k četbě vybírám:

Byla jsem tam minulý týden s Danem [...] Živí medvědi tam byli v příkopu u zámku [...] asi za hodinu jsi v Benešově [...] (CFF, 7. lekce) (Parolková–Nováková 1998, s. 76-89)

Konstrukce NĚKDO - JE - NĚJAKÝ se rozvíjí např. při probírání tématu “Počasí” - *Jaké je počasí?* (DYW, lekce 10) (Trabelsiová 2002, s. 227-256), “Oblečení” - *Je mi to velké.* (DYW, lekce 5) (Trabelsiová 2002, s. 101-128), *Tyhle boty jsou mi malé.*

(CFF, lekce 8) (Parolková–Nováková 1998, s. 90-99), k dalšímu rozvíjení dochází při výkladu o stupňování: *Petr je větší než já.* (DYW, lekce 12) (Trabelsiová 2002, s. 279-298).

VZORCE S “MÍT”

MÍT I - NĚKDO - MÁ – NĚCO / NĚKOHO “držet jako svůj majetek, vlastnit něco předmětného, disponovat něčím”

Mám barevnou televizi. (DYW, 2. lekce) (Trabelsiová 2002, s. 39-58)

V pokročilejších stupních výuky se objevují i obraty typu *Mám černý den. Má zlaté ruce.* (CSS, lekce 4, fráze k zapamatování) (Holá 2000, s. 45-56)

MÍT VI. - NĚKDO - MÁ - NĚKOHO – “být v osobních, příbuzenských vztazích s někým” - *Petr má dceru.* (DYW, 2. lekce) (Trabelsiová 2002, s. 39-58) *Mám dobrého kamaráda.* (CC, 3. lekce) (Rešková 1995, s. 41-54)

MÍT III. - NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE "vlastnit něco někde, přechovávat"
Máme ve třídě chytrou studentku. (DYW, 2. lekce) (Trabelsiová 2002, s. 39-58)

Konstrukce se dále rozvíjejí v souvislosti s výukou dalších gramatických jevů (posesivní zájmeno “svůj” - *Mám svůj slovník.*, akuzativ osobních zájmen - *Mám ho.* apod.) (3. lekce CC) (Rešková 1995, s. 41-54)

ROZVITĚJŠÍ KONSTRUKCE

Další konstrukce se objevují v souvislosti s probíranými tématy.

JÍDLO

MÍT VII. - NĚKDO - MÁ - NĚCO – “být nositelem něj. fyzického n. psychického stavu” - *Mám hlad, mám žízeň.* (CC, DYW, lekce 9) (Rešková 1995, s. 133-158, Trabelsiová 2002, s. 203-226) *Mám chuť na čaj.* (CC, 5. lekce) (Rešková 1995, s. 67-80)

Konstrukce s “mít” se dále rozvíjejí např. ve výkladu o adverbích míry : *Mám moc*

rád kávu apod. (CC, lekce 5) (Rešková 1995, s. 67-80)

NAKUPOVÁNÍ

BÝT I – NĚKDO / NĚCO - JE – “existovat v prostoru, čase, ‘absolutně’; trvat”

Banány nejsou. (CFF, lekce 4) (Parolková–Nováková 1998, s. 33-43)

MÍT XXIII. “ve vyjádření frazémové povahy s významem ‘být, existovat’”

Nemají tu někde zmrzlinu? (CFF, lekce 3) (Parolková–Nováková 1998, s. 11-32)

BÝT XIII. - NĚKDO - JE - NA NĚČEM / PRO NĚCO / PRO NĚKOHO / NĚCO
DĚLAT – “vyskytovat se, nacházet se (někde) za něj. účelem”

Byl jsem se podívat na elektroniku. (Úvodní text, DYW, lekce 8) (Trabelsiová 2002, s. 189)

BÝT XI. NĚCO JE NĚČÍ / NĚKOHO “náležet, patřit někomu” - *Ten svetr je maminky.* (CSS, lekce 13) (Holá 2000, s. 135-144)

MÍT II. - NĚKDO - MÁ - NĚCO/NĚKOHO - OD NĚKOHO / ODNĚKUD – “dostat, získat” - *Ten krásný svetr mám od tatínka.* (DYW, lekce 3) (Trabelsiová 2002, s. 59-78)

BÝT XII. - NĚCO - JE - PRO NĚKOHO – “být někomu určen, připraven s ohledem na někoho” - *To je pro tebe.* (DYW, lekce 3) (Trabelsiová 2002, s. 59-78)

RESTAURACE

V souvislosti s tímto tématem se objevují participiální konstrukce, např. tyto:

MÍT

Máte stůl rezervovaný? (Úvodní text, DYW, lekce 9) (Trabelsiová 2002, s. 220)

BÝT

Tady je volno / obsazeno. (Fráze k zapamatování, DYW, lekce 9) (Trabelsiová 2002, s. 204)

NÁVŠTĚVA LÉKAŘE

BÝT B) IV - v predikativních strukturách, NĚKOMU - JE - NĚJAK “mít něj. tělesné n. duševní pocity” – Př. *Není mi dobře.* (CSS, lekce 23) (Holá 2000, s. 223-230)

MÍT VII. - NĚKDO - MÁ - NĚCO – “být nositelem něj. fyzického n. duševního stavu” – Př. *Mám angínu.* (CSS, lekce 23, též DYW, lekce 9 a 13) (Holá 2000, s. 223-230, Trabelsiová 2002, s. 203-226, 299-318)

POČASÍ

V souvislosti s tématem “Počasí” je zmíněna predikativní struktura

BÝT B) II. - NĚKDE - JE - NĚJAK “být’ je složkou výpovědi o stavu místa, prostředí” – Př. *Je zima.* (CSS, lekce 1, DYW, lekce 10, CC, lekce 9) (Holá 2000, s. 11-22, Trabelsiová 2002, s. 227-256, Rešková 1995, s. 133-158) *Je hezky.* (CSS, lekce 4) (Holá 2000, s. 45-56)

Opakuje se predikativní struktura BÝT B) IV – “mít něj. tělesné n. duševní pocity”
Jak Ti je? Je mi teplo, zima. (DYW, lekce 10) (Trabelsiová 2002, s. 227-256)

ČAS A DATUM.

BÝT B) I. - JE – NĚJAK / PŘED NĚČÍM / PO NĚČEM / NĚCO - v predikativních strukturách – “být’ je složkou výpovědi o atmosférických jevech, ročních obdobích apod.”

Je jedna hodina. (CSS, lekce 4, DYW, lekce 3 a 4, CC, lekce 7) (Holá 2000, s. 45-56, Trabelsiová 2002, s. 59-78, 79-100, Rešková 1995, s. 101-116)

BÝT VII. - NĚCO - JE - NĚKDY – “trvat, probíhat v určitém čase, prostoru, konat se”

Dnes je pátek. (DYW, lekce 3) (Trabelsiová 2002, s. 59-78)

Rozvíjení konstrukcí s BÝT:

V kolik hodin jste v kanceláři? (CSS, lekce 4) (Holá 2000, s. 45-56)

POČÍTÁME

V souvislosti s tématem “Počítáme” se objevuje konstrukce

BÝT V. NĚČEHO - JE - NĚJAKÉ MNOŽSTVÍ – “existovat, vyskytovat se v něj. množství”

Je tady několik studentů. (CSS, lekce 15) (Holá 2000, s. 153-163)

V Praze je mnoho kostelů. (CC, lekce 7) (Rešková 1995, s. 101-116)

Kolik je stupňů? (DYW, lekce 10, téma “Počasí”) (Trabelsiová 2002, s. 227-256)

CESTOVÁNÍ

V souvislosti s tématem se užívají věty s konstrukcí

BÝT XX. – NĚCO / NĚJ. MNOŽSTVÍ / NĚJAK DALEKO - JE - DO NĚČEHO / NĚKAM – “(o čas. n. prostorové míře) ‘zbývat’”

Je to daleko? (DYW, lekce 5) (Trabelsiová 2002, s. 101-128)

Je to pěkný kousek pěšky. (CFF, 5. lekce) (Parolková – Nováková 1998, s. 57-68)

V souvislosti s tématem se objevuje konstrukce “mít”:

MÍT XII. - NĚKDO - MÁ - NĚCO – “účastnit se něj. činnosti, akce; pořádat”

Př. *Mít prázdniny, dovolenou...* (CSS, lekce 5, DYW, 12. lekce) (Holá 2000, s. 57-68, Trabelsiová 2002, s. 125-134)

POCITY, STAVY

MÍT

V CSS, lekce 5 se objevuje tabulka užitečných slovních spojení “mít” + jméno:

MÍT VII. - NĚKDO - MÁ - NĚCO – “být nositelem něj. fyzického n. psych. stavu”

Př. *Mít depresi, mít hlad, mít horečku, mít starost, mít radost...*

MÍT VIII. - NĚKDO - MÁ - NĚCO – “‘vlastnit’ něj. hodnotu, být nositelem této hodnoty”

Př. *Mít čas, mít moc práce...*

MÍT IX. NĚKDO - MÁ - NĚCO – “být nadán něj. vlastností, rysem, vyznačovat se”

Př. *Mít trpělivost, mít zájem...*

Dále je uvedeno k zapamatování několik slovních spojení na úvod věty dle konstrukce MÍT VII.:

Mám pocit, že...

Mám dojem, že...

Nemám tušení, proč... (Holá 2000, s. 57-68)

BÝT

Z konstrukcí s “být” se např. v DYW, lekce 13, v pasáži “Jak vyjadřujeme radost a starosti”, objevují fráze založené na již známém BÝT VII. “rovnat se, jevit se identický”

Př. *To je škoda / smůla.* (Trabelsiová 2002, s. 318)

Dále se objevuje další známá konstrukce BÝT IX. “mít něj vlastnost”

To je od Tebe hezké, že... (DYW, lekce 12) (Trabelsiová 2002, s. 279-298)

ZÁVĚR

Používané vzorce nejsou v textu nijak srovnávány, objevují se nahodile dle toho, který gramatický jev autoři potřebují objasnit. Zejména na začátku učebnice se objevují věty užívající tato slovesa bez objasnění tvarů dalších členů, se kterými se spojují. Tento rys je zejména zřetelný ve vstupních textech a dialogích a z nich vyplývajících oddílech “Fráze k zapamatování”.

(Příklady - CC - V 1. lekci se objevuje fráze “Není zač”, ve 2. lekci v pasáži “Doplňující activity” je zmíněna fráze “Jak se máš?”. V lekci 2 se objevuje ve vstupním textu věta “Mám pro vás tu anglickou učebnici.” Akuzativ zájmen je ovšem probírán o lekci později. V CFF se v lekci 4 objevuje věta “Máte vybráno?”, přestože ještě nebyly probrány tvary trpného participia, rovněž se v učebnici nehovoří o perfektu přezens “mít + participium trpné”.) Slovesům “být” a “mít” nevěnuje žádná učebnice samostatnou pasáž kromě gramatických tabulek s tvary přítomného času slovesa “být”, tvarů budoucího času slovesa “být” apod. Učebnice češtiny pro cizince mi tudíž také vodítko pro třídění sloves “mít” a “být” neposkytly.

“MÍT” A “BÝT” V TEXTECH NESLYŠÍCÍCH

Slovesa "mít" a "být" jsem hledala v celkem 55 pracích od 16 respondentů, studentů 5. ročníku SPgŠ v Hradci Králové. Jednalo se o maturitní slohové práce a cvičné předmaturitní slohové práce v rozsahu 4-5 stran A4, šlo o stejný materiál, ve kterém jsem hledala další rysy kreolů, zmíněné v předchozím textu. Pro kontrolu jsem prošla ještě 45 dalších prací od celkem 42 respondentů, a sice 23 prací maturitních v rozsahu 4-5 stran A4, pocházejících od studentů 5. ročníku Střední zdravotnické školy v Praze-Radlicích a SPgŠ v Hradci Králové, a 22 kratších slohových prací o rozsahu cca 1-1,5 strany A4, které vznikly v rámci literární soutěže studentů 1.-5. ročníku SPgŠ v Hradci Králové. Kontrolní vzorek je doplňující, úkolem zkoumání této části materiálu bylo nalézt další příklady ke strukturám nalezeným v prvních 55 pracích, které tvořily základ analýzy. Dále jsou příklady z této části označeny nadpisem “Kontrolní vzorek”.

V textech jsem vyhledávala primárně vyhledávala sloveso “mít” a “být” plnovýznamové a sponové, analyzovala jsem ale rovněž rysy “být” pomocného. Vzhledem k tomu, že jedním z rysů kreolu je i absence spony (kterou reprezentuje převážně “být”), všímala jsem si u “být” jako slovesa pomocného i plnovýznamového a u “mít” i jejich případné přítomnosti či nepřítomnosti.

Při analýze nalezených případů záměny “mít” a “být” jsem se opírala o valenční slovík Slovesa pro praxi, na jehož základě jsem popisovala věty, zaměňující “mít” a “být”, vytvořené neslyšícími, a též vzorce obou sloves, které byly základem těchto výsledných struktur. Zvolila jsem jej z toho důvodu, že jednotlivé významy obou sloves uvádí do spojitosti s explicitním větným vzorcem, ve kterém to které sloveso v určitém významu vyskytuje. Explicitní vzorce obou sloves jsou v textu označeny stejným způsobem jako ve slovníku Slovesa pro praxi, tedy majuskulemi s příslušnou římskou číslicí, označující pořadí určitého gramatického větného vzorce v rámci slovníkového hesla. (Viz sloveso “být”: Svozilová a kol. 1997, s. 27-30, sloveso “mít”: Svozilová a kol. 1997, s. 101. Tyto pasáže jsou v příloze této diplomové práce.)

Při vytváření následujících pasáží se objevil terminologický problém – věty, ve kterých byla zaměňována slovesa “mít” a “být”, jsem popisovala z hlediska těchto dvou sloves, tedy skrz gramatické a zejména pak explicitní větné vzorce, které tato dvě slovesa vytvářejí a které stojí v základu vět. Bylo proto nutné vytvořit termín pro konkrétní realizace těchto vzorců. Pro vzorec v konkrétní realizaci jsem tedy zvolila termín “konstrukce”, který dále používám.

“BÝT” JAKO POMOCNÉ SLOVESO

Sloveso “být” jako pomocné sloveso v čase minulém a budoucím neslyší se slovesem “mít” nezaměňovali.

Sloveso být v minulém čase

Zde neslyší toto sloveso vynechávali.

Příklady:

(4) (Autorka vypráví v ich-formě) Jenomže viděla, že venku neustále prší.

(1) Proč mi neřekla? (= Proč jsi mi to neřekla?)

Sloveso “být” se rovněž nevyskytovalo v případech, kdy autor užil plnovýznamového slovesa v nevhodném tvaru:

(1) V sobotu už *sejdeme* na nádraží (Ve vyprávění, jehož děj se odehrával v minulosti, význam věty byl “V sobotu jsme se sešli na nádraží.”)

(4) Potkala jsem paní a *požádat* o pomoc. (= a požádala jsem ji o pomoc)

Pomocného sloveso “být” v minulém čase mohlo naopak přebývat:

(1) - Na celý život jsem pevně uložila na svůj mozek, protože př. kamoška, přítel, spolužákyň, spolužák, ... jinou party *jsem* vždy *jsem* vyprávěla moje zážitky.

Sloveso “být” mohlo přebývat např. v souvislosti se záměnou příbuzných sloves:

“bavit” – “baví mě” x “bavím někoho”

(1) Proto *jsem* bavil řídit.

Sloveso být v budoucím čase

V budoucím čase toto sloveso často přebývalo tehdy, když neslyší tvořili budoucí čas dokonavých sloves pomocí “budu, budeš...”.

Příklad:

(1) *Nebudu hned dát dárek, protože odpoledne nepřijel Santa Claus. Až večer.*

Sloveso být v trpném rodě

Zde neslyšící sloveso „být“ vynechávali:

(3) - Proto v roce 90. léta 20. století se změnil zákon jako na základní škole pro sluchově postižené *přidán* ještě jeden rok navíc.

Sloveso „být“ bylo vynecháno také v případě, že autor užil na jeho místě jiný tvar slovesa:

(16) - V České republice *se* škola *založila* v Praze v roce 1786, dodnes se drží tato škola pro sluchově postižené. (Záměna opisného a zvratného pasiva.)

V trpném rodě ovšem také sloveso „být“ zaměňovali za sloveso „mít“.

ZÁMĚNA „BÝT“ A „MÍT“ V TRPNÉM RODĚ

Příklady:

(16) - *Specifika komunikace sluchově postižených má rozdělena - znakový jazyk, znakovaná čeština, prstová abeceda při komunikaci sluchově postižených.*

U slova „rozdělit“ není úplná jeho vazba, chybí předložka „na“ (dle slovníku Slovesa pro praxi sloveso DĚLIT, význam I. NĚKDO - DĚLÍ - NĚCO - NA NĚCO, popřípadě by byla možná věta s přísl. urč. způsobu DĚLIT, význam II. NĚKDO - DĚLÍ - NĚKOHU / NĚCO - NĚJAK, např.: „Specifika ... jsou rozdělena takto:“) (Svozilová a kol. 1997, s. 42)

Pokud bychom tam tuto větu doplnili o výše zmíněné rysy, bylo by možné upravit větu na:

*“Specifika komunikace sluchově postižených má rozdělena na / takto“:

Předpokládám záměr vytvořit tuto konstrukci s „být“:

Specifika komunikace sluchově postižených jsou rozdělena na / takto: (...)

- BÝT jako pomocné sloveso při tvorbě opisného pasiva

X ... *má rozdělena* ... - je možné, že došlo k záměně s MÍT XIII., tj. MÍT + přič. trpné nebo zpřídavnělé ve významu „vlastnit něco ve výsledném stavu“ - zde ovšem chybí posesor ve funkci podmětu, který by si „přivlastňoval“.

X ... *máme rozdělena na / takto* ... - Další možností je záměna s MÍT XXIII. "mít ve vyjádřeních frazémové povahy s význ. 'být, existovat'"

(10) - *Vyrůstala jsem mezi slyšící rodiči, kteří měli méně informováni a přesto je primární společnost pro dítěte.*

Předpokládám záměr vytvořit konstrukci s “být”:

(...) *kterí byli méně informováni* (...) - BÝT - Pomocné, trpný rod

Pro tuto konstrukci hovoří užití trpného participia a možnost zaměnit “být” za “mít” bez změny tvaru slovesa.

Je patrné, že neslyšící mohli zaměnit tuto konstrukci s touto:

X ...*kterí měli méně informací*... - NĚKDO - MÁ - NĚCO - MÍT I. “držet jako svůj majetek, vlastnit něco předmětného, disponovat něčím”, nebo VIII. “vlastnit nějakou hodnotu, být nositelem této hodnoty”

X Dále je možné, že zde došlo ke smíšení opisného pasiva, tvořeného pomocí “být”, a dalšího prostředku deagentizace, konstrukce “mít + trpné participium”, výsledná konstrukce užívající spojení “měli informováni” ovšem není češtinou správná.

KONTROLNÍ VZOREK

Kontrolní vzorek mi ke konstrukcím “být” / “mít” s trpným rodem poskytl další

příklad:

(K1) - *V Rohožníku mají životosprávu podobně jako v Brně, ale má k tomu přidáno, že její řád je flexibilní.*

Zde předpokládám záměnu opisného pasiva “být + přidáno” za “mít + příč. trpné n. zpřídavnělé” s význ. “vlastnit něco ve výsledném stavu”

V konstrukci s “mít” není jasný podmět, “mít” se neshoduje s žádným členem.

V předchozí větě hlavní, s níž má věta obsahující “má přidáno” společné téma, se vyskytuje příslovečné určení místa “v Rohožníku”. Další možné konstrukce, které mohly na výslednou strukturu mít vliv, jsou konstrukce s konkrétním podmětem “Rohožník” nebo s podmětem všeobecným:

“Rohožník k tomu má přidáno, že ...”, “V Rohožníku k tomu mají přidáno, že ...”

Vzhledem ke neutrálnímu tvaru 3. os. sg. bych se ale přikláněla k záměně s “být”.

“MÍT” A “BÝT” PLNOVÝZNAMOVÉ A SPONOVÉ

V pracích neslyšících jsem našla celkem 32 vět, u kterých byla záměna či splývání vzorců obou sloves naprosto zřetelná a které jsem tedy samostatně analyzovala. V kontrolním vzorku bylo nalezeno takových vět celkem 11. Výsledky z kontrolního vzorku mám u jednotlivých pasáží opět uvedeny zvlášť.

ZÁMĚNA "MÍT" ZA "BÝT"

Základním rysem, od kterého jsem se odrazila při posuzování vět, v nichž se mísilo užití „mít“ a „být“ a ve kterých „mít“ „nabylo vrchu, byl fakt, že většina těchto vět obsahuje příslovečné určení místa závislé na slovese „mít“. Tento fakt významně koresponduje s jedním rysem kreolu podle Bickertona i Fischerové.

Bickerton i Fischerová ve své práci říkají, že v kreolech se užívá jedno sloveso pro vyjádření existence (“there is”) a vlastnictví (“have”). Tímto slovesem je “have”, popřípadě “get”. (Bickerton 1981, s. 66-67, Fischerová 1978, s. 319, přesnější popis tohoto rysu viz oddíl této diplomové práce “Rysy kreolu”.)

Podle učebnice Czech Step by Step (Holá 2000, str. 53) je ekvivalentem “there is...” v češtině prosté sloveso “být”. Větám typu “There is a table in the office” v češtině odpovídá věta “V kanceláři je stůl.” Dle slovníku Slovesa pro praxi jde o BÝT III. NĚCO - JE - NĚKDE, “nacházet se někde, být umístěn, situován”. Vzhledem k tomu, že u 19 z 21 vět obsahujících “mít” můžeme objevit určitý, byť různě vzdálený vztah k místnímu určení a vzorci BÝT III., můžeme konstatovat, že tento rys se v textech neslyšících vyskytl.

Věty, v nichž se mísilo užití “mít” a “být”, přičemž sloveso “mít” ve výsledné konstrukci převládlo, jsem na základě jejich vztahu k vyjadřování místního určení rozčlenila do několika oddílů.

Oddíl I.

Věty z oddílu I. a II. jsem vyhodnotila jako příklady “existenčního mít”.

Věty oddílu I. příslovečné určení místa ve spojitosti s „mít“ obsahují jednoznačně.

Oddíl I. - Příklady

- 1) (16) - Na Hukvaldech má kulturní památky, které se zakladal hudební skladatel Leoš Janáček.
- 2) (16) - Mají v ČR školy pro sluchově postižené, je výhoda pro neslyšící děti, protože rozvíjí znakové řeči.
- 3) (16) - V ČR má centrum pro tlumočníky pro neslyšících.
- 4) (16) - V základní škole pro sluchově postižené má učebnice pro neslyšící, také má předmět znakového jazyka, aby se rozvíjel znalost znakového jazyka.
- 5) (5) - V Ústí má sociální problém, hlavně největší počet nezaměstnaných lidí.
- 6) (10) - Domnívám, že u neslyšících mají problém s projevem, neboť nevědí, zda to slovo je urážlivé či ne, které by mohlo druhým potrápít
- 7) (16) - A vysoká škola pro SP? V ČR zatím nemá, ale pokud vím, že filozofická fakulta v Praze přijímá přednostně neslyšícím studentů, také JAMU v Brně.
- 8) (16) - Má v ČR asi 5 škol pro sluchově postižené.
- 9) (16) - Postupně se rozšířily další školy a dnes v České republice mají už přes 12 základních škol a 5 středních škol a středních odborných učilišť.
- 10) (16) - V mimice ve znakovém jazyce má mnoho významů obličej podle slova.
- 11) (16) - A má mnoho slov v jednom znaku ve znakovém jazyce? Zřejmě ano, např. znak (jako abeceda "V") má mnoho slov - dívat se, podívat se...

Oddíl II.

Věty 12) a 13) oddílu II. se vztahují k předchozímu textu slohové práce, ve které se nachází příslovečné určení místa “na Hukvaldech”. Přímo předcházející věty zní takto: “Na Hukvaldech má kulturní památky, které se zakladal hudební skladatel Leoš Janáček. Ten se tam vyrůstal.” Dále následují věty 12) a 13).

Věta 14) se nachází v závěru téže slohové práce. I když se v jejím nejbližším okolí

příslovečné určení nenachází a ani tato věta je neobsahuje, předpokládám, že se vztahuje k tématu práce, tedy opět odkazuje k příslovečnému určení “na Hukvaldech”. Mohli bychom předpokládat, že v této větě opět chybí příslovce “tam”, odkazující k tomuto konkrétnímu příslovečnému určení.

Oddíl II. - Příklady

12) (16) - Tak má kostel, informační centrum, rodný dům Leoše Janáčka, zříceninu hradu, druhý kostel, který leží v Rychalticích.

13) (16) - Má ještě mateřská a základní škola, penzion s pečovatelskou službou.

14) (16) - No, ráda bych řekla, že spíše bych chtěla bydlet s rodinou, ale je pravda. Že o víkendu jede málo spojů a ještě nemá železniční zastávka i trať.

"EXISTENČNÍ" MÍT ZA BÝT ROZBOR PŘÍKLADŮ ODDÍLU I. A II.

Příklady v těchto dvou oddílech jsem vyhodnotila jako případy “existenčního mít”. Explicitní podoba větného vzorce dle valenčního slovníku, která by obsahovala “mít” a příslovečné určení místa, je tato:

NĚKDO / NĚCO - MÁ - NĚCO - NĚKDE

Tento vzorec odpovídá

MÍT III. “vlastnit něco někde, přechovávat” (př. “Kníže Schwarzenberg má zámky v jižních Čechách.”)

MÍT X. “obsahovat jako něco náležitého, příznačného, být něčím vybaven” (Př. “Továrna má v horních patrech kanceláře.”) - na tomto významu jsou založeny též frazémy typu “mít něco na srdci, za lubem apod.”

Vzorec přibližně odpovídá větám 1)-14).

Tomuto vzorci ovšem v textech neslyšících chybí toto:

Posesor, podmět. Z hlediska sémantiky chybí ve větách posesor. Z hlediska formálního chybí podmět, sloveso “mít” je v těchto větách bezpodměté.

Příslovečné určení místa. V příkladech z oddílu II. lze příslovečné určení vyrozumět z předcházejícího textu, nicméně explicitně vyjádřeno není.

Předmět. Ve větách 1)-7) jsou na místě předmětu substantiva, jejichž 1. pád je díky pádové homonymii totožný se 4. pádem, ve větách 8)-11) je předmětový výraz v genitivu numerativním, tudíž můžeme předpokládat, že tyto výrazy jsou opravdu předmětným doplněním slovesa “mít”, ovšem věty 7), 13) a 14) “Vysoká škola ...v ČR zatím nemá”, “Má ještě mateřská a základní škola” a “... ještě nemá železniční zastávka...” obsahují substantiva v 1. pádě, která by ukazovala na to, že “předmět” je v těchto vazbách ve skutečnosti podmětem - pak bychom mohli říci, že neslyšící chtěli užít slovesa “být”.

Možnou konstrukcí, kterou mohli respondenti chtít užít, je konstrukce založená vzorec slovesa “být”:

BÝT III. NĚCO - JE - NĚKDE “nacházet se někde, být umístěn, situován”

Pro záměr užít sloveso “být” hovoří fakt, že

a) slova, která u slovesa “mít” tvoří předmět, mohou beze změny tvaru být podmětem u vět s “být”. (Jedinou výjimkou je jednoznačný 4. pád u slova “zřícenina” v příkladu 12)

b) sloveso “mít” se shoduje se svým "předmětem" ve 4. pádě, jako by šlo o podmět v 1. pádě, markantní je tento rys u vět, kde je zřetelné, že “předmět” slovesa “mít” je skutečně v 1. pádu. Jedná se o věty 3), 5), 7), 8), 10), 11), 12), 13), 14) (“mít” je v 3. os. sg.) a věty 2) (“mít” je ve 3. os. pl.). Vymyká se věta 9), kde ovšem námi předpokládaný podmět obsahuje kvantitativní přívlástek, což mohlo autorku svést k užití množného čísla (“12 škol jsou” místo “12 škol je”).

Proti hovoří tato fakta:

a) Podmět: U příkladu 12) by bylo členem několikanásobného podmětu slovo “zřícenina” ve 4. pádě.

b) Tvary sloves: Ve větách 1), 4) a 6) by se v případě, že bychom zaměnili sloveso “mít” za “být”, sloveso “být” se svým předpokládaným podmětem neshodovalo.

c) Přísudkové příslovce: Proti hovoří věty 12), 13), 14), ve kterých by v tomto případě chybělo přísudkové příslovce.

MÍT XIII.: MÍT S VÝZNAMEM "BÝT, EXISTOVAT"

Je možné, že na volbu slovesa “mít” ve výše zmíněných případech měl vliv také vzorec MÍT XXIII. “ve vyjádřeních frazémové povahy s významem 'být, existovat’”. Předpokládané věty by vypadaly např. takto: “V Hukvaldech máme kostel...” “V ČR máme asi 5 škol pro sluchově postižené” apod. V těchto větách by byl ovšem opět nutné, aby v nich byl zřetelný podmět, byť i nevyjádřený, se kterým by se sloveso shodovalo, tato shoda se zde ovšem nevyskytuje. (Kdo *má* v ČR 5 škol pro sluchově postižené? apod.) Pro tento vzorec by bylo nutné sloveso “mít” v množném čísle a ve 3. osobě (příklady 1), 3)-14), užívají číslo jednotné); příklady 2), 6) a 9) užívají sloveso “mít” ve vhodném čísle, ale v opět v neadekvátní 3. osobě - “Mají v ČR školy pro sluchově postižené...”)

Upozornění: Zde se objevuje další zajímavý problém - všeobecný podmět. Je velmi pravděpodobné, že tento jev může neslyšící mást, zejména v konstrukcích tohoto typu, protože sloveso “mít” v tomto významu neodkazuje ke konkrétnímu posesorovi - v těchto větách jsou předpokládaným posesorem / podmětem např. “my, občané ČR” (“V České republice máme ...”), “my, občané Hukvald” (“V Hukvaldech máme...”),

MÍT IX.: NĚKDO - MÁ - NĚCO “být nadán něj. vlastností, rysem, vyznačovat se”

Tento explicitní vzorec je dalším možným, který mohli zamýšlet vytvořit autoři vět oddílu I. a II.

Důvody pro:

Příslopečné určení => podmět. Autoři mohli mít ve skutečnosti záměr užít výrazy, které považujeme za příslopečné určení, v roli podmětu. Na tuto možnost ukazují

zejména věty 12), 13) a 14), které by, vzhledem k tomu, že neobsahují příslovečné určení místa a z jejich vazby není jisté, zda se vztahují k výrazu „na Hukvaldech“, mohly být pozůstatkem vět: “Hukvaldy mají...”.

U vět 1)-11) bychom mohli teoreticky předpokládat, že místo předložkových spojení “na Hukvaldech”, “v Ústí” apod. chtěli autoři ve skutečnosti užít 1. pád (Hukvaldy mají..., Ústí má...).

Sloveso. U vět 3)-8), 10) a 11) by se sloveso se svým potenciálním podmětem shodovalo (Ústí má..., ČR má...)

Předmět. Pro předmět slovesa “mít” ve větě založené na vzorci NĚKDO-MÁ-NĚCO by platilo totéž, co pro předmět slovesa “mít” v konstrukci NĚKDO-MÁ-NĚCO-NĚKDE: Na místě předmětu stojí substantiva homonymní v 1. a 4. pádě a v genitivu numerativním, takže je možné, že jde o předmět slovesa “mít”.

Proti této interpretaci hovoří tato fakta:

a) Sloveso. Sloveso “mít” by se v příkladech 1), 12), 13), 14) neshodovalo se svým podmětem v čísle (“Hukvaldy má...”), v příkladech 2) a 9) rovněž (“ČR mají...”).

b) Podmět / Příslovečné určení. Věty 1)-11) jednoznačně obsahují předložku + substantivum v 6. pádě, tedy usuzují na jednoznačný záměr užít příslovečné určení, nikoliv podmět.

c) Předmět / Podmět. Zde platí stejný argument jako v případě konstrukce NĚKDO-MÁ-NĚKOHO-NĚKDE, věty 7), 13) a 14) obsahují na místě předmětu substantiva v 1. pádě, tedy ukazují na záměr autora, aby tato substantiva byla podmětem, nikoliv předmětem věty, u ostatních vět není možné vzhledem k užití substantiv homonymních v 1. a 4. pádě a genitivu numerativního jistě určit, zda autor nechtěl tato slova užít jako podmět.

Upozornění: Za důležitý zde pokládám jev, který se zde vyskytuje - neslyšící zaměnili předložkový pád, který byl ve větě na prvním místě, s podmětem - je možné, že se do této struktury promítá i předpoklad neslyšících, že čeština je jazyk užívající slovosled SVO - tento jev může vznikat např. na základě ve školách vyučovaných

“prefabrikovaných” vět, které se mohou tohoto slovosledu držet, též na základě nedostatečné znalosti tvarů slov a z nich vyplývajících vztahů mezi slovy etc.

KONTROLNÍ VZOREK

Kontrolní vzorek mi poskytl ještě dvě věty tohoto typu:

(K2) - *V jedné státy má běloch i černoch.*

Zde vidím opět možnosti naznačené výše:

MÍT III. nebo X. - NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE (“prohřešky” vůči tomuto vzorci jsou analogické s těmi, které jsem jmenovala výše u této struktury.)

Patrně došlo též k záměně s konstrukcí s “být” – “V jednom státě jsou běloši i černoši”. BÝT III. – NĚKDO / NĚCO - JE - NĚKDE. Dále by se zde objevovala např. možnost “V jednom státě má běloch a černoch + předmět NĚCO” (“V jednom státě má běloch i černoch např. právo volit.”), což ale neodpovídá významu věty, odvoditelnému z textu, slohová práce hovořila pouze obecně o situaci v Americe.

(K3) - *Tvář je špinavá a tmavá pleť, které má vyrážka.*

Zde je možná záměna s NĚCO - JE - NĚKDE – “...na které je vyrážka”, přičemž slovo “vyrážka” hraje roli podmětu, v příslovečném doplnění slovesa by chyběla předložka “na”. Je také možné, že autorka měla na mysli větu založenou na tomto vzorci: NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE, “...tvář / pleť ... má na sobě vyrážku.” V tomto případě by ovšem šlo o případ komplikovanější - chybělo by příslovečné určení místa “na sobě”, substantivum “vyrážka” není ve 4. pádě, vztažné zájmeno “které” není v 1. pádě a tvarem neukazuje na ženský rod a celkově konstrukce “pleť má na sobě vyrážku” nezní úplně česky. Tuto výslednou konstrukci bych zařadila spíše ke komplikovaným.

Oddíl III.

Věty z oddílu III. a IV. mají určitý vztah k vazbě “’mít’ + někde”, nicméně jsou výsledkem smíšení ještě dalších konstrukcí (viz příslušný rozbor níže) a pojetí “existenčního mít” jsou vzdálenější nežli věty oddílu I. a II.

Přísllovečné určení v příkladech oddílu III., ke kterému se věty vztahují, se nachází v předcházející větě souřadné (případ 15) či v předcházející větě hlavní (případ 16 a 17), mohu předpokládat, že v těchto větách prostě chybí odkazovací příslovce „tam“. Tyto příklady mohou být ale interpretovány i jinak, proto se jim budeme věnovat zvlášť.

Oddíl III. - Příklady

- 15) (12) - Ale na kopci jsou tak bláta a mělo (tam? - doplnila W.Z.) málo sněhu.
16) (12) - V dospělosti cítím také dobře, ale spoustu starostí dělám i všechno řešit problémy, ale lepší v dětství, protože (tam? - doplnila W.Z.) žádné problémy neměly a nic nemyslí všechno dopředu a jen hrát.
17) (12) - Začala jsem chodit k dospělým žákům kamarádit; tak sem s nimi všechno hrála a šla jsem někam s klukama ven a také jezdila sem ze žáků na hory, kde měla jsem na lyžarský kurz.

MOŽNÉ "EXISTENČNÍ" MÍT ROZBOR PŘÍKLADŮ ODDÍLU III.

Dále se budeme věnovat větám, které obsahují “mít + přísllovečné určení”, ale které “nejexistenčnější” konstrukci NĚKDO-MÁ-NĚCO-NĚKDE neodpovídají.

(12) - *Ale na kopci jsou tak bláta a mělo málo sněhu.*

Tuto větu jsem v úvodu zmiňovala proto, že jednou z možností interpretace této věty je elipsa “...a (na kopci) mělo málo sněhu”, což by odpovídalo spojení “mít + přísllovečné určení”.

Při určité dávce fantazie můžeme tuto větu dokonce pokládat za elipsu z výše zmiňovaného NĚKDO-MÁ-NĚCO-NĚKDE (MÍT X. “obsahovat něco náležitého, příznačného, být něčím vybaven” – “Kopec [na sobě] měl málo sněhu.”)

Proti této verzi ovšem hovoří

Přísluvečné určení / Podmět - Slovo “kopec” je v 6. pádě a je spojeno s předložkou, tudíž předpokládám spíše záměr autora užít toto spojení ve funkci přísluvečného určení.

Sloveso. Je v 3. os. sg. neutr., tedy ve tvaru, který by mělo sloveso “být”, shodující se s podmětem, který je vyjádřen spojením s genitivem počítaného předmětu (Málo sněhu - bylo - na kopci)

Proto tuto větu považuji za větu, v níž bylo sloveso “být” nahrazeno slovesem “mít”, a předpokládám tuto korektní větu:

(...) a bylo málo sněhu.

Předpokládám, že autorka mohla mít záměr užít věty založené na těchto dvou možných vzorcích:

BÝT V. – NĚKDOHO / NĚČEHO - JE - NĚJ. MNOŽSTVÍ – “existovat, vyskytovat se v nějakém množství”. (“Bylo málo sněhu.” - v obecném smyslu “napadalo málo sněhu”)

X nebo BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE (“Na kopci ... bylo málo sněhu.”) - pokud měla autorka na mysli tuto konstrukci, radila by se tato záměna jednoznačně mezi “existenční” mít, vyjadřující “přítomnost někde” slovesem “mít + přísl. určení”.

(12) - *V dospělosti cítím také dobře, ale spoustu starosti dělám i všechno řešit problémy, ale lepší v dětství, protože žádné problémy neměly a nic nemyslí všechno dopředu a jen hrát.*

Je možné, že tato věta je opět jakousi variací na NĚKDO-MÁ-NĚCO-NĚKDE, tedy že autorka chtěla napsat “protože tehdy (=v dětství) jsem žádné problémy neměla”.

Pro hovoří

Předmět. Substantivum “problémy” může být předmětem slovesa “mít”.

Přísluvečné určení. Je přítomno ve větě řídící a ve větě vedlejší mohlo být odkazovací příslovce k němu se vztahující pouze vynecháno.

Sloveso “mít”. Užití tohoto slovesa tuto konstrukci naznačuje.

Proti hovoří

Sloveso. Shoduje se se slovem “problémy”.

Podmět. Chybí, sloveso se k podmětu “já= autorka” nevztahuje.

Přísluvečné určení. Ve větě vedlejší je nepřítomno a není ani nahrazeno odkazovacím příslovcem, nadto je zde spíše fakultativní.

Další možností užití slovesa “mít” je tato věta:

MÍT (...) *protože jsem žádné problémy neměla* (...) - MÍT VII. “být nositelem něj. fyzického n. psychického stavu” n. MÍT VIII. “vlastnit něj. hodnotu, být nositelem této hodnoty” (NĚKDO - MÁ - NĚCO)

Zde by byl nevyjádřený podmět “já = autorka”, slovo “problémy” by fungovalo jako předmět. Proti této verzi hovoří fakt, že se sloveso “mít” s předpokládaným podmětem neshoduje, tím pádem není jasný ani podmět.

Předpokládám tuto správnou verzi užívající “být”:

BÝT (...) *protože žádné problémy nebyly* (...)

BÝT I. – “existovat v prostoru, čase, ‘absolutně’ trvat” NĚKDO / NĚCO JE.

Pro hovoří tyto rysy:

Podmět: V této větě by “problémy” byly podmětem.

Sloveso: Sloveso “mít” je v 3. os. mn. č., tedy se shoduje se svým předpokládaným podmětem tak, jak by se shodovalo sloveso “být”.

Předmět: Ve větě “protože žádné problémy neměly” není přítomen předmět jako nutné doplnění slovesa “mít” - to ukazuje na užití BÝT I., které předmět nevyžaduje.

Stručně řečeno, postačí vyměnit “být” za “mít”, a vzniká správná věta.

Vzhledem k menšímu počtu nutných změn považujeme větu s “být” za bližší původnímu záměru autorky.

Je možné, že další možnou variantou užívající slovesa “být” by byla konstrukce založená opět na vzorci BÝT III. NĚKDO / NĚCO – JE – NĚKDE, tedy “v dětství ... žádné problémy nebyly”.

(12) - *Začala jsem chodit k dospělým žákům kamarádit; tak sem s nimi všechno hrála a šla jsem někam s klukama ven a také jezdila sem ze žáků na hory, kde měla jsem na lyžařský kurz.*

Tato věta opět obsahuje spojení “mít + příslovečné určení místa”. Tím naznačuje opět konstrukci NĚKDO-MÁ-NĚCO-NĚKDE. (“Na horách (=kde) jsem měla lyžařský kurz.”) Předložka “na” ve výrazu “na lyžařský kurz” ovšem naznačuje jiný typ konstrukce (založené na spojení “mít na něco”, např. finančně). Pokud ji vynecháme, dostaneme výše uvedenou větu “Na horách jsem měla lyžařský kurz”. Příslovečné určení “na horách” je zde ale spíše fakultativní, proto bychom za základní konstrukci považovali jiný typ spojení:

MÍT (...) *kde jsem měla lyžařský kurz.*

MÍT XII. - NĚKDO - MÁ - NĚCO – “účastnit se nějaké činnosti, akce; pořádat”

Pro tuto konstrukci hovoří to, že pokud vynecháme předložku “na”, bude věta bez dalších změn správná.

Sloveso se shoduje s podmětem “já=autorka”.

Předmět “lyžařský kurz” je ve správném (4.) pádu.

MÍT – “možnost, schopnost” - V tomto případě je nápadné zkřížení dvou vazeb slovesa MÍT, které je možná pravděpodobnější nežli zkřížení “mít” a “být”. Šlo by o konstrukce “mít” “měla jsem na lyžařský kurz” x “měla jsem lyžařský kurz”, proti užití prvního ovšem mluví význam spojení “mít na něco”, který značí možnost, schopnost (v slovníku Slovesa pro praxi vzorec pro toto spojení nebyl nalezen).

Je zde ovšem možnost, že autorka chtěla použít větu s “být”, a sice tuto:

BÝT (...) *kde jsem byla na lyžařském kurzu.*

BÝT XIII. - NĚKDO - JE - NA NĚČEM / PRO NĚCO / PRO NĚKOHO / NĚCO DĚLAT – “vyskytovat se, nacházet se (někde) za nějakým účelem”, tento vzorec můžeme považovat za příbuzný vzorci, který hrál roli alternativy u “existenčního mít” tedy BÝT III. – NĚKDO / NĚCO - JE – NĚKDE

Pro tuto verzi hovoří

Sloveso: “Mít” můžeme zaměnit za “být” ve stejném tvaru.

Předložka “na”: Díky ní můžeme předpokládat záměr autorky užít spojení “lyžařský kurz” v 6. pádu, tedy *úna lyžařském kurzu*”, pak by věta užívající “být” zněla správně.

Proti hovoří

Příslopečné doplnění slovesa: *Není* v 6. pádě.

Variantu s “být” považuji ale vzhledem k většímu počtu nutných změn sice za možnou, ale méně pravděpodobnou.

Oddíl IV.

Věty tohoto oddílu jsou poněkud komplikovanější, nicméně i v nich najdeme spojení “mít + někde” (“mít + v šoku”, a pokud bychom považovali "také má právo v zákonu o znakové řeči" za větu s "být", ve které bylo chybně užito "mít" "také je právo v zákonu o znakové řeči", opět je tam užito “mít + někde” – “mít + v zákonu o znakové řeči”).

Oddíl IV. – Příklady

18) (16) Trochu jsem měla v šoku, hlavně mi uklidnily nervy.

19) (16) - A také má právo v Zákonu o znakové řeči - používání ZJ při výuce; používání ZJ při vzdělávání; používání ZJ při komunikaci; objednat si 24 hodin za kalendářský rok tlumočnickou službu při nutných záležitostech zdarma.

VZDÁLENĚ “EXISTENČNÍ MÍT”

ROZBOR PŘÍKLADŮ ODDÍLU IV.

(16) *Trochu jsem měla v šoku, hlavně mi uklidnily nervy.*

Tuto větu zařazuji do této skupiny proto, že přestože na první pohled obsahuje záměnu “mít něco” (“měla jsem šok”) a “být v něj. stavu” (“byla jsem v šoku”), opět tam můžeme najít sloveso “mít” ve spojení s příslovečným určením “v šoku”.

Za pravděpodobnější konstrukci považuji tuto:

Byla jsem trochu v šoku (...) - BÝT VI. – “nacházet se v něj. stavu, v něj. podobě, poloze ap.” – tento vzorec je opět příbuzný s BÝT III. NĚKDO / NĚCO – JE - NĚKDE, který hrál významnou roli u “existenčního mít”.

Pro užití tohoto slovesa hovoří možnost zaměnit sloveso “být” za “mít” beze změny tvaru, spojení s “být” lépe vyhovuje předložková vazba “v šoku”.

Je možné, že se konstrukce užívající "být" smísila s touto konstrukcí "mít":

X *Trochu jsem měla šok (...)* MÍT VII. NĚKDO-MÁ-NĚCO - "být nositelem něj. fyzického či psychického stavu".

Dále se objevilo "mít" existenčního typu v poněkud komplikovanější struktuře:

(16) - *A také má právo v Zákonu o znakové řeči - používání ZJ při výuce; používání ZJ při vzdělávání; používání ZJ při komunikaci; objednat si 24 hodin za kalendářský rok tlumočnickou službu při nutných záležitostech zdarma.*

Tuto větu bych viděla jako možný výsledek smíšení následujících vzorců, opět ale můžeme najít rysy, které hovoří proti záměru užít ten který z nich:

NĚKDO - MÁ - NĚCO – NĚKDE nebo NĚKDO - MÁ - NĚCO.

I kdyby měla autorka na mysli užít sloveso „mít“ v pouhé vazbě „XY má právo na...“, opět zde není podmět, není jasné, s čím se sloveso shoduje.

Je také možné, že se autorka pokusila o užití MÍT XXIII. ve významu „být, existovat“ „V Zákonu o znakové řeči máme právo“, zde ovšem opět nevyhovuje sloveso v 3. os. j. č. „má“. Tento tvar by ukazoval na možnost náhrady slovesem „být“ BÝT III. NĚCO – JE - NĚKDE („V zákonu o znakové řeči je právo...“), všechny tyto verze ovšem selhávají na termínu „právo“ - jde o abstraktní pojem nebo naopak toto slovo značí souhrn všech právních norem (dle SSJČ má významy: 1. oprávnění, nárok odůvodněný zvyklostmi, morálkou ap.; 2. oprávnění, nárok, vztahy opřené o zákonná ustanovení, předpisy; 3. souhrn právních norem týkajících se něj. společenského celku, státu, oboru, pracoviště, místa; SSJČ 1989, P-Q, s. 400), takže je možné, že autorka měla na mysli:

BÝT jako pomocné sloveso v opisném pasivu, zde by ovšem bylo vynechané participium („V Zákonu o znakové řeči je zakotveno právo ...“)

MÍT jako pomocné sloveso v deagentní konstrukci - Je možné, že autorka měla na mysli také participiální konstrukci „mít + přičestí trpné“ („V Zákonu o znakové řeči máme zakotveno právo ...“)

Oddíl V.

V tomto oddíle jsou zařazeny jediné 2 výskyty záměny slovesa “být” slovesem “mít”, které neměly žádný vztah k místnímu určení.

Oddíl V. - Příklady

20) (1) - Úkol měl (Přítel autorce zadával úkol): “Hledej všude pokoj, které vid malý dáreček.”

21) (14) - Slyšící v dnešní době měli rádi, protože už spolupracuje s Neslyšící.

PŘÍPADY ZÁMĚNY „MÍT“ ZA „BÝT“ NEPŘÍBUZNÉ S EXISTENČNÍMI “MÍT” ZA “BÝT”

ROZBOR PŘÍKLADŮ ODDÍLU V.

(1) - *Úkol měl* (Přítel autorce zadával úkol): *"Hledej všude pokoj, které vid malý dáreček."*

“Úkol měl...” - implikuje vzorec NĚKDO - MÁ - NĚCO - MÍT I. – “držet jako svůj majetek, vlastnit něco předmětného”, kdy “úkol” je podmět, jako substanční participant posesor, tento vzorec ale vyžaduje předmět, který zde chybí (“Úkol - měl – co???”). Další možností by bylo, kdyby “úkol měl” přítel autorky, kdy “přítel” by byl nevyjádřený podmět, z hlediska substančních participantů posesor, “úkol” ovšem dostala zadaný autorka textu.

Je možné, že autorka chtěla vyjádřit toto:

X *Měla jsem úkol* - NĚKDO - MÁ - NĚCO - MÍT VIII. “vlastnit nějakou hodnotu, být nositelem této hodnoty”, nebo XII. – “účastnit se nějaké činnosti, akce; pořádat”. Proti této verzi hovoří sloveso “mít”, které se s podmětem “já=autorka” neshoduje.

X *Měla jsem za úkol* - MÍT XV. - vyjádření frazémové povahy ve smyslu “být v místním, časovém, okolnostním vztahu s někým, něčím” –

Proti tomuto vzorci hovoří tvar slovesa “mít”, který se s podmětem v ženském rodě

“já=autorka” neshoduje, a též absence předložky.

Proto předpokládám spíše záměr užít sloveso “být”, a to:

Úkol byl: (BÝT I. - "existovat v prostoru, čase, 'absolutně' trvat").

Pro toto sloveso hovoří fakt, že pokud zaměníme “mít” slovesem “být”, bude se sloveso “být” shodovat se svým podmětem “úkol”, tento vzorec slovesa “být” navíc nevyžaduje předmět.

Pozn. Je možné, že na výslednou konstrukci mělo vliv i obdobně vypadající “Úkol zněl:”.

(14) - *Slyšící v dnešní době měli rádi, protože už spolupracuje s Neslyšící.*

Správně: *Slyšící v dnešní době byli rádi (...)* BÝT IX. “mít nějakou vlastnost” NĚKDO / NĚCO - JE - NĚJAKÝ/NĚKDO/NĚCO/BEZ NĚČEHO/JAKO NĚKDO / JAKO NĚCO / JAKO NĚJAKÝ- “být rád” umožňuje doplnění větou příslovečnou příčinnou, kterou autor užil.

X mít rád něco (spolupráci...) MÍT XIV. “ve vyjádřeních frazémové povahy s význ. ‘být v duchovním, citovém vztahu s někým, s něčím’”. Spojení “mít rád” vyžaduje předmětné doplnění, které ovšem autor nezvolil.

KONTROLNÍ VZOREK

Kontrolní vzorek mi poskytl ještě jednu konstrukci:

(K4) - *Šéf Honza, řekl dobře, pak on šokoval toho, že Adélka má nahá.*

Předpokládám správnou větu

...že Adélka je nahá. (Jde o výňatek ze slohové práce, která se měla vztahovat ke kresbě, na níž byla nahá žena na pohovce, tudíž nejde o eliptické vyjádření typu “...že Adélka má nahá [ramena]“).

Výsledná konstrukce založená na spojení “mít + adjektivum” neexistuje, tudíž za správnou pokládám konstrukci BÝT IX. – NĚKDO / NĚCO - JE - NĚJAKÝ “mít nějakou vlastnost”.

V textech neslyšících se vyskytovaly také věty, které naznačovaly záměnu “mít” za “být” v “existenčním” i “neexistenčním” významu. Struktury, ve kterých bylo sloveso “mít” užito, ovšem obsahovaly mnoho nejasností (které členy chybí, jaké jsou vztahy mezi slovy, jaký gramatický vzorec měl autor na mysli, tudíž ve výsledku bylo obtížné i posoudit, zdali došlo k záměně “mít” a “být”). Tento fakt mi znesnadnil až znemožnilo rozbor těchto vět, proto tyto věty zmiňuji odděleně a ponechávám je bez rozboru:

Možné “mít existenční” (věty s „mít + příslovečné určení místa“)

(16) - V osnově má maximálně učení pro sluchově postižené učitel povinnost plánovat, aby celý rok se zvládly děti ve škole.

(16) - Ve všech školách má povinnost a práva o znakového jazyce.

(2) Stále se snažil hledat svou peněženku, jestli nemá v případě v bundě nebo v tašce. (Zde není ve vedlejší větě u slovesa mít vůbec vyjádřen předmět.)

(1) - Prstová abeceda se používá na dlaně ruky, ale také mají rozdělení jednoruční a dvouruční.

(1) Hrabala jsem ledničku, co má. (Co je v ní. x Co v ní babička má. x Co v sobě lednička má. apod.)

(4) - Další možnost u neslyšící má. (Další možnost neslyšící mají x Další možnost u neslyšících je.)

(12) - Podívala jsem kytku a má malý dopis od přítele. (=a v ní byl...??)

Věty s “mít ‘ne-existenčním’”

(1) Měla jsem těžko. (Autorka se rozhoduje, co má vařit) - význam - To bylo pro mě těžké, měla jsem to těžké...

ZÁMĚNA “BÝT” ZA “MÍT”

KONSTRUKCE S "BÝT" EKVIVALENTNÍ EXISTENČNÍMU "MÍT"

Zde přecházíme ke konstrukcím, ve kterých se mísilo "mít" a "být", přičemž "být" nabylo vrchu.

V rámci těchto vět se mi vyčlenily tři skupiny:

Oddíl I.

Věty s "být", ve kterých po záměně "být" za "mít" vzniká konstrukce příbuzná "existenčnímu mít".

Oddíl I.

(5) - Ústí nad Labem je sedmá místo z největších měst České republiky, je jeden z největších chemických průmyslů v našich území.

Kontrolní vzorek:

(K5) - Sídlo organizace jsou větší města, např. v Praze a v Brně mají několik organizací a menší města jsou jen jedna organizace.

(1) - Bunda v kapsě byla sladké cukroví.

(5) - Doporučuji jim, že byste chtěli autostopovat do zahraničí tak máte být s sebou dobrý autoatlas.

(1) Byli jsme za sebou, ale ještě jsme svlékali tašku, které jsem dala do skříně.

(Význam spojení je "měli jsme to za sebou".)

VĚTY PŘÍBUZNÉ "EXISTENČNÍMU MÍT" UŽÍVAJÍCÍ "BÝT"

ROZBOR PŘÍKLADU ODDÍLU I.

(5) - *Ústí nad Labem je sedmá místo z největších měst České republiky, je jeden z největších chemických průmyslů v našich území.*

"Ústí nad Labem je jeden z největších chemických průmyslů" implikuje

BÝT VIII. - NĚCO - JE - NĚCO (celý vzorec ve slovníku Slovesa pro praxi zní NĚKDO / NĚCO / NĚCO DĚLAT - JE - NĚKDO / NĚCO / NĚKÝM / NĚČÍM - “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost něčeho” - výsledná věta implikuje to, že Ústí nad Labem je synonymum pro jeden z největších chemických průmyslů.

Možná varianta užívající sloveso “být” by používala vzorec, známý z “mít existenčního”

BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE – “nacházet se někde, být umístěn, situován”-
V Ústí nad Labem je jeden z největších chemických průmyslů na našem území.

Pro hovoří:

Podmět: Číselný výraz “jeden”, totožný v 1. a 4. pádě, může tvořit podmět.

Sloveso: “Být” ve 3. os. sg. se s výrazem “jeden” shoduje.

Přísludkové příslovce místní: Slovo Ústí nad Labem má v 6. pádě stejný tvar s tím, který je ve větě použit.

Proti hovoří:

Přísludkové příslovce místní: 6. pád je předložkový, je nutná předložka “v” (Ústí nad Labem).

Nejmenší možnou změnou, která by vytvořila správnou konstrukci, by byla náhrada slovesa “být” za “mít”.

Ústí nad Labem (...) má jeden z největších chemických průmyslů (průmyslových zón?, pozn. W.Z.) na našem území.

MÍT IX. NĚKDO - MÁ - NĚCO “být nadán něj. vlastností, rysem, znakem, vyznačovat se” – “Ústí nad Labem má jeden z největších chemických průmyslů...”

Pro tuto verzi hovoří sémantický rys “vlastnění”, “Ústí nad Labem” je posesorem “chemického průmyslu”.

Pro hovoří:

Podmět: “Ústí nad Labem” v autorkou použitém tvaru může být podmětem.

Sloveso: “Mít” by se shodovalo se svým podmětem.

Předmět: Číslovka “jeden” může být předmětem ve 4. pádě.

Zajímavým rysem této věty je už zmíněný fakt, že výsledná věta považuje “Ústí nad Labem” a “jeden z průmyslů” za synonymum, s čímž se setkáme i dále.

KONTROLNÍ VZOREK k "Ústí nad Labem ..."

V kontrolním vzorku jsem objevila větu blízkou předešlé, užívající “být” podobně jako u “mít existenčního” v souvislosti s místním určením.

(K5) - *Sídlo organizace jsou větší města, např. v Praze a v Brně mají několik organizací a menší města jsou jen jedna organizace.*

Zde bych chtěla upozornit, že konstrukce “v Praze a v Brně mají několik organizací” se zde objevuje správně, sloveso “mají” zde má všeobecný podmět (obyvatelé Prahy, Brna), význam “mít” bych zařadila ke vzorci MÍT XXIII. “mít ve vyjádřeních frazémové povahy s význ. ‘být, existovat’”.

... menší města jsou jen jedna organizace.

Tato výsledná konstrukce opět implikuje

BÝT VIII. - NĚCO - JE - NĚCO (celý vzorec ve slovníku Slovesa pro praxi zní NĚKDO / NĚCO / NĚCO DĚLAT - JE - NĚKDO / NĚCO / NĚKÝM / NĚČÍM -

“rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost něčeho”)

Zde v této konstrukci opět předpokládám záměnu stejnou jako u předchozího příkladu, tedy sloučení vzorců: BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE “... v menších městech je jen jedna organizace” a MÍT IX. - NĚKDO - MÁ - NĚCO “...menší města mají jen jednu organizaci”, s eventuálním vlivem MÍT III. n. X. NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE a MÍT XXIII. “mít s význ. ‘být, existovat’”. “V menších městech mají jen jednu organizaci”.

(1) - *Bunda v kapse byla sladké cukroví.*

Výsledná věta “Bunda v kapse byla sladké cukroví” implikuje opět
BÝT VIII. – NĚKDO / NĚCO - JE – NĚKDO / NĚCO.

Zde mohla mít autorka záměr vytvořit tuto konstrukci s “být”:

V kapse bundy bylo sladké cukroví.

BÝT III. - NĚKDO/NĚCO - JE - NĚKDE “nacházet se někde, být umístěn, situován”
– tento vzorec je opět známý z “existenčního mít”.

Pro tuto konstrukci hovoří:

Podmět: Slovo “cukroví” i adjektivum “sladké” mohou být podmětem.

Sloveso: Použité sloveso “být”.

Přísluvečné určení místa: Tvar “v kapse” odpovídá požadovanému 6. pádu.

Proti této konstrukci hovoří:

Sloveso: “Být” se se svým předpokládaným podmětem “cukroví” neshoduje.

Neshodný přívlasek: Výraz “v kapse” by byl determinován výrazem “bunda” v 1. pádě, zde by bylo zapotřebí genitivu “bundy”.

Nejméně změn by bylo potřeba při užití slovesa “mít”:

Bunda v kapse měla sladké cukroví.

MÍT X. - NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE (Opět vzorec užívaný v “existenčním mít”).

Pro hovoří

Podmět: Slovo “bunda” v 1. pádě.

Tvar slovesa: “Mít” se může shodovat se svým podmětem “bunda”.

Předmět: Spojení “sladké cukroví”, předpokládaný předmět konstrukce s BÝT III. může být díky pádové homonymii i předmětem ve 4. pádě.

(5) - *Doporučuji jim, že byste chtěli autostopovat do zahraničí tak máte být s sebou*

dobrý autoatlas.

Výsledná konstrukce “máte být s sebou autoatlas” může být pokus o užití

BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE (opět konstrukce známá z “existenčního mít”) (takto by vzniklo poněkud zvláštní **“autoatlas má být s vámi”*)

Autor zde opomíjí to, že lidé, kterým dává své doporučení, budou posesory autoatlasu - posesivní význam slovesa “mít” nahrazuje “objektivním” “být” (jehož prvním významem je BÝT I. – “existovat v čase a prostoru, 'absolutně' trvat”), ke kterému přidává “s sebou” jako jakýsi přídavný rys vlastnictví - v jeho pojetí je “mít” rovno “být s sebou”.

S minimálními změnami zde lze užít konstrukci s “mít”:

(...) tak máte mít s sebou dobrý autoatlas.

MÍT X. - NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE - “máte mít s sebou autoatlas” - opět jde o vzorec “existenčního mít”. Nevyjádřené “vy” je zde podmínkem, “autoatlas” předmětem.

Je možné, že se autor přiklonil k této konstrukci, neboť mu dvojí opakování slovesa “mít”: “máte mít s sebou...” připadalo slohově nevhodné.

(1) *Byli jsme za sebou, ale ještě jsme svlékali tašku, které jsem dala do skříně.*
(Význam spojení, vyplývající z kontextu, byl “měli jsme to za sebou”.)

Tato konstrukce je poněkud komplikovanější, neboť se tam mísí několik možných interpretací.

a) *Byli jsme za sebou.* Výsledná věta implikuje při zachování formy “Byli jsme za sebou” význam “Stáli jsme jeden za druhým”, tedy vzorec BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE “nacházet se někde, být umístěn, situovánů. Tato výsledná konstrukce ovšem má v češtině jiný význam nežli autorkou zamýšlený “bylo to za námi”.

V souladu se zamýšleným významem věty je možné užít tuto konstrukci s “být”:

b) *Bylo to za námi* - BÝT III. - NĚCO - JE - NĚKDE (známé z “existenčního mít”)

Pro tuto konstrukci hovoří

Sloveso: Autorka užila slovesa “být”.

Proti hovoří

Podmět: V konstrukci “bylo to za námi” je podmětem odkazovací “to” (= nepříjemná situace), nikoliv “my” - proživatelé situace.

Sloveso: Užitý tvar slovesa “být” by se musel shodovat s odkazovacím “to”.

Další možností by byla konstrukce s “mít”:

Měli jsme to za sebou (...)

MÍT XV. – “ve vyjádřeních frazémové povahy s význ. 'být v něj. místním, časovém, okolnostním vztahu s někým, s něčím”, tento vzorec lze opět převést na NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE, známý z “existenčního mít”.

Pro hovoří:

Podmět: “My”.

Sloveso: Sloveso “být” lze beze změny tvaru nahradit slovesem “mít”.

Príslovečné určení: Zůstávalo by ve tvaru užitém autorkou.

Proti hovoří: Předmět, neboť absentuje.

Konstrukce s “být” i s “mít” předpokládá, že “to” = “situace, kterou autorka a její rodina prožili”, je jaksi “zvlášť” nebo “vně”.

Sloveso “být” naznačuje “objektivní” existenci situace, která pominula, tato situace je vyjádřena podmětem “to”, sloveso “mít” naznačuje, že autorka a její rodina byli a už nejsou “vlastníky” nějaké situace, tato situace je vyjádřena předmětem “to” – “měli jsme to za sebou”.

Pozn.: Je možné, že autorka slovesem “být” naznačovala větší prožívání situace - situace “to” mohla být příliš “abstraktní” na vlastnění. Nebo eventuálně “jsme v té situaci” naznačovalo jakousi osobní účast, která by slovesem “mít” nebyla dostatečně vyjádřena.

VĚTY S “BÝT” EKVIVALENTNÍ “MÍT V ŠOKU” KONTROLNÍ VZOREK

V kontrolním vzorku se objevily věty, které byly ekvivalentní větě, kterou jsem zařadila výše mezi “Možné 'existenční' mít” – “Trochu jsem měla v šoku”.

(K6) - Potom pán byl šok.

(K7) - Dívka byla šok.

Výsledná konstrukce implikuje vzorec s “být”

BÝT VIII. - NĚCO - JE - NĚCO (celý vzorec ve slovníku Slovesa pro praxi zní NĚKDO / NĚCO / NĚCO DĚLAT - JE - NĚKDO / NĚCO / NĚKÝM / NĚČÍM - “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost něčeho”).)

Co se týče záměny “mít” a “být”, situace je zde opačná nežli v případě “Trochu jsem měla v šoku”.

Konstrukce implikuje vzorec NĚKDO - MÁ - NĚCO - MÍT VII. “být nositelem něj. fyzického n. psychického stavu”

Pro hovoří

Předmět: Substantivum “šok” je ve 4. pádě, vyžadovaném slovesem “mít”.

Je možné, že došlo k záměně s konstrukcí

“Pán byl v šoku”, “Dívka byla v šoku” - BÝT VI. NĚKDO/NĚCO - JE - V NĚJ. STAVU/NĚJAKÝ “nacházet se v něj. stavu, v něj. podobě, poloze ap.”, což lze převést na BÝT III. - NĚKDO - JE - NĚKDE (vzorec známý z “mít existenčního”)

Pro hovoří

Sloveso: Užití slovesa “být”.

Proti hovoří: Přísluvečné doplnění slovesa. Substantivum “šok” není v 6. pádě, chybí předložka “v”.

“BÝT” ZA “MÍT” V “BEZPŘÍSLOVEČNÝCH” VAZBÁCH

ODDÍL III.

Zde rozebírám věty, které užívají “být” zaměnitelné s “mít”, nevyskytuje se tu ovšem žádné místní určení.

(1) - Byla jsem málem infarkt: “Proč jsi dostal?”

(1) - Byla jsem krásný zážitek, že Štedrý den byl výbušný den, protože měl blikací zlatý drahoušek.

(1) - Neslyšící je nejhorší život.

(16) - Cítla super vztah k rodině, ale je malý problém, že je blbý vztah ke slyšícímu.

(1) - Rozmyslela jsem, že chtěla jsem to být dovolenou, protože v červenci jsem cítila makat, alespoň v srpnu jsem to měla být volno.

(6) - Dost mě překvapilo, že „my“ neslyšící lidé jsme druhým nejhorší handicap, po mentální postižení.

(7) - Povídal jsem okolí pro sebe a zjistil jsem, že bunda je trochu jinak barva.

Kontrolní vzorek mi k tomuto typu struktur poskytl další příklady:

(K8) - Karel byl náročné práce.

(K9) - Kněz Ponce de Leon byl první učitel pro neslyšící, ale byl jen jeden žák, učil jen ruční abeceda.

(K10) - Ona už začala rozmyslet několik dnu, ale samozřejmě ještě nebyli soud rozvod.

K11) - *Tvář je špinavá a tmavá pleť*, které má vyraška.

Všechny věty s „být“ tohoto druhu mají jednu společnou vlastnost – výsledná konstrukce je založena na explicitním vzorci BÝT VIII. – “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost někoho, něčeho” NĚKDO / NĚCO - JE – NĚKDO / NĚCO

Ve všech větách bylo možné tento výsledný vzorec nahradit vzorcem

MÍT: NĚKDO - MÁ - NĚCO, přičemž podle slovníku Slovesa pro praxi by šlo o MÍT VII. “být nositelem něj. fyzického n. psychického stavu” nebo MÍT VIII. “vlastnit něj. hodnotu, být nositelem této hodnoty” nebo MÍT IX. “být nadán něj. vlastností, rysem, znakem, vyznačovat se”.

Celkově vzato tedy šlo o vzorce, ve kterých byly přivlastňovány nositeli nějaké rysy, “duševní vlastnictví” apod.:

Měla jsem málem infarkt. Měla jsem krásný zážitek. Neslyšící má nejhorší život. ...že (ona) má blbý vztah ke slyšícím. My neslyšící máme nejhorší handicap. Bunda měla trochu jinou barvu.

Specifika jednotlivých konstrukcí

Tyto konstrukce ovšem měly svá specifika z hlediska konstrukce s “být”, se kterými se mísily:

(1) - *Byla jsem málem infarkt: "Proč jsi dostal?"*

Je možné, že autorka chtěla užít tuto strukturu:

X *Byla jsem na infarkt* - BÝT IX. “mít něj. vlastnost”. Pokud chtěla autorka použít tuto vazbu, nebylo jí známo, že jde o vyjádření frazémové povahy, ve kterém je nutná předložka “na”, slovo “infarkt” by pak nebylo v 1., ale 4. pádě.

(1) - *Byla jsem krásný zážitek, že Štedrý den byl výbušný den, protože měl blikací zlatý drahoušek.*

Je možné, že autorka chtěla užít konstrukci

X *Byl to (pro mě) krásný zážitek*

BÝT VIII. “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost někoho, něčeho”, NĚKDO / NĚCO (popř. NĚCO DĚLAT) - JE - NĚKDO/NĚCO / NĚKÝM / NĚČÍM
V této vazbě je možné užít fakultativně výraz “pro mě”, označující proživatele.

Pro konstrukci se slovesem “být” by hovořilo

Sloveso: Užití slovesa “být”.

Předmět: “Krásný zážitek” ve 4. pádě.

Proti hovoří

Podmět: “To” v konstrukci chybí.

Sloveso: Neshoduje se s předpokládaným “to”, odkazujícím k prožité situaci, ale je v 1. os. a odkazuje k podmětu ženského rodu – “já=autorka”.

Je možné, že autorka chtěla slovy “byla jsem zážitek” spojit neosobní “byl to zážitek” a sebe sama jakožto proživatele, obdobně jako u věty “Byli jsme za sebou” (=měli jsme to za sebou), viz předchozí příklady v oddíle I. slovesa “být”.

(1) - *Neslyšící je nejhorší život.*

Je možné, že autorka chtěla užít konstrukci:

X Život neslyšícího je nejhorší

BÝT IX. “mít nějakou vlastnost” NĚKDO / NĚCO - JE – NĚJAKÝ / NĚKDO / NĚCO / BEZ NĚČEHO / JAKO NĚKDO / JAKO NĚCO / JAKO NĚJAKÝ

- zde je oproti větě “Neslyšící má nejhorší život” slovo “život” podmětem. Je zde jakožto sémantický participant “nositel vlastnosti” “nejhorší”, slovo “neslyšící” je zde v genitivu posesivním, neslyšící je chápán jako “posesor” života.

Pro tuto konstrukci hovoří

Podmět: Slovo “život”, předmět z předpokládané konstrukce “mít nejhorší život” může být beze změny tvaru podmětem.

Sloveso: Užití “být”, které se shoduje s předpokládaným podmětem “život”.

Přísudkové přídavné jméno: Adjektivum “nejhorší” ve 4. pádě, přívlastek předmětu “život” z předpokládané konstrukce “mít nejhorší život” může být beze změny tvaru přísudkovým přídavným jménem v 1. pádě.

Proti hovoří

Neshodný přívlastek: Substantivum “neslyšící” by jako neshodný přívlastek podmětu “život” muselo být v 2. pádě, ale není.

Přísudkové přídavné jméno / přívlastek slova “život”: V autorem užitě konstrukci stojí adjektivum “nejhorší” před slovem “život”, můžeme tedy předpokládat, že je přívlastkem těsným slova “život” a nikoliv přísudkovým příslovcem.

(16) - *Cítla super vztah k rodině, ale je malý problém, že je blbý vztah ke slyšícímu.*

Zde jsem nemohla najít žádnou konstrukci s „být“, kterou by autorka mohla použít, nejvýš naprosto nečesky znějící větu *...že je (u ní) blbý vztah ke slyšícím.

(1) - *Rozmyslela jsem, že chtěla jsem to být dovolenou, protože v červenci jsem cítila makat, alespoň v srpnu jsem to měla být volno.*

Do této věty by se podle mého názoru mohl promítat vliv obdobné konstrukce s “být”:

(...) *chtěla jsem být na dovolené* (...)

BÝT III. – NĚKDO / NĚCO - JE - NĚKDE “nacházet se někde, být umístěn, situován”

Proti hovoří

Význam - autorka hovoří o svých plánech na prázdniny ve smyslu “chtěla jsem si vybrat dovolenou, dát si dovolenou”, o dovolené hovoří jako o celku, nikoliv o prožívání dovolené, které je v obratu “být na dovolené” spíše vyjádřeno.

Předmět (u “mít”) / příslovečné určení místa (u “být”) - slovo “dovolená” je ve 4. pádu, není užita předložka “na”, což ukazuje na záměr užít “mít”.

(6) - *Dost mě překvapilo, že "my" neslyšící lidé jsme druhým nejhorší handicap, po mentální postižení.*

Použitá konstrukce může odkazovat k “mít” i “být”.

MÍT (...) *že my neslyšící lidé máme druhý nejhorší handicap* (...) (MÍT VII, VIII, IX. NĚKDO / NĚCO MÁ NĚCO “být nadán něj. vlastností, rysem, znakem, vyznačovat se”).

Pro verzi s “mít” hovoří fakt, že “my neslyšící jsme druhý nejhorší handicap” je poněkud hovorové, slovo “handicap” se zde metonymicky vztahuje na skupinu osob, užití konstrukce s “mít” bych považovala za vhodnější.

Z formálního hlediska pro verzi s “mít” hovoří také

Sloveso: Beze změny tvaru slovesa lze užít “mít”.

Předmět: Substantivum “handicap” může být díky pádové homonymii ve 4. pádu, vyžadovaném slovesem “mít”, taktéž jeho přívlastek “nejhorší”.

Proti konstrukci s “mít” hovoří

Sloveso: Užití “být”.

Přívlastek slova “handicap”: 7. pád číslovky “druhým” ukazuje na záměr autorky užít sloveso “být”, které se s tímto pádem pojí.

Z důvodů “proti mít” vyplývá, že autorka mohla mít záměr užít konstrukci s “být”:

BÝT (...) *že my neslyšící lidé jsme druhým nejhorším handicapem* (...) n.

(...) *že my neslyšící lidé jsme druhý nejhorší handicap* (...)

BÝT VIII. – NĚKDO / NĚCO / NĚCO DĚLAT - JE - NĚKDO / NĚCO / NĚKÝM / NĚČÍM, “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost někoho / něčeho”

Tento vzorec (NĚKDO – JE – NĚCO) se zde poprvé objevuje jako vhodný, ve srovnání s předchozími případy, kde je neadekvátní (“Byla jsem krásný zážitek”, “Byla jsem málem infarkt.”)

(7) - *Povídal jsem okolí pro sebe a zjistil jsem, že bunda je trochu jinak barva.*

V této větě se mísí 2 možné konstrukce s “být” (přesněji konstrukce založené na 1 explicitním vzorci podle slovníku Slovesa pro praxi, ale s dvěma možnostmi obsazení pravé valence) a 1 s “mít”.

X *Bunda je trochu jiné barvy.*

BÝT IX. “mít něj. vlastnost” (S gen s oblig. přívlastkem), NĚKDO / NĚCO - JE – NĚJAKÝ / NĚKDO / NĚCO / BEZ NĚČEHO / JAKO NĚKDO / JAKO NĚCO / JAKO NĚJAKÝ - Pro tuto možnost hovoří sloveso užití slovesa “být” a doplnění slovesa substantivem “barva”, proti hovoří fakt, že substantivum není v genitivu a je spojeno s příslovcem, nikoliv přídavným jménem.

X *Bunda je trochu jinak barevná.*

BÝT IX. “mít něj. vlastnost” (Adj) - pro tuto možnost hovoří užití slovesa “být” a adverbia “jinak”, které se může pojít s předpokládaným přídavným jménem “barevný”. Proti hovoří fakt, že autor toto adjektivum nepoužil.

X Bunda má trochu jinou barvu.

MÍT IX. “být nadán něj. vlastností, rysem, vyznačovat se”, NĚKDO / NĚCO - MÁ - NĚCO. Pro tuto možnost by hovořilo, že bychom mohli beze změny tvaru nahradit sloveso “být” slovesem “mít”, a také považují za podstatné užití substantiva barva na místě předpokládaného předmětu. Proti hovoří, že toto substantivum není ve 4. pádě, vyžadovaném slovesem “mít”, a také, že na místě jeho přívlastku je příslovce.

KONTROLNÍ VZOREK

V kontrolním vzorku jsem opět objevila konstrukce, ve kterých se mísilo “mít” a “být”, přičemž “být” nabylo vrchu, tyto vazby jsou opět “bezpřísllovečné”.

Výsledné konstrukce byly opět založeny na vzorci

BÝT VIII. – NĚKDO / NĚCO / (NĚCO DĚLAT) - JE - NĚKDO / NĚCO / (NĚKÝM / NĚČÍM), “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost někoho / něčeho”

(K8) - Karel byl náročné práce.

(K9) - Kněz Ponce de Leon byl první učitel pro neslyšící, ale byl jen jeden žák, učil jen ruční abeceda.

(K10) - Ona už začala rozmyslet několik dnu, ale samozřejmě ještě nebyli soud rozvod.

K11) - *Tvář je špinavá a tmavá pleť*, které má vyraška.

(K8) *Karel byl náročné práce.* - předpokládám záměr vytvořit konstrukci

NĚKDO - MÁ - NĚCO – “Karel měl náročnou práci.”

Zde neodpovídá tvar předmětu, pro užití mít by bylo zapotřebí 4. pádu, ani přívlastek se neshoduje se svým řídícím členem. Je možné, že na výslednou větu měl vliv vzorec BÝT III. - NĚKDO – JE – NĚKDE, tj. “Karel byl v náročné práci”. Pro tuto verzi by hovořilo užití slovesa “být”, též tvar přívlastku, odpovídající 6. pádu, proti ale hovoří absence předložky “v” a tvar substantiva “práce”, který v 6. pádu není.

K9) *...ale byl jen jeden žák, ...*

Tato konstrukce implikuje BÝT I. – “existovat v čase, prostoru, 'absolutně' trvat”. Proti této konstrukci hovoří pouze fakt, že onen žák neexistoval 'absolutně', ale byl žákem Pedra Ponce de Leon, takže by bylo vhodné spíše použít konstrukci NĚKDO - MÁ - NĚKOHO (“Ponce de Leon měl jen jednoho žáka”), zde by ovšem byl opět potřeba tvar 4. pádu předmětu slovesa a na něm závislého přívlastku.

K10) *...ale samozřejmě ještě nebyli soud rozvod.*

Tato věta není úplně jasná. Je možné, že se zde vzorec BÝT VIII. NĚKDO - JE - NĚCO zaměnil pouze s tvarem opisného pasiva “být + participium” – “ještě nebyli rozvedeni”, za možnou bych ale považovala i záměnu s NĚKDO - MÁ - NĚCO (MÍT XII. “účastnit se něj. akce, činnosti, pořádat” – “...ještě neměli rozvod”. Roli tam hraje také slovo “soud” – autor mohl mít na mysli např. “ještě nebyli soudem rozvedeni” apod.

K11) - *Tvář je špinavá a tmavá plet', které má vyraška.*

Zde je možná záměna s NĚKDO - MÁ - NĚCO – “Tvář má špinavou a tmavou plet’”.

KOMPLIKOVANĚJŠÍ PŘÍPADY "BEZPŘÍSLOVEČNÉHO" BÝT

V textech neslyšících se vyskytovaly i komplikovanější konstrukce, které ztěžovaly rozhodnutí, zdali má být použito “mít” či “být”, jaké členy byly vynechány apod.

(7) - *Můj život je krásně i hodně přátelu.* Tato věta naznačuje BÝT VIII. – “rovnat se, jevit se identický, ekvivalentní, mít platnost někoho / něčeho”, kdy je podmět “život” roven výrazu “hodně”. V této větě je sloveso “mít” vynecháno.

ZÁMĚNA MÍT, BÝT A DALŠÍCH SLOVES

V textech neslyšících se rovněž vyskytovaly konstrukce, které zaměňovaly „mít“ a „být“ s dalšími slovesy. Těchto záměn jsem objevila jen několik, zde jsou:

ZÁMĚNA MÍT X DÁT

(1) - V červenci jsem pomáhala rodičům, protože rodiče měli přednost práce (zaměstnání) kvůli vydělávání peníze.

ZÁMĚNA MÍT A PLNOVÝZNAMOVÉHO SLOVESA

(11) - Měli jsme různé hry. (=Hráli jsme)

ZÁMĚNA DĚLAT X BÝT

(1) - (...) ale někdy rodiče dělají liní, dělají přednost na sebe.

(5) - Proč jste dělali jako šnek?

ZÁMĚNA MÍT X DĚLAT

(1) - Tatínek si neměl na starosti: "Neboj!" (1)

PŘEBYTEČNÉ A CHYBĚJÍCÍ PLNOVÝZNAMOVÉ ČI SPONOVÉ “BÝT” ČI “MÍT”

Plnovýznamové a sponové "být" nemuselo figurovat jen v záměnách či při absenci spony. Mohlo také přebývat, ten samý jev bylo možné pozorovat i u slovesa "mít". V textech jsem objevila tyto případy:

CHYBĚJÍCÍ MÍT

(6) - *Speciální základní škola prodlouženou školní docházkou*, tzn. základní školu docházejí žáci 10 let, do střední odborná učiliště 4 let, do střední školy 5 let.

(13) (V osnově vyprávění) Kamarád zemřel. *Kamarádka smutek*.

PŘEBYTEČNÉ BÝT

- (1) (...) že společnost je záporný vztah, protože *je není* moc typ o chování, vztazech.
- (2) Můj nápad byl, aby sama mohla přiznat vychovatelce, *je* skutečnost, že jsem nic vychovatelce neukradla.
- (8) Samozřejmě, nemůžeme *být* stále bojovat, abychom žili lepší podmínku jako slyšící.

PŘEBYTEČNÉ MÍT

- (16) - Také je důležité, když dítě nosí sluchadlo, rodiče o ně dobře stárá mluvit, odezírat navzájem, aby dospělý mohl *mít* zvolit možnost v budoucnosti.
- (11) - Chodila jsem do základní školy pro sluchově postižené v Ivančicích u Brna a tam jsem *měla* používanou orální metodu.

VĚTY S NEJASNÝM VÝZNAMEM UŽÍVAJÍCÍ MÍT X BÝT

V textech se též objevovaly věty, které užívaly "mít" a "být", ale nebyl jasný jejich význam, tudíž bylo velmi obtížné posoudit, kde neslyšící udělali chybu, zdali ve větě nechybí nějaký člen, natož zdali nedošlo k záměně "mít" a "být".

- (16) - Znakový jazyk pro sluchově postižené je moc plnohodnotný význam.
- (3) - (Specifické vzdělávání) Nebylo to špatný smysl.
- (4) - Kompenzační pomůcky mají hodně vhodné věci pro neslyšící.

SHRNUTÍ A ZÁVĚR PASÁŽE "MÍT" X "BÝT"

Dle mého názoru neslyšící obě slovesa zaměňují, a to zejména v situacích, kdy jde o nějaké místní určení. V těchto situacích přednostně užívají sloveso "mít".

“Mít” za “být”

Užití slovesa “mít” ve konstrukcích pracujících s místním určením bylo nejvýraznější u příkladů oddílu I. a II. Tyto příklady jsem zařadila do skupiny, kterou jsem nazvala “existenční mít”.

V těchto konstrukcích byly nejpodstatnějšími explicitními větnými vzorci tyto:

NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE a NĚCO - JE - NĚKDE

tyto konstrukce se navíc mísily s

NĚKDO - MÁ - NĚCO a s MÍT XXIII. - "s významem 'být, existovat'".

Všechny tyto čtyři větné vzorce hrály roli též u vět, které poskytl kontrolní vzorek.

Všechny vzorce bylo svým způsobem možné užít, ale při jejich vytváření se objevovaly tyto nedostatky:

NĚKDO – MÁ – NĚCO – NĚKDE: “Na Hukvaldech má kostel” => “XY – má – na Hukvaldech – kostel...”. Pro vytvoření konstrukce založené na tomto vzorci ve větách chyběl podmět (sloveso "mít" se v nich jevílo jako bezpodmětové – u všech 14 příkladů oddílu “Mít existenční”), předmět slovesa "mít" se u vět pojil s 1. pádem (3 výskyty – věty 7), 13) a 14) a příslovečné určení několikrát chybělo (příklady 12), 13) a 14).

NĚKDO – MÁ – NĚCO: “V Ústí nad Labem má sociální problém...” => “Ústí nad Labem má sociální problém...” Pokud neslyšící chtěli vytvořit tuto konstrukci, docházelo k těmto problémům: Příslopečné doplnění slovesa v předložkovém 6. pádě postavili na místo podmětu v nominativu (zde, jak jsem se zmínila, se objevuje i vliv možného SVO slovosledu), sloveso “mít” by se v této konstrukci neshodovalo se svým podmětem (4 případy, tj. příklady 1), 12), 13) a 14) by v této konstrukci obsahovaly spojení “Hukvaldy má...” – plurale tantum + sloveso ve 3. os. j. č.; 2 příklady, tj. věty 2) a 9) obsahovaly spojení “ČR mají...” – podmět v jednotném čísle a sloveso v množném čísle); předmět slovesa “mít” by byl u vět 7), 13) a 14) v 1.

pádě.

MÍT XXIII. “‘mít’ ve významu ‘být, existovat’ – Pokud měli neslyšící záměr užít slovesa “mít” v tomto významu, (tj. vytvořit věty “Na Hukvaldech máme kostel”), obsahovaly věty tyto nedostatky: nevhodný tvar slovesa “mít” – 3. os. j. č. “Na Hukvaldech má...” a 3. os. mn. č. “Mají v ČR...” místo 1. os. mn. č. “Na Hukvaldech máme...”. Věty 7), 13) a 14) opět nevyhovovaly, protože obsahovaly předmět v 1. pádě.

NĚCO - JE - NĚKDE – “Na Hukvaldech má kostel...” => “Na Hukvaldech je kostel...”. Prohřeškem proti tomuto vzorci byl předpokládaný podmět této konstrukce – v jednom příkladu se na tomto místě vyskytovalo podstatné jméno ve 4. pádě (“Tak má kostel, ... *zříceninu* hradu ...”). Sloveso “být” by se neshodovalo v příkladech 1), 4) a 6) se svým podmětem (“Na Hukvaldech je kulturní památky...”). V příkladech 12), 13) a 14) by chybělo pro tuto konstrukci příslovečné doplnění slovesa (“Tak má mateřská a základní škola...”)

Dále jsem objevila konstrukce, spřízněné s “mít existenčním”. Tyto věty se nacházejí v oddílu III, v pasáži “Možné ‘existenční’ mít”. U těchto vět nebylo jisté, zdali autor skutečně chtěl užít vzorce NĚKDO – MÁ – NĚCO – NĚKDE, obsahujícího příslovečného určení místa. U všech výsledných konstrukcí se tato možnost vyskytovala (...na kopci jsou tak bláta a mělo málo sněhu. – Kopec měl na sobě málo sněhu., “...ale lepší v dětství, protože žádné problémy neměly...” – v dětství jsem žádné problémy neměla” “...na hory, kde měla jsem na lyžařský kurz” – na horách jsem měla lyžařský kurz). Toto příslovečné určení se ovšem vyskytovalo v předcházejících větě souřadné či v předcházející větě hlavní a vzhledem k nejasným vztahům mezi jednotlivými slovy nebylo zřejmé, zdali se výsledné konstrukce k onomu příslovečnému určení vztahovaly. U všech třech výsledných konstrukcí hrál roli gramatický větný vzorec BÝT III. – NĚKDO / NĚCO – JE – NĚKDE. (“...na kopci ... bylo málo sněhu.; “... v dětství ... žádné problémy nebyly...”; “...byla jsem na lyžařském kurzu”.)

Struktury založené na výše zmíněných větných vzorcích byly v závislosti na možnostech té které konstrukce ovlivňovány ještě dalšími vzorci. V případě věty “Na

kopci jsou tak bláta a mělo málo sněhu” šlo ještě o vzorec BÝT V. - NĚČEHO – JE - NĚJ. MNOŽSTVÍ. (...a bylo málo sněhu.) V případě věty “...ale lepší v dětství, protože žádné problémy neměly...” mohlo jít o vlivy konstrukce NĚKDO – MÁ – NĚCO (...protože jsem žádné problémy neměla”) nebo BÝT I. – NĚKDO / NĚCO – JE - “existovat v čase, prostoru, ‘absolutně’ trvat” (“...protože žádné problémy nebyly...”).

Větu “...kde měla jsem na lyžařský kurz” ovlivnila též vazba “mít na něco” (“měla jsem na lyžařský kurz”).

Věty z oddílu IV. “Měla jsem trochu v šoku” a “V Zákonu o znakové řeči má právo: používání ZJ při výuce; používání ZJ při vzdělávání...” jsem zařadila do kapitoly nazvané “Vzdáleně ‘existenční mít’”, protože byly spřízněné s vzorcem NĚKDO – MÁ – NĚCO – NĚKDE okrajově, jen přítomností příslovečného určení místa.

Obě věty vykazovaly vliv vzorce NĚKDO – MÁ – NĚCO (“Měla jsem šok” a “XY má právo”). Dalším společným rysem byl vzorec BÝT III. – NĚKDO / NĚCO – JE – NĚKDE (“Byla jsem v šoku” a “V zákonu o znakové řeči je právo...”).

Větu “V zákonu o znakové řeči má právo: používání ZJ při výuce; používání ZJ při vzdělávání...” ovlivňovaly patrně také vazby “mít + přičestí trpné” (“V Zákonu o znakové řeči máme zakotveno právo...”) či “být + přičestí trpné”, tj. opisné pasivum (“V Zákonu o znakové řeči je zakotveno právo...”).

V oddílu IV. se objevovaly tyto potíže: sloveso “mít” vyžaduje vždy předmět ve 4. pádě, ovšem ve výsledné větě byla použita neexistující vazba “mít + někde (se 6. pádem)”. Ve větě “V Zákonu o znakové řeči má právo...” se opět vyskytuje “mít” bez podmětu, pokud měl autor na mysli “mít ve významu ‘být, existovat’”, užil nevhodný tvar slovesa “mít” (3. os. sg. “má” x 1. os. pl. “máme”), pakli měl autor na mysli vazby “mít” či “být” + participium, pak toto participium vynechal; největším problémem zde byla ale neznalost přesného významu slova “právo”, což pak ovlivnilo celou strukturu.

Věty oddílu V. “Úkol měl:”, “Slyšící v dnešní době měli rádi, protože už spolupracuje s Neslyšící.” ani věta kontrolního vzorku “...že Adélka má nahá.” neměly žádný

vztah k jakémukoliv místnímu určení.

Výsledná konstrukce “Úkol měl” mísila vzorce NĚKDO – MÁ – NĚCO (“Měla jsem úkol”) s vyjádřením frazémové povahy “měla jsem za úkol”, plnovýznamovým BÝT I. “existovat v čase, prostoru, ‘absolutně’ trvat” (“Úkol byl”), možný je i vliv formálně podobného “Úkol zněl:”.

Ve výpovědním spojení “Slyšící v dnešní době měli rádi, protože ...” se mísí vazby “mít rád + předmětné doplnění” a “být rád + doplnění vedlejší větou”.

Věta “...že Adélka má nahá” obsahuje neexistující spojení “mít + adjektivum”. Vzorec slovesa “být”, který tuto strukturu ovlivnil, byl BÝT IX. - NĚKDO / NĚCO – JE – NĚJAKÝ.

“Být” za “mít”

Proti Bickertonově verzi, že užití slovesa "mít" se týká pouze ekvivalentů "there is" hovoří fakt, že k záměně docházelo také ve tvarech opisného pasiva nebo ve vazbách "mít rád" a "být rád".

Dále proti hovoří fakt, že neslyšící neužívali v místních konstrukcích jen "mít" (přesněji: Bickerton i Fischerová hovoří o užívání "get, have", Bickerton 1981, s. 66-67, Fischerová 1978, s. 319), konstrukce s "místním" významem mohly obsahovat také sloveso "být". Zde přecházíme k záměně “být” za “mít”.

“Být” ve větách obsahujících místní určení

První kategorií, kterou jsem vytrídila v konstrukcích, které zaměňovaly “být” za “mít”, byly věty obsahující místní určení. Tyto věty jsem zařadila do oddílu I. Věty “Ústí nad Labem ... je velký chemický průmysl” a věta z kontrolního vzorku “...menší města jsou jen jeden organizace” jsou ekvivalentem vět typu “Na Hukvaldech má kostel...”. Výsledná konstrukce je v tomto případě založena na BÝT VIII. – NĚKDO / NĚCO - JE - NĚCO. V této struktuře byly pak vysledovatelné vlivy již známých vzorců NĚKDO - MÁ - NĚCO - NĚKDE, NĚCO - JE - NĚKDE, NĚKDO - MÁ - NĚCO i MÍT XXIII. – “mít ve významu ‘být, existovat’”.

Další větou zařazenou do této kategorie byla věta “Bunda v kapse byla sladké

cukroví”, "...tak máte být s sebou dobrý autoatlas" a "byli jsme za sebou", opět mísí NĚKDO – MÁ – NĚCO – NĚKDE ("Bunda v kapse měla sladké cukroví", "...tak máte mít s sebou dobrý autoatlas", "...měli jsme to za sebou"), NĚKDO / NĚCO – JE – NĚKDE ("V kapse bundy bylo sladké cukroví", "*autoatlas má být s vámi", "bylo to za námi".)

V oddílu II mám zařazený věty "Potom pán byl šok" a "Dívka byla šok", ekvivalenty věty "Trochu jsem měla v šoku" z oddílu "Mít' za 'být'". Zde se mísily vzorce NĚKDO – JE – NĚKDE ("Potom pán byl v šoku") a NĚKDO – MÁ – NĚCO ("Potom pán měl šok").

V oddílech I. i II. se opět se objevuje problém předložkový 6. pád versus podmět v 1. pádě ("Ústí nad Labem je jeden z největších chemických průmyslů" x "V Ústí nad Labem je jeden z největších chemických průmyslů."). U věty "Bunda v kapse byla sladké cukroví" se objevil problém shody slovesa (pokud chtěla autorka užít slovesa "být", a tedy věty "V kapse bundy bylo sladké cukroví", bylo by nutné, aby se toto sloveso shodovalo s podmětem "cukroví"), objevily se též specifické problémy (neexistující vazba "být s sebou", odlišný význam vazby "byli jsme za sebou" oproti vhodné "bylo to za námi" či "měli jsme to za sebou", ekvivalentní "mít šok" x "být v šoku"). Do výsledné konstrukce se také promítaly členy, které nebyly obligatorní součástí větného vzorce ("Bunda v kapse měla sladké cukroví" x "V kapse bundy bylo sladké cukroví"), popř. slohotvorné faktory (na konstrukci "máte být s sebou dobrý autoatlas" mělo patrně vliv to, že autor nechtěl dvakrát za sebou užít slovesa "mít").

"Mít" a "být" se zaměňovalo též ve vazbách, kde o vyjádření existence či místní určení nešlo vůbec (věty typu "Byla jsem krásný zážitek"). Tyto věty jsem zařadila do oddílu III "Být" za "mít" v bezpřísllovečných vazbách. V těchto větách vítězilo sloveso "být". Docházelo v nich záměně vzorců NĚKDO / NĚCO - JE – NĚKDO / NĚCO (což byl výsledný vzorec) a NĚKDO / NĚCO - MÁ - NĚCO, též se objevil vliv NĚKDO / NĚCO - JE – NĚJAKÝ ("Bunda je trochu jinak barva" – Bunda má trochu jinou barvu", "Bunda je trochu jinak barevná"; "Neslyšící je nejhorší život" – "Život neslyšícího je nejhorší".)

V některých případech měly výsledné konstrukce svá specifika. Nacházela jsem v nich vlivy ustálených vazeb (převážně dalších vazeb s "být", např. u výsledného "byla jsem infarkt" nemělo vliv jen "měla jsem infarkt", ale také vazba "byla jsem na infarkt", v "chtěla jsem to být dovolenou" se objevuje nejen "mít dovolenou", ale také "být na dovolené") a členů, které nejsou součástí gramatického větného vzorce (Bunda je trochu jinak barva - zde jsem musela interpretovat slovo "jinak" buďto jako správné, pak ale věta musela znít "Bunda je trochu jinak barevná", nebo jako chybné a nahradit ho přídavným jménem, pak věta zněla "Bunda měla trochu jinou barvu" či "Bunda byla trochu jiné barvy"; ve větě "My neslyšící jsme druhým nejhorší handicap" jsem přihlížela též k přívlastkům, z nichž každý byl v jiném pádě a tudíž naznačoval ve výsledku jiný pád slova "handicap" a tím pádem jinou možnou strukturu.)

Obtížně interpretovatelné věty

Dále jsem objevila velké množství vět, které ukazovaly na záměnu "mít" a "být", ale bylo velmi obtížné rozebrat vazby mezi jednotlivými větnými členy, určit, co chybí apod., popř. byly tyto věty naprosto nesrozumitelné.

Absence a adice "být" i "mít"

Výsledky také upozorňují na fakt, že v textech neslyšících nemusí slovesa "mít" a "být" jen zaměňována, mohou i přebývat, a chybět nemusí jen spona, ale také sloveso "být" jakožto pomocné sloveso minulého či budoucího času.

Záměna dalších sloves

Záměna se též netýká jen sloves "mít" a "být", ale také dalších sloves (byť v mnohem menší míře nežli sloves "mít" a "být").

Za podstatný považuji také fakt, že záměna "mít" a "být" není v textech neslyšících nijak frekventovaným jevem - v celkovém počtu 100 prozkoumaných prací jsem objevila pouze 43 konstrukcí, které evidentně mísily "být" a "mít".

Závěrem bych k této části práce konstatovala, že k záměně "mít" a "být" dochází, sloveso "mít" dokonce lehce převažuje, a objevuje se zejména ve větách,

vyjadřujících “existenci” či “místní určení”, což by souhlasilo s tvrzeními Bickertona a Fischerové. (Bickerton 1981, s. 66-67, Fischerová 1978, s. 319)

Záměny "mít" a "být" se týká též test, jehož výsledky tvoří poslední část mé práce.

ZÁVĚR PRÁCE CELKOVĚ

Z této práce vyplývá závěr, že určité rysy kreolů v textech neslyšících najít můžeme.

a) Bylo by ovšem vhodné jednotlivým rysům kreolů věnovat samostatnou práci (negace, otázka, trpný rod v psaných textech neslyšících atd.). Např. u trpného rodu jsem posuzovala pouze jeho přítomnost / nepřítomnost v textech a ostatní zjištění (nahrazování trpného rodu činným, chyby v tvorbě tvarů apod.) jsou spíše na úrovni "přípodotků" k tématu, bylo by zapotřebí zpracovat tento i další jevy komplexně.

b) Bylo by zapotřebí vytvořit teoretický rámec pro zkoumání záměny sloves "mít" a "být". Jak jsem již řekla, neexistuje samostatná studie, která by srovnávala tato slovesa, a dosavadní údaje týkající se zaměnitelnosti obou sloves mi nedávaly vodítko v tom nejdůležitějším - kde my mluvčí českého jazyka považujeme konstrukce obou sloves za zaměnitelné a především, které konstrukce bychom v žádném případě *nezaměnili*. Tato budoucí studie by mohla vznikat již s přihlédnutím k záměnám, které nacházíme v textech neslyšících. Bylo by potřeba zpracovat např. předpoklady transformace těchto vět (obě slovesa jsou významově tak široká, že, jak jsem již uvedla, je možné za určitých okolností větu s jedním slovesem převést do věty se slovesem opačným, tak by bylo potřeba definovat, co je ještě transformace a co již příliš vzdálený opis), velice by mě zajímaly také podmínky distribuce MÍT XXIII. "s významem 'být, existovat'", které, jak se mi zdálo, lze vložit na místo mnohých "být".

c) Tuto práci by bylo určitě vhodné rozšířit o detailnější rozbor jednotlivých studií, ke kterým odkazuji v pasáži "Mít a být - samostatné monografie a články"

d) V této práci určitě chybí rozbor učebnic neslyšících, přestože pro neslyšící neexistuje doposud žádná řada učebnic českého jazyka, která by byla ucelená. Tyto učebnice byly jistě již mnohokrát probádány v různých seminárních pracích studentů oboru ČNES, ale považovala bych za vhodné z nich "vydestilovat", jak vlastně jsou obě slovesa neslyšícím studentům prezentována a co o jejich užití vědí či nevědí.

e) Vzhledem k tomu, že, jak jsem již řekla, záměna sloves "mít" a "být" není v textech neslyšících příliš frekventovaná, bylo by žádoucí projít více textů neslyšících a zaměřit se výhradně na záměnu těchto dvou sloves, a potvrdit tak či vyvrátit závěry moje (týkající se užití "mít" v souvislosti s místním určením apod.)

f) Nalezené struktury by vyžadovaly hlubší analýzu jevů, které se objevovaly jako faktory ovlivňující záměnu (podmět u slovesa 'mít', vyjadřování / nevyjadřování podmětu, nutný předmět u slovesa "mít" versus absence předmětu u struktur plnovýznamového BÝT I., předložkový versus prostý pád, shoda, spojení obou sloves s 1. a 4. pádem - na toto téma jsem předběžně zpracovala malý test, slovosled - SVO versus volný slovosled v češtině atd.)

g) Pro objasnění vlivu českého znakového jazyka na záměnu "mít" a "být" by bylo vhodné zjistit, jak se obě slovesa a věty je obsahující ukazují ve znakovém jazyce.

Domnívám se, že záměna "mít" a "být" bude podnětným tématem pro další zkoumání.

VÝSLEDKY TESTOVÁNÍ „MÍT“ X „BÝT“

Test, který byl prováděn, je v souladu s hlavním zaměřením této práce věnován slovesům „mít“ a „být“.

Nasnadě se zdála být možnost testovat neslyšící pomocí úloh, v nichž by se tato dvě slovesa pouze doplňovala. Vzhledem k tomu, že by test nebyl dostatečně validní (respondenti by vybírali pouze ze dvou možností, což by zakládalo 50% pravděpodobnost, že napíše správnou odpověď), byla použita forma testu, kterou užili při svém testování neslyšících Quigley, Power a Wilburová. Závěry tohoto testování byly vydány jako kniha *Syntactic Structures in the Language of Deaf Children* (1976); o postupy popsane v této knize se výsledný test této diplomové práce opírá.

Původní testování Quigleyho a kol. bylo prováděno na 450 neslyšících studentech ve věku od 10 do 18 let a 60 slyšících dětech ve věku od 8 do 10 let. Jejich testování obsahovalo 22 subtestů, jeden z těchto subtestů se zaměřoval na záměnu sloves „být“ a „mít“. Počet testovaných položek závisel na tématech jednotlivých subtestů; test záměny „být“ a „mít“ obsahoval 8 položek.

Forma testu, kterou použili Quigley a kol., užívá jako testových položek vět získaných na základě předchozí excerpce psaných textů neslyšících, ve kterých neslyšící ve slovesech „být“ a „mít“ chybovali, a vět, v nichž je užití těchto sloves správné. Respondenti měli v testu sami rozhodnout, zdali je předložená věta správně, a pokud byla chybně, měli napsat její správné znění. Tohoto postupu jsem se přidržela i v této práci.

Položky v testu této diplomové práce, v nichž bylo užití „být“ a „mít“ problematické, byly čerpány z výsledků excerpce textů neslyšících studentů, tyto výsledky jsou zachyceny a podrobněji rozebrány v předchozím oddíle této práce.

Test se dělí do několika oddílů.

„Být“ jako pomocné sloveso.

I. a) „Být“ jako pomocné sloveso v minulém čase

V tomto oddíle jsou zařazeny 4 věty. V nich se vyskytuje plnovýznamové sloveso v minulém čase, je zde tedy na místě užití slovesa „být“ jako slovesa pomocného. Ve dvou větách je tohoto slovesa užito správně 11) *Já jsem seděl u stolu.* 19) *Ty jsi psal dopis.*, ve dvou větách je sloveso „být“ nahrazeno slovesem „mít“ 4) *Já mám šel do obchodu.* 14) *Ty máš koupil hračku.* Chybné věty tohoto oddílu jsou jediné, které byly vytvořeny pouze pro účely tohoto testování, a neopírají se o žádný výskyt v textech neslyšících. Jejich účelem je potvrdit závěr předchozího oddílu této práce, tj. že neslyšící na místě pomocného „být“ v tomto případě slovesa „mít“ neužívají.

I. b) Být jako pomocné sloveso v trpném rodě.

Tato část obsahuje opět 4 položky, 2 správné - 24) *Místo je už obsazeno.* 6) *Stůl pro hosty je připraven.* a 2 chybné, opírající se o předchozí excerpce - 15) *Moji rodiče měli méně informováni nežli ostatní.* 26) *Jak vypadá můj byt? **Můj byt má rozdělen na kuchyň, koupelnu, ložnici a obývací pokoj.***

„Být“ a „mít“ plnovýznamové a sponové

Tato pasáž obsahuje celkem 19 položek. Dělí se na dvě části. První část se vychází z konstrukcí, v nichž neslyšící ve výsledku užili slovesa „mít“, přičemž se tyto konstrukce mísily se strukturami slovesa „být“, druhá část vychází z konstrukcí, které užily slovesa „být“, zřetelně se mísícími se strukturami slovesa „mít“. Slovesu mít věnováno 10 položek, 6 chybných a 4 správné, slovesu „být“ 9 položek – 6 chybných a 3 správné.

II. „Mít“ za „být“

II. a) „Existenční“ mít – struktury takto označené v předchozím oddíle práce prověřují testové otázky 20) *Bydlím ve vesnici, která se jmenuje Lhota. **Ve vesnici má pošta, samoobsluha a drogerie.*** (chybná) a 3) *U vesnice je benzinová pumpa.* (správná).

II. b) „Mít“ za plnovýznamové „být“ (BÝT I s významem „existovat v čase, prostoru,

„absolutně“ trvat) – těmto strukturám jsou věnovány 2 chybné příklady - 7) *Jak se cítím v dospělosti? Raději bych byla dítětem, protože žádné problémy neměly a mohla jsem si pořád hrát.* 25) *Dostala jsem od učitelky úkol. Úkol měl: Napiš na tabuli vyjmenovaná slova po Z.* Příslušná správná testovací položka zní: 16) *Někdo mě zamkl ve sklepě. Musel jsem vylézt oknem, jiná možnost nebyla.*

II. c) Dále následují věty, které byly v předchozím oddíle zařazeny do kategorie, související s možným „existenčním“ „mít“, nicméně měly svá specifika.

Jde o položky 2) *Jana měla v šoku.* (chybná) a 21) *Jana byla v bezvědomí.* (správná). (Zde šlo o mísení významu BÝT VI. „nacházet se v něj. stavu, podobě, poloze apod.“ a MÍT VII. „být nositelem něj. fyzického či psychického stavu“ – viz předchozí oddíl této práce.)

II. d) Poslední položka byla rovněž zařazena do „spřízněných“ s „existenčním mít“, do této struktury se ovšem mísila vazba „mít na něco“ (viz předchozí oddíl). Jedná se o položku 17) *Jana měla na lyžařském kurzu.* – tvar slov „lyžařský kurz“ byl ovšem v souladu s cílem tohoto testování pozměněn tak, aby výsledná struktura ukazovala na vzorec s „být“, v němž bylo „být“ nahrazeno slovesem „mít“.

II. e) K položce „mít“ za „být“ ještě řadím 2 položky, ověřující záměnu spojení „mít rád“ x „být rád“ – 10) *Měli jsme rádi, že teta už odjela.* (chybná); 22) *Byli jsme rádi, že už přestalo pršet.* (správná).

III. „Být“ za „mít“

V této části testu je zařazena položka, jejíž konstrukce byla zařazena v předchozím oddíle do kategorie příbuzné s „mít existenčním“, neboť tvořila její protipól, užívající „být“.

III. a) Jde o položku 13) *Ústí nad Labem je velký chemický průmysl.* (chybná). Její protějšek s „mít“ tvoří položka 11) *Česká republika má 11 milionů obyvatel.* (správná). Dále je zde další věta, příbuzná „existenčnímu mít“ – 1) *Bunda v kapse byla bonbóny.*

III. b) Další struktury pocházejí z oddílu „Být“ za „mít“ v bezpřísllovečných

vazbách“: 5) *Neslyšící je nejhorší život.* 9) *Jana byla krásný zážitek.* 18) *Jana je špatný vztah ke psům.* (chybné); 23) *Petr má pravdu.* 12) *Dědeček měl infarkt.* (správné). Do této pasáže jsem zařadila také větu 27) *Bunda je trochu jinak barva.* (chybná).

Obecné poznámky

Test je primárně zaměřen na prosté ověření přijatelnosti konstrukcí mísících „mít“ a „být“ a schopnosti neslyšících rozeznat správné věty, není věnován „existenčnímu mít“ apod., tyto kategorie vzešly z třídění excerpovaných konstrukcí a bylo by zapotřebí jejich hlubšího zkoumání.

Věty v testu se opírají o konstrukce užívané v textech neslyšících. Z tohoto důvodu se v testu vyskytuje např. chybná konstrukce *Měli jsme rádi, že teta už odjela.*, k níž byl vytvořen správný ekvivalent *Byli jsme rádi, že už přestalo pršet.*, ale nikoliv věty typu *Maminka je ráda křečky.* x *Maminka má ráda křečky.*, neboť v excerpovaných textech se ve spojení „mít rád“ versus „být rád“ vyskytla záměna „mít“ za „být“, a nikoliv „být“ za „mít“. Podobně bylo postupováno u dalších testových položek.

Zdrojové věty jsem upravovala pro potřeby testování tak, aby nebyly příliš dlouhé, aby neobsahovaly další chyby nesouvisející se záměnou „mít“ a „být“, a také tak, aby bylo možné tyto věty změnit na správné prostým dosazením jednoho slovesa za druhé (tj. např. v excerpovaných textech se v konstrukcích založených na vzorci NĚKDO – MÁ – NĚCO – NĚKDE na místě předmětu slovesa „mít“ vyskytovala substantiva „kostel“, „centrum“, „dům“, totožná v 1. i 4. pádě, která mohla ukazovat na užití obou sloves („Tak má kostel, informační centrum, rodný dům Leoše Janáčka...“), použila jsem proto v testové položce substantiv vzoru „žena“, který tyto pády rozlišuje („Ve vesnici má pošta, samoobsluha a drogerie“). U některých položek se měli studenti zaměřit pouze na části, označené kurzívou (v předchozí pasáži byly tyto části vět navíc vyznačeny, v testu byly pouze v kurzívě.), zbývající části položky měly za úkol uvést tyto pasáže do souvislosti a jejich správnost respondenti posuzovat neměli.

Testové položky bylo možné změnit několika způsoby. Této možnosti jsem nebránila, respondentům nebylo sděleno, že test je zaměřen na záměnu „mít“ za „být“ – buďto

mohli v chybných větách pouze zaměnit „mít“ za „být“, nebo změnit tvary slov ve větě tak, aby bylo zachováno stávající sloveso (tj. ve větě *Ve vesnici má pošta, samoobsluha a drogerie*. bylo možné zaměnit „mít“ za „být“, další přípustnou možností bylo přeformulování věty na „Ve vesnici máme poшту, samoobsluhu a drogerii“, „Vesnice má poшту, samoobsluhu a drogerii“; u věty „Jana měla v šoku“ byla stejně přípustnou možností věta „Jana byla v šoku“ jako „Jana měla šok“.)

V záhlaví testu jsem nechala respondenty vyplnit informace o jejich věku, sluchové ztrátě, o tom, zda jsou jejich rodiče slyšící / neslyšící apod. Tato data sloužila pouze pro moji soukromou orientaci (např. pakliže jsem uviděla test, kde respondent okamžitě odhalil možnost záměny „mít“ a „být“ a perfektně doplňoval, mohla jsem si ověřit svůj předpoklad, že půjde např. o lehce nedoslýchavého, který absolvoval ZŠ pro slyšící apod.).

Testování se účastnili studenti Střední zdravotnické školy pro sluchově postižené v Praze-Radlicích, studenti Střední pedagogické školy pro sluchově postižené v Hradci Králové, Odborného učiliště pro sluchově postižené v Hradci Králové a studenti Střední školy pro sluchově postižené v Brně. Vzhledem k tomu, že texty, z nichž jsem excerpovala, pocházely od studentů 5. ročníků, bylo by vhodné, abych testovala pouze studenty tohoto ročníku, to ovšem nebylo možné v době tvorby této diplomové práce a mého testování, tj. v červnu 2009, kdy tyto ročníky právě opustily školu. Proto jsem testovala i studenty ročníků nižších. Konkrétně tedy bylo mými respondenty 9 studentů 5. ročníku, 2 studenti 4. ročníku, 16 studentů 3. ročníku, 10 studentů 2. ročníku a 14 studentů 1. ročníku těchto středních škol, celkově se testování zúčastnilo 53 osob.

Při vyhodnocování testů jsem řešila další terminologický problém – respondenti při opravách položek mnohdy zachovávali navržený vzorec slovesa (i chybný), ale prováděli ve větě jiné úpravy. Pokud neměnili slovesný vzorec, hovořím o tom, že byla zachována „struktura“.

TEST “MÍT” X “BÝT”

Pohlaví: muž - žena

Věk:

Stupeň sluchové ztráty: lehce nedoslýchavý - středně nedoslýchavý – středně těžce nedoslýchavý – těžce nedoslýchavý - neslyšící

Rodiče: slyšící - neslyšící

Základní škola: pro slyšící - pro neslyšící

Rozhodněte, zdali jsou následující věty správně. Pokud si myslíte, že je věta špatně, opravte ji. U příkladů číslo 7, 16, 20, 25 a 26 opravujte ve větách pouze části, které jsou kurzívou.

1) Bunda v kapse byla bonbóny.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

2) Jana měla v šoku.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

3) U vesnice je benzinová pumpa.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

4) Já mám šel do obchodu.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

5) Neslyšící je nejhorší život.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

6) Stůl pro hosty je připraven.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

7) Jak se cítím v dospělosti? Raději bych byla dítětem, *protože žádné problémy neměly* a mohla jsem si pořád hrát.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

8) Česká republika má 11 milionů obyvatel.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

9) Jana byla krásný zážitek.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

10) Měli jsme rádi, že teta už odjela.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

11) Já jsem seděl u stolu.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

12) Dědeček měl infarkt.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

13) Ústí nad Labem je velký chemický průmysl.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

14) Ty máš koupil hračku.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

15) Moji rodiče měli méně informování nežli ostatní.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

16) Někdo mě zamkl ve sklepě. Musel jsem vylézt oknem, *jiná možnost nebyla*.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

17) Jana měla na lyžařském kurzu.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

18) Jana je špatný vztah ke psům.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

19) Ty jsi psal dopis.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

20) Bydlím ve vesnici, která se jmenuje Lhota. *Ve vesnici má pošta, samoobsluha a drogerie.*

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

21) Jana byla v bezvědomí.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

22) Byli jsme rádi, že už přestalo pršet.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

23) Petr má pravdu.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

24) Místo je už obsazeno.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

25) Dostala jsem od učitelky úkol. *Úkol měl:* Napiš na tabuli vyjmenovaná slova po Z.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

26) Jak vypadá můj byt? *Můj byt má rozdělen na kuchyň, koupelnu, ložnici a obývací pokoj.*

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

27) Bunda je trochu jinak barva.

a) Správně.

b) Špatně. Oprava:

VÝSLEDKY TESTU

I. a) „Být“ jako pomocné sloveso v minulém čase

11) Já jsem seděl u stolu.

Tuto větu označilo za správnou 34 respondentů. Slovesem „mít“ nenahradil sloveso „být“ žádný respondent. Neslyšící, kteří označili tuto větu za chybnou, ji opravovali dalšími možnými správnými způsoby: *Seděl jsem u stolu* (8x), *Já seděl u stolu* (1x); jeden student změnil čas slovesa na: *Já sedím u stolu*. Další opravy se týkaly věcného obsahu věty: *Já jsem seděl na židli* (2x), *Já jsem seděl na lavici* (1x). Další opravy obsahovaly chyby v pravopise: *Setel jsem u stolu* (1x), *Já jsem sedém u stolu* (1x), *Já seděl u stole* (1x).

19) Ty jsi psal dopis.

Tuto větu označilo za správnou 39 respondentů. Slovesem „mít“ nebylo sloveso „být“ nahrazeno v žádném případě. 3x byla věta změněna dalším možným správným způsobem: *Psal jsi dopis*. Ve 3 případech neslyšící změnili oznamovací větu na otázku: *Psal jsi dopis?*, 1x na: *Ty jsi psal dopis?* 2x bylo v opravě přidáno zájmeno, vyjadřující adresáta: *Ty jsi mi psal dopis*. Další opravy měnily vid slovesa a zároveň měnily oznamovací větu na otázku: *Ty jsi napsal dopis?* (1x), měnily oznamovací větu na otázku s nevhodným slovosledem: *Jsi psal dopis?* (1x), měnily chybně kategorii čísla u participia činného: *Ty jsi napsali dopis* (1x), měnily participium činné za infinitiv, přičemž infinitiv obsahoval chybu v diakritice: *Ty jsi psat dopis*. (1x), poslední dva respondenti vytvořili věty *Jsi psal na dopisu* (1x) a *Napsal ses na dopisu* (1x).

4) Já mám šel do obchodu.

Tuto větu označil za správnou 1 respondent. 22 respondentů opravilo sloveso „mít“ na „být“ a vytvořilo větu v minulém čase: *Já jsem šel do obchodu*. 5x se objevila další možná správná verze *Šel jsem do obchodu*, 5x se objevila možnost: *Já šel do obchodu*. Správné verze variovaly v souvislosti s tím, že respondenty byly ženy: *Já jsem šla do obchodu* (2x), *Šla jsem do obchodu* (1x). Neslyšící také měnili čas slovesa „jít“: *Já jdu do obchodu* (1x), *Já půjdu do obchodu* (2x) či osobu: *Šel do obchodu*

(1x), též slovesný způsob: *Já bych šel do obchodu* (1x). Také vynechávali zájmeno: *Jsem šel do obchodu* (1x), *Sem šel do obchodu* (1x). 1x na místě „mít“ použili slovo „už“: *Já už šel do obchodu*, 1x použili slova „už“ a změnili čas slovesa: *Já už jdu do obchodu*, 1x přidali zájmeno „sám“: *Já jsem šel sám do obchodu*.

Sloveso „mít“ zachovalo ve větách pouze 5 respondentů. Toto sloveso použili jako sloveso modální a sloveso „jít“ dali do infinitivu: *Já mám jít do obchodu* (3x), *Mám jít do obchodu* (1x), jeden respondent zachoval i naznačený minulý čas: *Měl jsem jít do obchodu* (1x).

14) Ty máš koupil hračku.

Tuto větu označili za správnou 2 respondenti. 17 respondentů použilo místo slovesa „mít“ pomocného slovesa „být“: *Ty jsi koupil hračku*, 6 studentů užilo větu: *Koupil jsi hračku.*, 1 neslyšící vynechal zájmeno: *Jsi koupil hračku*. 2 studenti použili slova hračka v množném čísle: *Ty jsi koupil hračky*, 3 respondenti začlenili do vět osobní zájmeno „já“: *Ty jsi mi koupil hračku* (2x), jednou užili toto zájmeno v nevhodném tvaru: *Ty jsi mě koupil hračku*. 1 respondent přidal slovu „hračka“ přívlastek: *Ty jsi koupil novou hračku.*, 1 respondent přidal zájmeno „něco“: *Ty jsi koupil něco hračku*. 2 respondenti vytvořili otázku: *Ty jsi koupil hračku?*, 2 respondenti: *Koupil jsi hračku?*, 1 neslyšící uvedl 2 varianty - *Ty jsi koupil hračku?* a *Ty jsi koupil hračku.*, 1 student uvedl varianty *Koupil jsi hračku?* nebo *Ty máš novou hračku*. 1 respondent užil plnovýznamové sloveso v nevhodném vidu: *Ty jsi nakoupil hračku*.

Další respondenti také považovali uvedený tvar za sloveso „koupit“ v minulém čase, při tvorbě minulého času se ale dopouštěli těchto chyb: vynechávali pomocné sloveso „být“ (*Ty koupil hračky* – 1x, *Ty koupil hračku?* – 1x), používali minulý tvar slovesa „být“ + vynechali zájmeno (*Jsi byl koupil hračku* – 1x), místo přítomného tvaru slovesa „být“ používali při tvorbě minulého času participia činného slovesa „být“ (*Ty byl koupil hračku* – 1x; tento respondent také uváděl variantu *Ty koupíš hračku*).

Sloveso „mít“ použilo 7 respondentů. Považovali toto sloveso za sloveso modální. 2x uvedli větu *Ty máš koupit hračku*, dále se objevila varianta s chybou v diakritice *Maš*

koupit hračku. a varianty, kde byl infinitiv příslušející k modálnímu slovesu nahrazen budoucím tvarem *Ty máš koupíš hračku* (1x) a týmž tvarem s chybou: *Ty máš koupiš hračku* (2x). Jediný neslyšící potom sloveso „mít“ považoval za pomocné sloveso při tvorbě perfekta přezens: *Ty máš koupenou hračku*.

I. b) „Být“ jako pomocné sloveso v trpném rodě opisném

15) Moji rodiče měli méně informování nežli ostatní.

Tuto větu označilo za správnou 27 respondentů.

Sloveso „mít“ nahradilo slovesem „být“ 8 respondentů, další neslyšící užili zpřídavnělé přičestí: *Moji rodiče byli méně informování nežli ostatní* (1x), 1 student nedodržel minulý tvar: *Moji rodiče jsou méně informování nežli ostatní*. Další respondenti se dopustili při tvorbě tohoto tvaru dalších chyb – ve shodě: *Moji rodiče byly méně informování nežli ostatní*. (1x), a v užití diakritiky: *Moji rodiče byli méně informovani nežli ostatní* (1x), *Moji rodiče jsou méně informovani než ostatní* (1x).

Dva respondenti změnili přičestí trpné na substantivum: *Moji rodiče měli méně informování nežli ostatní* (2x).

Dále se vyskytovaly věty s přičestím trpným a zcela vynechaným slovesem „být“ či „mít“ – *Moji rodiče málo informování nežli ostatní* (1x).

U dvou vět není jasné, zdali neslyšící vůbec pochopili smysl věty: *Moji rodiče měli málo informání a nelže ostatní. Moji rodiče méně informování, ale neužili ostatní*.

Větu *Moji rodiče měli méně informací nežli ostatní* použili zcela správně celkem 2 respondenti (z nichž jeden uvedl i variantu „být + přičestí trpné“). Dále se tato věta vyskytovala ve verzích: *Moji rodiče měli méně informace než ostatní* (2x), *Moji rodiče měli málo informace než ostatní* (2x), *Moji rodiče měli méně informace ostatní* (1x).

26) Jak vypadá můj byt? Můj byt má rozdělen na kuchyň, koupelnu, ložnici a obývací

pokoj.

Tuto větu označilo za správnou 30 respondentů, 1 neslyšící opravil větu na: *Můj byt měl rozdělen na...*, 1 neslyšící na: *Moje doma mají...*

Participiální konstrukci užilo při opravě zcela správně 15 respondentů, výsledná věta zněla: *Můj byt je rozdělen na kuchyň, koupelnu, ložnici a obývací pokoj*. 1 respondent použil slovesa „být“, ale v nevhodném čísle: *Můj byt jsou rozdělen na...*

2 studenti přítomnost slovesa „mít“ ve větě pochopili jako signál jeho modálního významu a větu opravili na: *Můj byt má být rozdělen na kuchyň, koupelnu, ložnici a obývací pokoj*.

1 respondent opravil větu na: *Můj byt je 2+1*.

24) Místo je už obsazeno.

Tuto větu považovalo za správnou 48 respondentů. Žádný respondent nenahrazoval sloveso „být“ slovesem „mít“. Jeden student rozvinul větu na: *Místo je už bohužel obsazeno*. 2 neslyšící opravili přídavné na zpřídavnělé: *Místo je už obsazené*. 1 respondent změnil slovosled: *Už obsazeno je místo*. 1 respondent dal participiu nevhodný tvar mn.č. živ.: *Místo je už obsazení*.

6) Stůl pro hosty je připraven.

Tuto položku považovalo za správnou 41 respondentů. Žádný účastník testování nenahradil sloveso „být“ slovesem „mít“. Opravy se týkaly slovosledu: *Stůl je připraven pro hosty* (9x), *Pro hosty je připraven stůl* (1x); participium trpné bylo změněno na zpřídavnělé: *Stůl pro hosty je připravený* (1x), jednou v tomto případě respondent chyboval ve shodě: *Stůl pro hosty je připravené*.

„Mít“ a „být“ plnovýznamové a sponové

III. „Mít“ za „být“

III. a) „Mít existenční“

20) Bydlím ve vesnici, která se jmenuje Lhota. Ve vesnici má pošta, samoobsluha a drogerie.

Tato položka byla vyhodnocena jako správná 22 respondenty.

Opravy využívající slovesa „mít“ se vyskytly tyto:

Respondenti využili stejné struktury s tím, že pozměnili do vhodného 4. pádu několikanásobný předmět slovesa „mít“: *Ve vesnici má poštu, samoobsluhu a drogerii.* (2x) Rovněž se vyskytly verze, kdy účastníci testování pozměnili z 1. na 4. pád jen některé členy: *Ve vesnici má poštu, samoobsluhu a také drogerii.* (1x); *Ve vesnici má poštu, samoobsluhu a drogerii.* (1x)

Ve vesnici mají poštu, samoobsluhu a drogerii. (4x), 1x se vyskytla obdobná verze s nevhodnou interpunkcí a diakritikou: *Ve vesnici máji poštu samoobsluhu a drogerii.*

Ve vesnici máme poštu, samoobsluhu a drogerii. (1x) Dále se vyskytla obdobná verze, která ale ponechala jeden předmět slovesa „mít“ v 1. pádu: *Ve vesnici máme pošta, samoobsluhu a drogerii.*

Ve vesnici mám poštu, samoobsluhu a drogerii. (1x)

13 respondentů nahradilo sloveso „mít“ slovesem „být“ (2 z nich změnili ještě předložku „ve“ na předložku „na“).

2 neslyšící opominuli zadání, které odkazovalo pouze k větě v kurzívě, a opravili část, která v kurzívě nebyla: *Bydlíš ve vesnici, která se jmenuje Lhota.* (1x) *Bydlím ve vesnici, ve které se jmenuje Lhota.* (1x)

3) U vesnice je benzinová pumpa.

Tuto testovou položku vyhodnotilo jako správnou 37 respondentů.

2 studenti použili k opravě strukturu s „mít existenčním“: *U vesnice má pumpu. U vesnici má benzinová pumpa.*

Další změny využívaly struktur se slovesem „být“.

Neslyšící se zaměřovali na věcný obsah věty: *Benzínová pumpa je někde na dálnici (1x). U města je benzinová pumpa (2x).*

Měnili také předložku substantiva „vesnice“: *Na vesnici je benzinová pumpa (1x); Blízko vesnice je benzinová pumpa. (1x); Před vesnicí je benzinová pumpa (1x);* pád slova „vesnice“: *U vesnici je benzinová pumpa (2x);* číslo slovesa „být“: *U vesnice jsou benzinová pumpa (1x);* čas slovesa „být“: *U vesnici byla benzinová pumpa (1x),* popř. šlo o další kombinace výše zmíněných: *Na vesnici jsou benzinová pumpa. (1x)*

Jeden respondent přidal do věty příslovce „tam“: *U vesnice je tam benzinová pumpa.* Student, který uvedl možnost „Na vesnici je benzinová pumpa“ nabízel též variantu této věty s odlišným slovosledem: *Benzinová pumpa je na vesnici.*

Jeden neslyšící použil jiného plnovýznamového slovesa: *Před vesnicí stojí benzinová pumpa.*

II. b) „Mít“ za plnovýznamové „být“ s významem „existovat v čase, prostoru, ‚absolutně‘ trvat“

7) Jak se cítím v dospělosti? Raději bych byla dítětem, protože žádné problémy neměly a mohla jsem pořád hrát.

Tuto pasáž vyhodnotilo jako správnou 28 respondentů.

Pomocí slovesa „mít“ opravovali neslyšící tuto pasáž následujícími způsoby:

Studenti sloveso „mít“ patrně pochopili jako shodné se substantivem „dětí“:

...protože žádné problémy nemají a mohou si pořád hrát. (1x) I další verze řešení se patrně vztahovaly k tomuto způsobu pochopení dané úlohy – respondenti pouze změnili čas slovesa: *...protože žádné problémy nemají a mohla jsem si pořád hrát* (1x); další změnou byl slovosled: *...protože neměly žádné problémy a mohla jsem si pořád hrát* (3x); *...protože problémy neměly žádné a mohla jsem si pořád hrát* (1x).

Někteří respondenti vztáhli sloveso „mít“ k podmětu „já=autorka“: *...protože jsem žádné problémy neměla a mohla jsem si pořád hrát.* (1x). Další věty tohoto druhu obměňují slovosled: *...protože žádné problémy jsem neměla...* (3x), také došlo k obměně shody v rodě, neboť pisatelem byl muž: *...protože žádné problémy jsem neměl a mohl jsem si pořád hrát.* (1x). 1x autor změnil čas slovesa na přítomný: *...protože nemám žádné problémy...*, 1x respondent vynechal pomocné „být“: *...protože žádné problémy neměla...*

V dalším případě patrně dochází k mísení shody podmětů „děti“ a „já=autorka“ - *...protože jsem žádné problémy neměly* (1x)

V následujícím případě autor změnil číslo substantiva „problémy“ z množného na jednotné: *...protože žádné problém neměly...*(1x), další respondent použil místo spojení „žádné problémy“ předložkového spojení „bez problémy“, změnil slovesné číslo z množného na jednotné a změnil slovosled: *...protože neměla bez problémy...* (1x), další respondent změnil slovesný způsob z oznamovacího na podmiňovací: *...protože by žádné problémy neměly...* (1x), 1 respondent vynechal jakékoliv sloveso: *...protože žádné problémy a mohla jsem si pořád hrát.*

Slovesem „být“ bez dalších změn nahradilo sloveso „mít“ 6 respondentů.

25) Dostala jsem od učitelky úkol. Úkol měl: Napiš na tabuli vyjmenovaná slova po Z.

Tuto položku označilo za správnou 24 respondentů.

Další neslyšící použili slovesa „mít“ k opravě, a to takto – respondent pouze změnil osobu a jmenný rod: *Úkol jsem měla.* (1x), číslo slovesa: *Úkol měli* (1x), slovosled: *Měl úkol.* (2x), respondent přidal ke slovu „úkol“ přívlastek: *Domácí úkol měl* (1x).

Sloveso „mít“ zaměnilo za sloveso „být“ 12 respondentů. 1 respondent použil slovesa „být“ v přítomném čase: *Úkol je*:

1 neslyšící užil obou sloves, přičemž sloveso „mít“ považoval za modální, rovněž ovšem změnil slovesný čas z minulého na přítomný: *Za úkol má být*:

Sloveso „mít“ zaměnili za jiné plnovýznamové sloveso 4 respondenti: *Úkol zněl*.

Další varianty byly tyto: 2 studenti sloveso vynechali úplně, použili tyto varianty: *Úkol*: (1x) a *Domací úkol*: (1x). Další respondenti napsali toto: *Dostala jsem od učitelky. Napsano: Napiš na tabuli vyjmenovaná slova po Z.* (1x); *Dostali jsem od učitel úkol*: (1x)

16) Někdo mě zamkl ve sklepe. Musel jsem vylézt oknem, jiná možnost nebyla.

Tuto pasáž označilo za správnou 40 respondentů.

Slovesa „být“ další respondenti užívali v opravách, a to takto: přidávali spojku: *...poněvadž (protože) jiná možnost nebyla* (1x); měnili slovosled: *...jiná možnost nebyla* (1x); měnili přívlástek slova možnost: *...další možnost nebyla* (1x); 1 respondent změnil bezpředložkový pád slova „okno“ za předložkovou vazbu a přidal spojku „ale“: *Musel jsem vylézt z okna, ale jiná možnost nebyla*. 1 student změnil slovo „vylézt“ za neexistující sloveso, obměnil pád u slova možnost: *Musel jsem vyležit oknem, jiná možnosti nebyla*. 2 neslyšící obměnili koncovku adjektiva „jiná“ a jmenný rod či číslo u přídavného: *...jiné možnost nebyl*. (1x), *...jinou možnost nebyly* (1x). 2 účastníci testování změnili přídavné jméno „jiný“ za příslovce „jinak“: *Musel jsem vylézt za oknem, jinak možnost nebyla* (zde respondent měnil navíc bezpředložkový pád slova „okno“ za předložkovou vazbu); *Musel jsem vylézt oknem, jinak nebyla možnost*.

2 studenti provedli změnu pomocí slovesa „mít“: *...jinou možnost jsem neměl*.

Velmi zajímavá byla změna 1 respondenta, který změnil shodu slovesa „být“ s podmětem „možnost“ na shodu s podmětem „já=autor“: *Musel jsem vylézt oknem,*

protože jsem jinou možnost nebyl. Zde respondent užil sloveso „být“ ve tvaru, ve kterém by bylo možné beze změny jakékoliv kategorie slovesa zaměnit „být“ za „mít“.

II. c) *„Být v něj. stavu“ x „Mít – ,být nositelem něj. fyzického či psychického stavu“*

2) Jana měla v šoku.

Tuto větu označilo za správnou 27 respondentů. 1 student pouze obměnil slovesný čas: *Jana má v šoku.*

18 neslyšících tuto větu opravilo pomocí záměny „mít“ za „být“: *Jana byla v šoku.* 2 studenti zaměnili „mít“ za „být“, ale nedodrželi čas slovesa: *Jana je v šoku.*

3 studenti zvolili při opravě variantu, užívající „mít“: *Jana měla šok.*

Další opravy zněly: *Jana se měla v šoku.* (1x); *Jana měla šoku.* (1x)

21) Jana byla v bezvědomí.

Tato položka byla vyhodnocena jako správná 43 respondenty. 1 účastník testování dodržel tuto konstrukci, pouze změnil čas slovesa: *Jana je v bezvědomí.*

2 studenti použili při opravě konstrukci s „mít“, obdobnou výše zmíněné „Jana měla v šoku“: *Jana měla v bezvědomí.* 1 respondent opravil větu na: *Jana měla bezvědomí.*

6 neslyšících opravilo tuto větu na konstrukci BÝT VIII. – NĚKDO – JE – NĚCO, hojně užívanou ve větách, v nichž převládlo „být“ nad „mít“: *Jana byla bezvědomí.* (Zde ovšem mohlo mít vliv spojení „předložka bez + substantivum“: „Jana byla bez vědomí.“)

II. d) *Další „mít + určení místa“*

17) Jana měla na lyžařském kurzu

Tato věta byla označena za správnou 16 respondenty.

33 studentů tuto větu opravilo na: *Jana byla na lyžařském kurzu.*

1 student změnil jmenný rod: *Jana byl na lyžařském kurzu.*, 1 neslyšící změnil slovosled: *Jana byla kurzu na lyžařském.*, 1 změnil význam adjektiva: *Jana byla na lyžařském kurzu.*

II. e) „Mít rád“ x „Být rád“

10) Měli jsme rádi, že teta už odjela.

Tato položka byla vyhodnocena jako správná 29 respondenty. 1 neslyšící ponechal strukturu, ale zaměřil se na věcný obsah a opravil větu na: *Měli jsme rádi, že teta už přijela.*

21 respondentů nahradilo sloveso „mít“ slovesem „být“: *Byli jsme rádi, že teta už odjela.*

1 neslyšící změnil konstrukci dle vzorce užívajícího slovesa „mít“: *Měli jsme radost, že teta už odjela.*

1 student použil na místě slovesa „mít“ příslovce „už“, které se tak objevuje v celém výpovědním spojení 2x: *Už jsme rádi, že teta už odjela.*

22) Byli jsme rádi, že už přestalo pršet.

Tuto větu považovalo za správnou 49 respondentů. 1 neslyšící pouze obměnil slovosled: *Jsmo byli rádi, že už přestalo pršet.*

3 neslyšící vyměnili sloveso „být“ za „mít“, a tak vytvořili konstrukci analogickou přechozí „Měli jsme rádi, že teta už odjela“: *Měli jsme rádi, že už přestalo pršet.*

III. „Být“ za „mít“

III. a) „Být“ příbuzné s „existenčním mít“

13) Ústí nad Labem je velký chemický průmysl.

Tuto položku vyhodnotilo jako správnou 34 respondentů. 3 studenti použili tuto strukturu s obměněným slovosledem: *Ústí nad Labem je velký průmysl chemický.* (1x); *Velký chemický průmysl je Ústí nad Labem.* (2x) 1 neslyšící v této větě pouze změnil číslo slovesa: *Ústí nad Labem jsou velký chemický průmysl.*

1 respondent při opravě konstrukci užívající „mít existenční“: *V Ústí nad Labem má velký chemický průmysl.*

4 studenti opravili větu prostou záměnou „být“ za „mít“: *Ústí nad Labem má velký chemický průmysl.*

1 účastník testování opravil větu pomocí „mít ve významu „být, existovat““: *V Ústí nad Labem mají velký chemický průmysl.*

Sloveso „být“ zachovalo a jeho správný vzorec užilo 6 neslyšících: *V Ústí nad Labem je velký chemický průmysl.* 1 respondent vytvořil tuto konstrukci, ale přidal do ní spojení „ve městě“: *Ve městě Ústí nad Labem je velký chemický průmysl.*

1 respondent přidal do konstrukce spojení „ve městě“ a příslovce „zde“: *Ve městě Ústí nad Labem je zde velký chemický průmysl.*

1 neslyšící v opravě využil jiné sloveso: *Ústí nad Labem vyrábí velký chemický průmysl.*, 1 respondent z těch, kteří užili větu s „být“ „V Ústí nad Labem je velký chemický průmysl“ uvedl též variantu *V Ústí nad Labem leží velký chemický průmysl.*

8) Česká republika má 11 milionů obyvatel.

Tuto větu vyhodnotilo za správnou 40 respondentů, 8 studentů ponechalo strukturu, pouze upravilo věcný obsah věty na: *Česká republika má 10 milionů obyvatel.*

1 respondent při opravě použil strukturu analogickou „Ústí nad Labem je velký chemický průmysl“ – nahradil sloveso „mít“ slovesem „být“ a vzniklo: *Česká republika je 10 milionů obyvatel.*

2 studenti odstranili tvar genitivu numerativního: *Česká republika má 11 milionů obyvatel.*

1 respondent změnil číslo slovesa, sloveso užil s chybnou diakritikou: *Česká republika máji 11 milionů obyvatel.*

1 respondent užil jiného plnovýznamového slovesa: *ČR žije 11 mil. obyvatel.*

1) Bunda v kapse byla bonbóny.

Tuto větu považovalo za správnou 6 respondentů; zároveň poskytla asi nejpestřejší škálu možných oprav.

Správné opravy se objevily tyto: *V bundě v kapse byly bonbóny* (4x); *V kapse bundy byly bonbóny* (4x); *V kapse u bundy byly bonbóny* (2x); *Bonbóny byly v kapse u bundy* (1x).; *Bonbóny byly v kapse na bundě* (1x); *Na bundě v kapse byly bonbóny* (1x).

1 oprava užívala slovesa „mít“ náhradou za „být“: *Bunda v kapse měla bonbóny.*

1 respondent konstatoval, že je věta chybně, ale neopravil ji.

Chybné opravy: neslyšící měnili slovosled: *Bunda byla v kapse bonbóny* (2x), *Bunda byla bonbóny v kapse* (4x), *Bonbóny byla v kapse bunda* (1x), *Bonbóny byla bunda v kapse* (1x); číslo slovesa: *Bunda v kapse byly bonbóny* (5x) - tatáž věta se objevila se změněným slovosledem: *Bunda byly bonbóny v kapse* (1x); číslo a jmenný rod: *Bunda v kapse byli bonbóny* (1x), číslo a čas: *Bunda v kapse jsou bonbóny* (1x).

Respondenti měnili též slovosled, jmenný rod a číslo slovesa, substantivum „bunda“ dali do 6. pádu s předložkou „na“: *Bonbóny byli v kapse na bundě.* (1x)

Věty též obsahovaly slova s chybami v pravopise: *Bunda byla bonbóny v kapce* (1x), *Na bundě byla v kapse bonbóny* (1x), *V bundě v kapse měla bonbóny* (1x); *Bunda byla v kapce bonbóny* (1x), *Bunda byl bonbóny v kapce* (1x); s chybami v pravopise a elipsou: *Bonbóny byli v kapse* (1x), s neexistujícími tvary slov: *V kapsi bundy byly bonbóny.* (1x), s vynecháním slova a opakováním jiného: *Bunda v kapse byli bundy* (1x); s přebývajícími či chybějícími předložkami, porůznu změněnými pády a slovosledem či číslem a jmenným rodem slovesného tvaru: *Kapse v bundě byly bonbóny* (1x), *Bundy v kapse byly bonbóny* (1x), *Kapse bunda byla bonbóny* (1x), *Bonbóny byli v bundě u kapsy* (1x). Další opravy se týkaly též věcného obsahu věty: *Bunda v kapse byla kapesník* (1x), *Bunda v kapse byl mobil* (1x).

III. b) „Být“ v „bezpřísllovečných“ vazbách.

5) Neslyšící je nejhorší život.

Tuto položku považovalo za správnou 17 respondentů, 1x se objevila se změněným slovosledem: *Nejhorší život je neslyšící.* Obdobnou strukturu jako v testové položce, ale s jiným věcným obsahem, užili neslyšící při opravě na: *Neslyšící je nejlepší život* (3x). Dále se objevovala táž struktura se slovesem v množném čísle: *Neslyšící jsou nejhorší život* (2x), popř. se změněným slovosledem: *Nejhorší život neslyšící jsou* (1x).

Na této struktuře slovesa „být“ byly založeny i odpovědi: *Neslyšící je normalní život „jako slyšící“* (1x), *Neslyšící je nejlepší život než slyšící* (1x).

Správné konstrukce využívající slovesa „být“ se objevily tyto: *Život neslyšících je nejhorší.* (1x) Dále neslyšící užili tuto konstrukci: *Pro neslyšící je nejhorší život.* (1x), *Nejhorší život je pro neslyšící* (1x).

Opravy užívající slovesa „mít“ vypadaly takto:

Pokud respondenti pochopili výraz „neslyšící“ jako substantivum v jednotném čísle,

změnili větu na: *Neslyšící má nejhorší život* (2x). 1 respondent zachoval vzorec slovesa, ale změnil přívlastek slova život na: *Neslyšící má těžký život*, 1 respondent na: *Neslyšící má špatný život*. 1 respondent změnil slovo „neslyšící“ na „slyšící“ a napsal: *Slyšící má nejhorší život*.

Pokud respondenti pochopili výraz „neslyšící“ jako substantivum v 1. pádě množného čísla, vytvářeli věty: *Neslyšící mají nejhorší život* (12x), 1x se objevila věta se změněným slovosledem: *Nejhorší život mají neslyšící*. 1x student použil stejný vzorec, ale změnil přívlastek slova „život“ na: *Neslyšící mají těžký život*, 3 respondenti změnili tento přívlastek na: *Neslyšící mají nejlepší život*. 1x se objevila tato konstrukce, ale se změnou v pádu slova „život“: *Neslyšící mají nejlepší života*.

1 student se pokusil o použití jiného slovesa: *Neslyšící žijí v nejhorší životě*.

9) Jana byla krásný zážitek.

Tuto větu vyhodnotilo jako správnou 15 respondentů.

Oprava pomocí prosté záměny slovesa „být“ za „mít“ se objevila 26x: *Jana měla krásný zážitek*., přičemž jeden z těchto respondentů navrhoval ještě variantu: *S Janou to byl krásný zážitek*., 1 student: *Jana zažila krásný zážitek*. a 1 student: *Jana má krásný zážitek*. Věta se slovesem „mít“ v jednotném čísle, tedy „Jana má krásný zážitek“, se objevila ještě 1x. 2 respondenti obměnil význam věty s „mít“: *S Janou jsem měl krásný zážitek* (1x). *S Janou měla krásný zážitek* (1x).

Další varianty nahrazovaly sloveso „být“ jiným slovesem: *Jana s sebou odnesla krásný zážitek* (1x), 2x dali respondenti větě užívající sloveso „být“ jiný smysl: *S Janou to byl krásný zážitek* (1x), *Jana byla krásná* (1x).

V konstrukcích se slovesem „být“ také neslyšící jen změnili jmenný rod u adjektiva „krásný“: *Jana byla krásná zážitek* (6x).

18) Jana je špatný vztah ke psům.

Tuto větu vyhodnotilo jako správnou 14 respondentů. 1 student změnil pouze číslo u

substantiva „psi“: *Jana je špatný vztah ke psovi.*

Patrně v souvislosti s podmětem v ženském rodě ponechali někteří neslyšící konstrukci z testové položky, pouze u ní změnili jmenný rod u adjektiva „špatný“: *Jana je špatná vztah ke psům* (6x).

Další opravy využívající slovesa „být“ zněly: *Jana je špatná vztah ke psů* (1x) (změna jmenného rodu adjektiva + změna pádu u slova „psi“), *Jana je dobře vztah ke psům* (adjektivum se změnilo na adverbium s antonymním významem).

Opravu pomocí dosazení slovesa „mít“ za sloveso „být“ provedlo 22 respondentů, takto vznikla věta: *Jana má špatný vztah ke psům*. 1 student ponechal tuto strukturu, jen se zaměřil na věcný obsah a větu změnil na: *Jana má špatný vztah k rodičům*. 6 respondentů použilo stejnou strukturu, ale sloveso „mít“ dali do minulého času: *Jana měla špatný vztah ke psům*. 1 student ponechal strukturu se slovesem „mít“ v 3. os. jednotného čísla přítomného času, pouze změnil jmenný rod adjektiva: *Jana má špatná vztah ke psům*.

23) Petr má pravdu.

Tuto větu označilo za správnou 51 respondentů. Byly jen dvě opravy – 1 neslyšící se zaměřil na věcný obsah věty a položku opravil na: *Petr nemá pravdu.*, 1 student použil substantiva „pravda“ v 1. pádě: *Petr má pravda.*

12) Dědeček měl infarkt.

Tato položka byla vyhodnocena jako správná 51 respondenty. 1 neslyšící pouze upravil sloveso do přítomného času: *Dědeček má infarkt.*

1 respondent zaměnil sloveso „mít“ za „být“ a změnil vzorec z NĚKDO – MÁ – NĚCO na BÝT VIII. - NĚKDO – JE - NĚCO: *Dědeček byl infarkt.*

27) Bunda byla trochu jinak barva.

Tato věta byla označena za správnou 14 respondenty.

Variantu řešení užívající záměnu „být“ za „mít“ + změnu příslovce „jinak“ za adjektivum „jinou“ použilo 14 neslyšících: *Bunda má trochu jinou barvu*. 2 respondenti vynechali slovo „trochu“ a napsali pouze: *Bunda má jinou barvu*, 1 student použil místo adjektiva „jinou“ hovorový tvar „jinačí“: *Bunda má trochu jinačí barvu*. Všichni tito respondenti nedodrželi čas slovesa, změnili čas minulý na přítomný.

Variantu řešení užívající ponechání „být“ + adjektiva „jiná“ v 6. pádě + substantiva „barva“ v 2. pádě použili 2 respondenti, opět změnili čas slovesa „být“ z minulého na přítomný.

Na této verzi řešení se zakládala konstrukce, kterou vytvořilo 10 neslyšících: *Bunda je trochu jiná barva*. Substantivum „barva“ i adjektivum „jiná“ byly ovšem ponechány v 1. pádě - tato konstrukce opět naznačuje vzorec BÝT VIII. NĚKDO / NĚCO – JE – NĚCO, který vzniká jako výsledek mísení „mít“ a „být“, pakliže „být“ nabude vrchu. 1 respondent v této konstrukci vynechal adverbium „trochu“ a použil adjektivum „jiná“ v 2. pádě: *Bunda je jiné barva*.

Další předpokládané řešení – ponechání slovesa „být“ a adverbia „jinak“, přičemž by se substantivum „barva“ měnilo na adjektivum „barevná“ – využili 3 respondenti: *Bunda je trochu jinak barevná*. (Opět došlo ke změně času z minulého na přítomný). Jako další řešení se objevily věty s „mít“: *Bunda má barvu trochu jinak*. (1x) či „být“: *Bunda je trochu v jiné barvě*. (1x)

Další respondenti pozměnili věcný obsah položky: *Bunda je trochu jiná* (1x), *Na bundě vypadá barva trochu jinak* (1x), *Bunda je trochu má barva* (1x), *Každé bundy mají jinou barvu* (1x).

VYHODNOCENÍ

Celkové statistické vyhodnocování testu bylo velmi obtížné. Opravy u položek obsahujících chybu se pohybovaly od očekávaných oprav v rámci vazeb sloves „mít“ a „být“ (např. *Jana měla v šoku* – *Jana byla v šoku*, *Jana měla šok*) po gramaticky správné, které jsem ale nepředpokládala (např. v položce „Neslyšící je nejhorší život“ jsem neočekávala položku *Nejhorší život je pro neslyšící*). Mnohé opravy v sobě obsahovaly nečekané změny - ve věcném obsahu (*Jana má špatný vztah ke psům* – *Jana má špatný vztah k rodičům.*; *Jana byla krásný zážitek* – *Jana byla krásná.*), v pravopise, což měnilo význam slova i věty (*Bunda v kapse byla bonbóny* – *V bundě v kapse měla bonbóny*), někdy opravy vypadaly až nesmyslně (*Dostala jsem od učitelky úkol. Úkol měl: ...* - *Dostala jsem od učitelky. Nápsano: ...*) Opravy u chybných položek, které se snažily vytvořit správné konstrukce se slovesy „být“ a „mít“ s sebou nesly zpravidla sadu dalších chyb v užití slovesa i v závislých členech: (*Bunda v kapse byla bonbóny* – *Bonbóny byli v kapse na bundě*; *Jana je špatný vztah ke psům* - *Jana je špatný vztah ke psů*; *Jana měla na lyžařském kurzu* – *Jana byla kurzu na lyžařském* apod.) Vyskytovaly se také konstrukcí, které mísily užití sloves „mít“ a „být“ a ještě spíše rozšiřovaly spektrum struktur, zaměňujících obě slovesa (např. věta *Jana byla v šoku* / *Jana měla šok* se v excerpovaných textech vyskytly ve verzích *Jana měla v šoku* a *Jana byla šok*, test ovšem vydal další možnou konstrukci: *Jana měla šoku.*)

Z výše zmíněných důvodů se chybné položky nepokouším vyhodnotit statisticky.

Určitým průvodcem po výsledcích testu nám mohou být

- a) Správné položky. Pokud bychom vyšli z tvrzení, že „neslyšící“ zaměňují „mít“ a „být“, muselo by u položek, které byly bez chyb, docházet k tomu, že by neslyšící zaměnili správné sloveso za chybné.
- b) Odpověď „správně“ u položek s chybami.

SPRÁVNÉ POLOŽKY

I. a) „*Být*“ jako pomocné sloveso v minulém čase

U 2 položek, které reprezentují užití „být“ v minulém čase můžeme konstatovat, že slovesem „mít“ nebylo nahrazeno sloveso „být“ ani jednou.

I. b) „*Být*“ jako pomocné sloveso trpného rodu

U 2 položek, které reprezentovaly správné užití slovesa „být“ v trpném rodě, můžeme rovněž konstatovat, že sloveso „být“ nebylo nahrazeno slovesem „mít“ v žádném případě.

II. a III. „*Mít*“ a „*být*“ plnovýznamové a sponové

MÍT - správné

U položek, které reprezentovaly správné užití slovesa „mít“ plnovýznamového jsem zjistila, že ve větě *Petr má pravdu.* nebylo sloveso „mít“ slovesem „být“ nahrazeno ani jednou. Ve větě *Dědeček měl infarkt* došlo k jedné náhradě slovesem „být“, stejně tak ve větě *Česká republika má 11 milionů obyvatel.*

BÝT - správné

Ve větách se slovesem „být“ plnovýznamovým a sponovým se objevuje užití slovesa „mít“: U *Byli jsme rádi, že už přestalo pršet* se toto užití objevuje 3x, u věty *U vesnice je benzinová pumpa* se „mít“ objevuje 2x, ve větě *Jana byla v bezvědomí* se užití „mít“ objevuje 3x, v položce *Někdo mě zamkl ve sklepě. Musel jsem vylézt oknem, jiná možnost nebyla.* se „mít“ objevuje 2x (a to v češtině správně „jinou možnost jsem neměl“).

Závěr

Můžeme konstatovat, že záměna sloves „být“ a „mít“ se u správných položek prakticky nevyskytuje.

CHYBNÉ POLOŽKY

I. a) „**Být**“ *jako pomocné sloveso v minulém čase*

Větu *Já mám šel do obchodu* označil za správnou 1 respondent, větu *Ty máš koupil hračku* respondenti 2.

I. b) „**Být**“ *jako pomocné sloveso trpného rodu*

Naopak chybnou větu *Moji rodiče měli méně informováni nežli ostatní* označilo za správnou 27 respondentů, tedy 51 % ze všech. Sloveso „mít“ ponechalo při opravě 10 respondentů, tedy 19 % respondentů, možnost transformace pomocí slovesa „být“ využilo 13 osob, tedy 25 % respondentů.

Chybnou položku *Můj byt má rozdělen na kuchyň, koupelnu, ložnici a obývací pokoj* vyhodnotilo jako správnou 30 studentů, tedy 56 % respondentů. 3 osoby, tedy 5,7 % respondentů, ponechalo při opravě sloveso „mít“, 14 osob, tj. 26 % respondentů, použilo slovesa „být“.

II. a III. „**Být**“ a „**mít**“ *plnovýznamové a sponové*

MÍT – chybné

Položky, které obsahovaly sloveso „mít“ užitě chybně, nahraditelné slovesem „být“, vypadaly takto:

Bydlím ve vesnici, která se jmenuje Lhota. Ve vesnici má pošta, samoobsluha a drogerie. Tato položka byla vyhodnocena jako správná 46 % respondentů. 12 osob, tedy 23 % respondentů, se při transformaci věty přidržel slovesa „mít“, 17 osob, tedy 32 % měnilo větu pomocí slovesa „být“.

Jak se cítím v dospělosti? Raději bych byla dítětem, protože žádné problémy neměly a mohla jsem pořád hrát. Tuto položku označilo za správnou 53 % respondentů. 18 osob, tedy 34 % respondentů, při opravě věty zůstalo u slovesa „mít“, 6 osob, tedy 11 % respondentů, měnilo větu pomocí slovesa „být“.

Dostala jsem od učitelky úkol. Úkol měl: Napiš na tabuli vyjmenovaná slova po Z.

Tato položka byla označena za správnou 42 % respondentů. 5 respondentů, tedy 9 %, zůstalo při transformaci věty u slovesa „mít“, 13 respondentů, tj. 25 %, užilo slovesa „být“.

Jana měla v šoku. Tuto větu vyhodnotilo jako správnou 51 % respondentů. 6 osob, tedy 11%, se při opravě věty drželo slovesa „mít“, 20 osob, tedy 38 %, měnilo větu pomocí slovesa „být“.

Jana měla na lyžařském kurzu. Tato věta byla považovaná za správnou 30 % respondentů. Pouze 1 člověk (1, 9 % respondentů) měnil větu pomocí slovesa „mít“, 36 osob, tedy 68 % neslyšících, pomocí slovesa „být“.

Měli jsme rádi, že teta už odjela. Tuto větu považovalo za správnou 55% respondentů. 2 lidé, tedy 3, 8 % respondentů, měnili větu za pomoci „mít“, 21 osob, tedy 40 % respondentů, za pomoci „být“.

Závěr

V průměru považuje chybné věty s „mít“ za správné 46 % respondentů.

Při transformaci věty zůstalo při užití slovesa „mít“ 13,8 % respondentů.

Sloveso „být“ užívá při transformaci věty 36 % respondentů.

BÝT – chybné

Ústí nad Labem je velký chemický průmysl. Tuto větu považovalo za správnou 64 % respondentů. 11 osob, tedy 21 %, užilo při opravě „být“, 6 osob, tedy 11 %, užilo při opravě slovesa „mít“.

Bunda v kapse byla bonbóny. Tato věta byla považována za správnou 11 % respondentů. 45 osob, tedy 85 % respondentů, „být“ ponechalo, 2 lidé, tedy 3,8 % respondentů, užilo při transformaci slovesa „mít“.

Neslyšící je nejhorší život. Tuto větu označilo za správnou 32 % respondentů. Sloveso „být“ při opravě ponechalo 12 osob, tedy 23 % neslyšících, pomocí slovesa „mít“ měnilo větu 23 osob, tedy 43 % respondentů.

Jana byla krásný zážitek. Tato věta byla vyhodnocena jako správná 28 % respondentů. 8 osob, tedy 15 %, se při změně věty přidrželo slovesa „být“, 27 osob, tedy 51 %, se přiklonilo ke slovesu „mít“.

Jana je špatný vztah ke psům. Tato věta byla vyhodnocena jako správná 26 % studentů. 9 osob, tedy 17 %, ponechalo při opravě sloveso „být“, 30 osob, tedy 57 %, užilo slovesa „mít“.

Bunda je trochu jinak barva. Tuto větu považovalo za správnou 26 % respondentů. 19 osob, tedy 36 %, zůstalo při opravě u užití slovesa „být“, 36 % všech respondentů zvolilo sloveso „mít“.

Závěr

V průměru považuje chybné věty s „být“ za správné 31 % respondentů.

Slovesa „být“ se při tvorbě opravené věty přidrželo 33 % respondentů.

Slovesa „mít“ užilo 34 % respondentů.

ZÁVĚR TESTOVÁNÍ

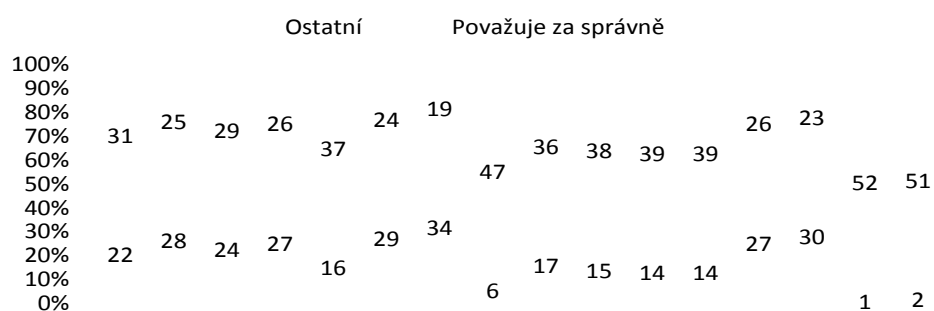
U správných vět se záměna obou sloves nevyskytovala. U chybných vět s „být“ v minulém čase se záměna „mít“ za „být“ také nevyskytovala. V trpném rodě a u sloves plnovýznamových a sponových oba typy chybných vět považovala za správné značná část respondentů (procentuální zhodnocení viz výše a také viz graf přijatelnosti). Je ovšem možné, že se zde projevuje vliv faktu, že označit položku za správnou je jednodušší nežli ji opravovat, proto neslyšící označili za správné jak položky správné, tak položky chybné, nicméně chybných položek, které byly označeny za správné, je mnohem méně nežli správných, označených za správné.

Možnost užít při opravách opačného slovesa odhalila přibližně třetina všech neslyšících.

Co se týče variací v jednotlivých opravách, odkazují na předchozí oddíl práce, věnovaný slovnímu vyhodnocení jednotlivých položek.

Závěrem bych chtěla říci, že pro výzkum tohoto typu chyby by byl nejvhodnější test, který by se zaměřoval pouze na záměnu „mít“ a „být“, eliminoval by možnosti dalších chyb, ale současně nebyl jen „doplňovačkou „mít“ a „být“ s pravděpodobností 50:50“.

Graf přijatelnosti chybných vět

SEZNAM CITOVANÉ LITERATURY

Bickerton, D.: The Roots of Language. Michigan 1981.

- Bickerton, D.: The Dynamics of a Creole System. London 1975.
- Dokulil, M.: Byl jsem se koupat, naši byli vázat. NŘ, 33, 1949, s. 81-92.
- Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford and New York 1994.
- Ertl, V.: Je voják, či je vojákem? NŘ, 6, 1922, s. 289-313.
- Fischer, S.: Sign Language and Creoles. In: Siple, P. (ed.): Understanding Language through Sign Language Research. New York 1978.
- Grepl, M. a kol.: Příruční mluvnice češtiny. Brno 1996.
- Grepl, M. – Karlík, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1986.
- Havránek, B. – Jedlička, A.: Česká mluvnice. Praha 1986.
- Holá, L.: Czech Step by Step. Praha 2000.
- Kořenský, J.: Funkce českých sloves být a mít ve větněsémantické struktuře "situace" (state of affairs). JČ, 23, 1972, s. 159-168.
- Mluvnice češtiny II. Praha 1986.
- Mluvnice češtiny III. Praha 1987.
- Mrázek, R.: Valence slovesa být - býti s předložkovými pády. Sborník ped. fak. KU, Praha 1970, s. 63-72.
- Osička, A. – Poldauf, I.: Anglicko-český slovník. Praha 1970.
- Parolková, O. – Nováková, J.: Czech for Foreigners. Praha 1994.
- Pitřha, P.: K sémanticko-syntaktické charakteristice slovesa "mít". SlavPrag, 14, 1972, s. 57-68
- Potměšil, M. a kol.: Všeobecný slovník českého znakového jazyka. Praha 2004.
- Quigley, S. a kol.: Syntactic Structures in the Language of the Deaf Children. Urbana 1976.
- Rešková, I.: Communicative Czech. Praha 1995.
- Svozilová, N. a kol.: Slovesa pro praxi. Praha 1997.
- Slovník spisovného jazyka českého. Praha 1989.
- Šmilauer, V.: Novočeská skladba. Praha 1966.
- Trabelsiová, H. a kol.: Do You Want to Speak Czech? Liberec 2002.
- Trávníček, F.: K vazbám "byl jsem se koupat". NŘ, 34, 1950, s. 49-57.
- Trávníček, Fr.: Mluvnice spisovné češtiny I, II. Praha 1951.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Čermák, F.: Jazyk a jazykověda. Praha 1997.

- Červenková, A.: Jak jsme se učili číst. Knihovna časopisu Gong, Praha 1992.
- Daneš, F.: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. SaS, 32, 1971, s. 193-207.
- Daneš, F.: Téma – základ – východisko výpovědi. SaS, 25, 1964, s. 148-149.
- Daneš, F.: „Dostal jsem přidáno“ a podobné pasívní konstrukce. NŘ, 51, 1968, s. 269-290.
- Daneš, F.: K otázce větných členů. SaS, 38, 1977, s. 281-288.
- Daneš, F. – Hlavsa, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha 1981.
- Fischer, S.: Influences on word order change in ASL. In: Li, Ch. (ed.): Word order and word order change. Austin 1975.
- Galton, H.: Slovesný vid a čas. SaS, 30, 1969, s. 1-10.
- Gebauer, J.: O negaci, zvláště staročeské. LF, 10, 1983, s. 240-275.
- Grepl, M.: O větách tázacích. NŘ, 1965, s. 276-291.
- Grepl, M.: O funkci záměrného opakování části výpovědi ve výstavbě promluvy. NŘ, 50, 1967, s. 77-88.
- Hajičová, E. a kol.: Úvod do teoretické a počítačové lingvistiky. Praha 2002.
- Haller, J.: O českém záporu. NŘ, 32, 1949, s. 21-36, 141-157.
- Hausenblas, K.: Co je předmět. ČJ, 4, 1954, s. 28-31.
- Hausenblas, K.: Slovesná kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. NŘ, 46, 1963, s. 13-28.
- Homoláč, J.: Sociolingvistika. Praha 1998.
- Hrbáček, J.: K otázce několikanásobnosti přísudku. NŘ, 43, 1960, s. 4-18.
- Hrbáček, J.: Syntaktické funkce tzv. samostatného větného členu ve spisovné češtině. NŘ, 51, 1968, s. 129-137.
- Hrubý, J.: Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 2. díl. Praha 1998.
- Hudáková, A.: Znakový jazyk je nástrojem k pochopení světa. Gong, 3, 1998, s. 56-57.
- Jirsová, A.: Prefixace sloves a slovesná vazba. NŘ, 62, 1979, s. 1-7.
- Komárek, M.: Prefixace a slovesný vid. SaS, 45, 1984, s. 257-267.
- Kopečný, F.: Dvě poznámky k přísudku v češtině. NŘ, 33, 1949, s. 127-140.
- Krahulcová-Žatková, B.: Komplexní komunikační systémy těžce sluchově postižených. Praha 1996.
- Kretschmer, R. – Kretschmer, L.: Language Development and Intervention with the

- Hearing Impaired. Baltimore 1978.
- Macurová, A.: Naše řeč?. NŘ, 81, 1998, s. 179-188.
- Macurová, A.: ...protože já bavím spolu vypravovat (Komunikace v dopisech českých neslyšících). SaS, 56, 1995, s. 23-33.
- Macurová, A.: Předpoklady čtení. In: Četba sluchově postižených. Praha 2000, s. 35-42.
- Mrázek, R.: Příspěvek k teorii jmenného přísudku. SaS, 18, 1957, s. 16-29.
- Mrázek, R.: Predikace, predikát, přísudek. JŠ, 4, 1959, s. 81-88.
- Němec, I.: Iterativnost a vid. SaS, 19, 1958, s. 189-200.
- Novák, P.: Poznámka k otázce tzv. spony v nové češtině. SlavPrag, I, 1959, s. 93-97.
- Panevová, J. – Sgall, P.: Relativní čas. SaS, 32, 1971, s. 140-148.
- Paul, P.: Language and Deafness. San Diego 2001.
- Poláková, M.: Čtení s porozuměním? (Čeští neslyšící a české texty. Diplomová práce FF UK. Praha 2000.
- Quigley, S. – Paul, P.: Language and Deafness. San Diego 1984.
- Racková, M.: České sloveso v psaných projevech českých neslyšících. Diplomová práce FF UK. Praha 1994.
- Salzmann, Z.: Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie. Praha 1997.
- Šebesta, K.: Od jazyka ke komunikaci. Didaktika českého jazyka a komunikační výchova. Praha 1999.
- Šmilauer, V.: Nauka o českém jazyku. Praha 1972.
- Šmilauer, V.: Sloveso a přísudek. In: Druhé hovory o českém jazyce. Praha 1947, s. 71-85.
- Šmilauer, V.: Rozlišování předmětu a příslovečného určení. ČJL, 5, 1955, s. 269-273.
- Štícha, F.: Konkurence nominativu a instrumentálu přísudkového substantiva v současné spisovné češtině. NŘ, 63, 1980, s. 192-201.
- Trávníček, F.: Pasívum ve spisovné češtině. SaS, 5, 1939, s. 13-24.
- Trost, P.: Subjekt a predikát. SlavPrag, 4, 1962, s. 267-269.
- Yule, G.: The Study of Language. Cambridge 1996, s. 175-189, 190-201.

